

**ASTIGARRAGAKO EMAKUMEEN HISTORIA
HURBILA, GORPUTZ-PRAKTIKEN
BIDEZ AZALDUA**

(XX-XXI. mendeak)

Astigarragako Udala

Astigarragako Udala

Izenburua:

Astigarragako emakumeen historia hurbila,
gorputz-praktiken bidez azaldua (XX-XXI. mendeak).

Lehen edizioa:

Astigarraga, 2022ko abendua.

Liburu honek Creative Commons lizentzia du:

Edizio honena, testuena eta irudiena:

Astigarragako Udala.

Egilea:

Amets Castrejana Fernández.

Ilustrazioak:

Ainhoa Arzallus Goñi, ASTIGARTE Kultur Elkartea,
Griselle Morales Padrón y Saioa Arteaga Gómez.

Diseinua eta maketazioa:

DIXIDU Diseinu Grafikoa.

Euskarazko itzulpena:

Ion Olano Carlos.

Koordinazioa eta ekoizpen orokorra:

Astigarragako Udala, Berdintasun saila.

Inprimaketa:

Antza Komunikazio Grafikoa. 20160 Lasarte-Oria.

ISBN: 978-84-09-46963-5.

Lege-gordailua: LG D 1298-2022.

Historia berriaren ekarpen berezi bat da, batetik, emakumea ahanzturatik erreskatatzen duela, eta, bestetik, emakumea subjektu gisa txertatzen duela denbora iraganaren narratiban. Ikusgarritasuna ematen dio, eta anonimotasunetik aldentzean, kategorizatu egiten du, eta, horrenbestez, nortasuna ematen dio, prozesu horretan aitortzen baitu bere eskubideagatik dela gizartekoa, bai norbanako mailan, bai talde mailan.

Herralde baten zibilizazio-maila bere oroimenaren arabera neur liteke. Herralde batek memoria tangenzialetik¹ eragindako zalantzaren ondorioz bere memoria berregiten duen bakoitzean, edo baztertutako jakintza bat txertatzen duen bakoitzean, aurrerapausoa ematen du aurrerapenaren zentzuan.

*(Del Valle, Teresa,
“Identidad, memoria y juegos de poder”, 1995)*

¹ Memoria tangenziala, talde alternatibo eta marjinalen memoria izango litzateke, Del Valleren proposamenaren arabera, botere-taldeek egindako memoria sozial indibidual edo pertsonalarekin alderatuta. Emakumeen memoriaren zati handi bat memoria tangenzialaren taldean kokatuko litzateke, eta idazki honen helburua emakumeen memoria Astigarragako memoria sozialean txertatzea da. (Del Valle, Teresa, «Identidad, memoria y juegos de poder», 1995).

0. Hitzaurrea	06
1. Sarrera: Emakumeei eta haien gorputz-praktikei buruzko azterlanak	11
<i>Gorputz indartsuak; gorputz kapitalak; gorputz emankorrak eta negoziatzen duten gorputzak</i>	15
2. Emakumeak baserrietan	21
2.1 Baserritarrak	22
2.2 Mandatariak eta esne-saltzaileak	24
2.3 Biltzaileak eta nekasariak	25
2.4 Abereen gobernariak	26
3. Sagardoaren kulturako emakumeak	31
3.1 Sagardogileak	32
3.2 Jatetxe-jabeak: txotxerak, sukaldariak eta parrillerak	34
3.3 Zuzendariak eta arduradunak	37
3.4 Dastatzaileak	38
4 Andre gobadariak. Landa- eta hiri-gorputzen arteko bidegurutzean	43
5. Emakumeak ehuntzen eta josten	51
5.1 Eskolan, arteak eta lanbideak	52
5.2 Alkastunak eta jostunak	53
“Orratzari ipurditik ematen”	56
Lanaldi bikoitzak, soldatak, pentsioak eta SOVI	60
6. Zaintzen eta zerbitzatzen duten emakumeak	65
6.1 Neskameak eta inudeak	66
6.2 <i>Les bonnes</i>	68
7. Gorputz doktrinatuak	73
7.1 Eliza eta morala	74
7.2 Eskola	76
7.3 Jolasak	83
7.4 Moda	84
7.5 Hilekoa, neskatoen eta helduen gorputzen arteko igarotze-errituak	88
7.6 Aisialdia	89
7.7 Garraioak	94
8. Aldaketarako joerak	97
<i>Gorputz ahaldunduak eta gozatzen duten gorputzak</i>	99
8.1 Kirolariak: Emarri, landa-gorputz kolektiboa	100
8.2 Dantza eta kultura egiten duten gorputzak, Astigar Dantza Taldea	107
8.3 Gorputz politikoak	114
Kolektibo feministak:	117
Azitifemiak eta Harituz	118
Astigarragako Emakumeon Etxea	122
8.4 Gorputzen elkarguneak	126
9. Eskerrak	131
10. Bibliografia eta aipamenak	135

0. Hitzaurrea

Astigarragako Emakumeon Etxea eta Plaza, emakumeen arteko batasuna eta feminismoa

2021eko udazkenean inauguratu zen ofizialki Astigarragako Emakumeon Etxea. Kudeaketa kolektibo feministaren prozesu horrek, hala ere, urteak zeramatzan mugimendu feministaren eta Astigarragako Udalaren artean sortzen. Urriaren 25ean, larunbatarekin, bi ordezkariak inaugurazio-ekitaldian elkartu ziren, ekitaldira joan ziren hainbat emakumerekin eta, ziur asko, Barandiaran plazatik igarotzean ekitaldiarekin topo egin zuten beste batzuekin batera.

Plaza hau leku jendetsua da herrian; izan ere, elikadura-dendaz, farmaziaz, banku-sukurtsal batez eta hainbat kafetegi eta tabernaz osatutako merkataritzagune batean dago. Aurrez aurre begiratzen dio kultur etxe zaharrari, hain zuzen, muino baten gainean dagoen jauregitxoari. Horren jabea herriko pertsona ospetsu bat zen, gerora herrian erreferente bihurtu dena: Doña Concepción Echeverría Miranda, herritarren artean “Doña Concha” izenez ezaguna. Astigarragan (1855) jaiotako emakumea zen, baina baliabide ekonomikorik gabe

zegoenez, Madrilera emigratu zuena; han aurrera egin eta alargundu ondoren, bere jaioterrira itzultzea erabaki zuen. Odolkidetasunezko ondorengorik ez zuenez, bere heriotzean (1940) herriari ondare sozial bat uztea erabaki zuen.

Eraikin enblematiko horren ondoan, goian bertan, Sagardoaren Etxea museoa dago, kultur sinboloa eta baliabide ekonomikoa, Astigarragak ikur gisa baliatu duena. Sagardoaren kulturak historia eta oraina uztartzen ditu herri honetan, eta familia osoak biltzen ditu tradizio honen inguruan, azken urteotan berrikuntza eta aldaketa bilatzen dituen, garaietara egokitze aldera.

Plazara itzuliz, Emakumeon Etxea eraikuntza modernoko etxebizitza-eraikin baten etxabeen dago, baina bertako zutabeek Agustinen Kongregazioaren barrutegia gogorarazten dute¹. Donostiako San Bartolometik lekualdatu eta gero Tolosatik igaro ondoren, Agustinek Astigarragan hartu zuten egoitza. Lehenik, kokaleku horretan, eta geroago Santiago Mendi gainean; oraindik ere bertan daukate bizitokia. Astigarragako barrutegiaren hormen artean, hamar lekaima inguruk herriaren bizitzari ekarpena egiten zioten, neskatoei heziketa emanaz, eskatzen zieten guztiagatik otoitz eginez, eta abar. Horrez gain, biziraupen kolektiboko lanak, lan kooperatiboak eta kanpoko bizitza publikorako ekarpenak egiten zituzten, barnean egindako zereginen bidez. Lan horiek publiko bihurtzen ziren transakzio ekonomikoei esker.

¹ Agustinak kongregazioaren biografiari egindako erreferentzia. Biografia Elena Legorburu Fausek eta María Rosa Ayerbe Iribarrek zuten (1999): *El monasterio de San Bartolomé de San Sebastián en Astigarraga. Adaptación de una comunidad femenina de clausura en la edad contemporánea*. Astigarragako Udala.

Denboran atzerago eginez gero, Barandiaran plazak eta bertara sartzen diren kaleek osatzen duten herrigune jendetsuari ez zaio arrotza egiten oinezkoen, gurdien eta orgen joan-etorria. Izan ere, XIX. mendean, Posta Etxea zen gune horretan zegoena, eta bertatik igarotzen zen Paris eta Madril lotzen zituen Errege Bidea, Irungo mugako pasabidetik barrena, Oiartzun, Errenteria, Astigarraga, Goierri eta Arabako lautadarantz jaisten zena². Azken finean, badirudi kokapen horrek, gaur egun Emakumeen Etxea hartzen duenak, baduela bere ondarea: topagune seguru, eroso eta epairik gabekoa zen, bide eman ziena garai bateko bidaiariei, albisteei eta mezuei (Odriozola, 2014). Era berean, ondare hori bat dator gaur egun Emakumeen Etxeak defendatzen dituen baloreekin.

Ezin dut aipatu gabe utzi etxearen beste aldean, Tomas Alba kaleko sarreran, oso gertu dagoen beste espazio bat, kasu honetan publikoa, iraunkortasunezkoa, iragaitzakoa eta aldarrikapenezkoa: hau da, urtebete lehenago inauguratu zuten Emakumeen Plaza. Garrantzitsua iruditzen zait Astigarragako Emakumeon Etxeak eta Plazak osatzen duten ezohiko ardatz hori azpimarratzea, hain zuzen, gure jendartean oso errotuta dagoen dikotomia apurtzen laguntzen duelako: publikoaren eta pribatuaren artekoa, bakoitzari esleitutako balioa eta espazio horietako bakoitzean gizon-emakumei historian zehar egokitu zaien bizigarritasuna.

2 Lourdes Odriozola historialariak, "El camino real y la casa de postas de Astigarraga" (2014) artikuluan azpimarratu egiten du Astigarragak zeukan garrantzia XVIII. eta XIX. mendeetan Paris eta Madril artean zabaltzen zen bidean. Era berean, ezinbesteko aipamena egiten dio bertako ostatatzeari eta geroagoko Posta Etxeari, zeina hastapenean Agustín de Urquizu eta Catalina de Errazquin senar-emazteek gidatzen zuten, eta aurrerago Errazquinek eta bere ondorengoek.

Feminismotik arlo publikoaren eta pribatuaren dikotomia hori hausteko borrokatzen da, hain justu, emakumeen mendekotasunean dituen ondorioengatik. Eta ez dagoelako espazio irekirik, soilik publiko edo pribatu den espaziorik, eta barruan praktika publiko, ekonomiko edo politikorik ez duenik. Komentuetan, museoetan, udaletxeetan, etxeetan, baserrietan eta plazetan ikusten dugu hori. Nire ustez, kontua da espazio horietan bizi eta ibiltzen diren gorputzek egiten dituzten praktikei errekonozimendua egitea, haiek erreproduzitzen dituzten genero-adierazpenak gorabehera.

Kontakizun honetan, historian zehar protagonismo horretatik desplazatuta³ geratu diren zenbait gorputz jarri nahi dira erdigunean. Astigarragako emakumeen gorputzak, landa-gorputzak, hiri-gorputzak eta gorputz politiko eta sozialak.

Horrenbestez, gonbidatu nahi zaituztet ezagutzera eta balioestera Astigarragako emakumeek egin zituzten eta egiten dituzten gorputz-praktikak, bertako kaleetan, plazetan, iturrietan edo ibaian, etxeetan, eskoletan, baratzeetan, dolareetan, tailerretan, sukalde eta jatetxeetan, udaletxeetan, frontoietan edo agertokietan. Beren testigantza eta narrazioetan aurkitutako espazioak dira, Astigarragako herriaren bizitza eta historia osatzen duten espazioak.

3 Olatz Gonzalez-Abrisketa, “*Cuerpos desplazados. Género, deporte y protagonismo cultural en la plaza vasca*” (2013) artikulua egileak euskal emakumeen gorputza aurkezten du sistematikoki desplazatua euskal kulturaren protagonismotik, espazio publikotik, bizitza publikoa biltzen duen plazatik. Egileak planteamendu hori euskal gizartearentzat eta bere kulturarentzat identifikazio handia duen eszenatoki batean kokatzen du, hala nola frontoia eta euskal pilota jokoa, azken hamarkadara arte soilik gizezkoek egin duten kirol jardura. Gonzalez-Abrisketak, argitalpen honekin, emakumeen gorputzak baztertzeko beste espazio bat agerian jartzen laguntzen du, eta, ikusiko dugun bezala, gizarte honen bizitza publikoko beste esparru batzuetan ere ematen da. Hala ere, gorputz horiek sozialki ez balioesteak ez du esan nahi espazio horietan ez zeudenik. Ikusiko dugu emakumeak bazeudela plazetan, frontoietan, tailerretan, etxeetan, baserrietan, sagardotegietan, eskoletan, ibaietan eta garbitegietan... protagonismotik desplazatuak zirenez, ezkutuan geratzen ziren edo ez ziren ikusgarri. Absentzia- eta desplazamendu-esanahi horiek aldatzeko unea da, emakumeen gorputzak historian kokatzeko, gaur egun dauden bezala, falta zitzaizen protagonismoa emanez eta sozialki euskal gizartearen historiaren eragile eta eraikitzaile gisa aitortuz (Del Valle, 1995), baita Astigarragako herriaren historian ere.

/1/

SARRERA:
EMAKUMEEI ETA HAIEN
GORPUTZ-PRAKTIKEI
BURUZKO AZTERLANAK

*Gorputz indartsuak; gorputz kapitalak;
gorputz emankorrak eta
negoziatzen duten gorputzak*

1. Sarrera: Emakumeei eta haien gorputz-praktikei buruzko azterlanak

Gorputza munduan dugun existentziaren gauzatze gisa interpreta daiteke. Existentzia hori ere gainditzen da, gorputz horrek bertan egoteari uzten dionean, edo atzoko munduari gaurdanik begiratzan diogunean, historiaren une honetan bizi ditugun gorputzen begiradarekin.

Jasotako historiak hitz egin diezaguke existitu ziren gorputzez eta gorputzek egin zutenaz; nola egin zuten eta zertarako. Gorputzak direna, egiten dutena edo bizi dutena; hori guziaz mintzo zaigu gaur garenaz, egun batean izan ginenaz eta banaka eta jendarte gisa, talde edo herri gisa izatera irits gaitezkeenaz.

Ezagutzen dugun historian, protagonistatzat imajinatzen ditugun gorputz gehienak gizonezkoak dira. Non daude emakumeak? Zein da beren historia? Zein da gure historia? Izan ere, historia gorputzen arteko harremana da, eta osoki jaso behar dugu, harekin aberasteko eta, agian, etorkizuneko gorputz ezberdinen arteko harreman-moduetan aldaketak eragiteko. Emakumeen iruditeria eta lekukotasunik ezari (praktikei, sentipenei eta bizipenei dagokienez) genero-ikuspegirik eza esaten diogu. Ezagutzen dugun historiari beste irudi eta irudikapen batzuk, beste sentsazio batzuk eta gorputzeko beste bizipen eta

praktika batzuk gehitu nahi dizkio lan honek, Astigarragako emakumeek bizitakoak oro, eta, horrela, herri honen historia osatu.

Gorputz-praktikak gorputz osoarekin –gorputza, adimena eta espiritua– egindako ekintzak edo ekintzarik eza dira, helburu jakin batekin egindakoak, helburu hori betetzen duen gorputzari eta hura identifikatzen den taldeari dagokiona. Gorputzek ikasten dute, hain zuzen, beste gorputzek egiten dutenaren behaketari eta haien artean gertatzen den jakintzen transmisioari esker. Jakintza horiek gizarte baten kultura gisa uler ditzakegu, azken batean, helburu bat lortze aldera antolatzekeko modu gisa.

Zaila da bereiztea zergatik egiten dugun egiten duguna; praktika hori txertatzen denean, egin besterik ez dugu egiten. Kulturak gorputzetan eta gorputzek egiten dutenean eragiteko duen gaitasunak eta gorputzek kultura sortzeko duten gaitasunak, batzuetan, bereizezin bihurtzen dute biologikoa dena (batzuentzat naturala) eta eraikia edo kulturala dena. Izan ere, gorputz osoek eta integratutakoek, beste gorputz batzuekin harremanetan, esanahia sortzen dute egiten dituzten ekintzen gainean. Edo, bestela esanda, talde baten gizarte-antolamenduak gauzatzen dituen ekintzak kulturizatzen ditu, talde gisa eta norbanako gisa. Ekintza horiei esanahia eta balio sinbolikoa ematen die; errepikapenaren eta kideen arteko transmisioaren bidez, jarraibide gisa finkatzen ditu eta araua sortzen du.

Jendarteak eta bere erakunde antolatzaile eta arautzaileek arau horrekin lotzen dituzte gorputzak, arrastoa uzten dute haiengan, eta batzuetan hain da sakona, hain dago txertatua, non gorputz batzuk markatzen baititu bizitza osorako.

Emakumeen gorputzak zorrotz kontrolatu dira gizarte eta kultura askotan, egin zitzaketen praktikak mugatuz. Jarduteko gaitasunak murriztuz, gutxiagotasun-, ahulezia- edo ezintasun-kasuetan, edo gizartean baxuagotzat balioetsitako lan eta espazioen mende jarritz, gizonak okupatutakoekin edo gauzatutakoekin alderatuta. Beraz, emakumeak ez dira gure herrien historiaren protagonistak, ez dira liburuetan agertzen, ez dira haien kontakizunak jasotzen, eurenak baliorik gabekotzat jotzen baitira.

«Eta adibidez nola gu gea, gu gea emakumeak ta.. Gizonak ez ziren sartuko, tira, kontaktu nahiko zuen gizonen bat, zeren eta, noski, ideiarik ez. Ze esate zu, hamabi urtekin jun nintzen ya Hernanira, joan nintzen al 'instituto' eta nik ez daukat holan...».

(Haritz kolektiboko emakume bat, G3, Astigarraga, 2021)

Emakumeen gorputzek habitatzen dituzten espazioek, beren gizarte-antolamenduaren arauari jarraituz, pribatutasun-balioa hartzen dute, ezkutatu egiten dira, isildu, gutxietsi, balioa eta aintzatespena kendu, historiatik ezabatu edo mitifikatu. Historiak emakumeak etxeetan, sukaldeetan, erosketak egiten, familia zaintzen... jartzen ditu, praktika horietan sakondu gabe, balioa kenduz edo gizonak egindako beste jarduera batzuk gehiago balioetsiz. Bestalde, espazio horietatik irten eta kalea, plazak, tailerrak edo espazio politikoak hartzen

dituztenak estigmatizatu egiten dira, iraindu egiten dira, errezeloz edo isekaz begiratzen zaie, eta *gorputz desplazatutzat* hartzen dira; beren espaziotik kanpo, fartsa bat, pantomima bat irudikatzen duten gorputzak balira bezala.

Funtsezkoa iruditzen zait emakumeek sortutako praktikei esleitutako balio-eskala aldatzea; horiek historian kokatzea, horietan sakontzea eta praktika horien bilakaeran duten garrantzia aitortzea. Historia horretan kokatzeak, begirada kritikoarekin, aukera ematen du emakumeengan une historikoaren antolaketa sozial hegemonikoak sortutako desberdintasunak aurkitzeko. Kasu askotan, garai horietan bizi izan ziren emakumeek beren gain hartutako desberdintasunak, baita beste askok bizitakoak ere. Erresistentzia horiek, txikiak izanda ere, emakumeek banaka edo taldeka egindako amarruak, zapaltzen zituen sistemaren aurrean gutxi gorabehera antolatuak... horiek guztiak aurkitzea praktika feminista da.

Emakumeen gorputzentzat, nahitaezko feminitatearen tatuajearekin markatuta, kontzientziazio feminista tresna bat izan da; tresna horrek ahalmena ematen die seinale horiek ezabatu eta beste batzuk marrazteko. Kontzientziazio hori bizitzako une desberdinetan iristen da bakoitzarentzat, eta ondorio desberdinak izango ditu askotariko belaunaldietako gorputz batzuetan eta besteetan.

Emakumeen gorputzek eta haien praktika askatzaileek hurrengo emakume-belaunaldiak markatu eta aldatetara bidera ditzakete. Horretarako, emakumeek historian zehar izan dituzten praktika urratzaileak aintzatestetik abiatzen gara, emakumeek erakutsitako agentziatik⁴, estrategia eta erresistentzia egiteko gaitasun gisa, halaber. Jarrera errebelde hori emakumeen historiatik sistematikoki desjabetutzat jo izan da, baina kontrakoa aurkituko dugu kontakizun honetan zehar, emakume horien irudiari balioa emanez historian.

Astigarragako emakumeen askotariko kontakizunetara iristen saiatuko da idatzi hau. Emakumeen bizipenez, esperientziez eta testigantzez betea da, bai beren buruari buruzkoak, baita haien aurretik ama, amona, izeba, auzokide... izan ziren belaunaldiei buruzkoak ere. Belaunaldien lekukotza aniztasun hori testuan zehar kodetuko da⁵, protagonisten kontakizuna beren testuinguru tenporal eta kulturalen modu errazean koka dezagun. Gorputz horiek landa-bizitzaren erduetan txertatuta daude, herri honen historian berezkoak direnak, baina ez eskusiboak; landaren eta hiriarren arteko erdibidean dauden gorputzak dira. Astigarraga, nolabait, bide-gurutzea izan baitzen eta baita, gorputz ibiltariak ibiltzen dutena, kokagune honek eskaintzen dituen zerbitzuen irrikaz. Gorputz horien historia, beraz, landa-eremuaren eta hiri-eremuaren artean kokatzen da, tradizioaren jarraitutasunaren eta aldaketarako irekitasunaren artean.

4 *Agentzia*, gorputzak beren bilakabidearen subjektu bihurtzearen ahalmentzat ulertuta. Agentzia, era berean, zapaltzen eta mendeko bihurtzen dituen botereari gorputzek egiten dioten erresistentzia izan daiteke. Gorputz horiek mendetasun horretatik agentziazten dira; aldaketarako eta eraldaketarako ekintzak abiatzen dituzte, modu estrategikoan. (Ortner, 2006)

Gorputz indartsuak

«Indarra ohiko esperientzia garrantzitsua da euskal kulturari, bai lanean, bai aisialdian. (...) Indar fisikoa bi sexuetan baloratzen da, eta are gehiago lana horren mende dagoen lekuetan. Horrela, landa-eremuan (...) egiten duen lanaren bidez (...) emakumeak etengabe erabiltzen du indarra».

(Del Valle, 1985, 178. orria)

Del Vallek koordinatutako taldeak (1985) euskal emakumea-ri buruzko ikerketa egin zuen garaian (hortik hartuta dago aurreko aipua) aisialdiko eta espazio publikoko indarraren ordezkaria oraindik gizon baten gorputza zen. Emakumeak bere indarra proiektatzen zuen, ezkontzaren ondorengo amatasunean. Azken batean, emakume indartsua ama eta emazte bihurtzen zena zen, baserriko langilea, landa-eremuari zegokionez, eta, oro har, etxearen eta haren ondorengo euskarria.

«Nere amona zen gizonetzko bat. Ez nuen inon, sekula, ikusi ez josten, arropa garbitzen bai, ez bazkaria prestatzen, etxeko lan arruntak, lan horiek, bat ez. (...) Baratza eta animaliak gobernatzen zituen, abereak eta behiak jatea ematea gobernatu esaten zen. Bai amonak egiten zuen gizonetzkoen lan guztia. (...) Eta gero esaten zuen berak gaztetan joaten zirela egur bila Txoritokitara eta bizi ziren Errekalden herri bertan. Egunero, egunero ia egur bila eta beti... ez gainean, gainean karroetarako ez zeukatelako».

(Irakaslea, baserrian jaioa, G3, Astigarraga, 2021)

Indarraren azken adiera horrek, euskarriarena, ezinbestean eskatzen du erresistentzia, indarrari eusten diona, beraz, intentsitate aldetik ekintza baliokidea. Indarraren deskribapen hori denboran eta baldintza kaltegarrietan edo aurkitutako traben aurrean mantentzeko gaitasunari lotuta dago. Indarraren karakterizazio hori ez da landa-eremuko, lehen ikusten genuen indar fisikoaren moduan. Ere hiritarragoetan ere aurki dezakegu, non etxeko lanak ez duen berariaz lurra lantzearekin edo ganadua gobernatzearekin lotutako lanik barne hartzen, baizik eta protagonismo handiagoa hartzen du etxeko zaintza-lanak eta hazkuntzak, lanegun luzeekin batera, etxe horietatik kanpo eta etxe barruan egiten zirenak. Jostea eta ehuntzea, janaria prestatzea, garbitzea edo hainbat manufaktura ekoiztea bezalako praktikak dira, etxea eta maizterrak gobernatu ondoren libre geratzen zen denboran egiten zirenak.

5 Parte hartu duten emakumeen testigantzen kodeketa honako hau izango da: emakume horien eremu zehatzen arabera (etxejabea, sagardogilea, irulea, jostuna, garbitzailea, feminista); kolektiboetako kide izateagatik (kolektiboaren izena); testigantza teknikoak (teknikariaren izena); datu-basekoa (Ahotsak). Horietan guztietan lekukotza zein belaunaldikoa den erakutsiko da (XXI. mendea, G5 gisa kodetua, 1970-2000 urteen artean G4, 1950-1980 urteen artean G3 gisa, 1930-1950 urteen artean G2 gisa eta 1900-1930 urteen artean G1 gisa). Adibidea: (irakaslea, baserrian jaioa, G3, Astigarraga, 2021), eta hura jasotzeko unea, tokia eta urtea.

«Amak, gaueko ordu horietan josten genuenean, esaten zigun: “Utz ezazue, bestela gero, nagusiak zaretenean... begiak!”».

«Bai, baina gauetz askoz astakatasun handiagoa zenuen. Umeak oheratzen nituen eta josten hasten nintzen. Zortzietarako ohean sartzen nituen, eta haiiek esaten zidaten: “Baina, egun argia da!”. Egun argia ez, pertsianak jaisten nituen eta galdetzen nien: “Eta orain nola dago? Gauetz, ba begira”. Gero josten hasten nintzen, egunez ezin zenuelako. Egunez umeak, janaria, etxea, ezin zenuen! Ezin zenuen! Orduan, gaualdia izaten zen”».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Azkenik, baserriko emakumeen landa-gorputzetara itzuliz, aipagarria da plaza eta azoketako ahotsaren bidez emakumeek proiektatutako indarra, barazkiak, frutak, loreak eta landareetatik eratorritako ukenduak salduz edo dolareetan sagardoa edalontzietan zerbitzatu. Hizkuntza baten ahotsa ere, euskararena, batez ere talde honek bizirik mantendu zuena eta, bestalde, kontraesanak ekarri zizkiena. Emakume horiek baserriko produktuak hiriko beste emakume batzuei saltzean zabaldu zuten euskarak indarra proiektatzen zuen, baina isekak ere eragiten zituen, eta konplexuak eta estigma zekartzan horietakoren batzuentzat, batez ere baserri txikiagoetatik zetozenean. Orduan, bi aldiz handiagoa zen gutxiagotasuna, berdintzat bizi ez ziren emakumeen gorputzen artekoa.

«Amari hitzak jarritz, bera eta bere familia baserritik zetorren emakume batek kontatzen zidan, nire amak esaten zuen: “lehenengo caseras eta burla egin zitoten, baino oain hartuko lukete baserria gustora asko kalean dauden guztiek”. Beti izan du konplejo hori baserritarrarena, bueno ez berak bakarrik, guk bebai, guk txikitan caseras que huelen a vaca y tal, hori pasa degu, baina asko sufritu dugu honekin. Denetik, jende elegantiak bai baztertzen zuten, baztertzen zuen bai neskame joaten zena eta bai baserritarra, baserritarra bi aldiz baztertzen zuten. Baserrian gelditu direnak daude pauso bat atzean, hori bai, eta nik uste dut nire amak konpleju hori oraindikan baduela».

(Baserrian jaiotako irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Beraz, landa-eremuko emakumeen praktika honetan ikus genezakeen nola aurre egiten zioten beharrari erresistentzia-indarra erabiliz, indar hori erabiltzen jarraitzeko, horrek zekartzan iseken eta estigmaren aurrean.

Gorputz kapitalak

«Emakumea (...) da familiaren interesen zerbitzura dagoen trantsizio ekonomikoaren elementua».

(Del Valle, 1985, 42. orria)

Gipuzkoako landa-munduak eta, bereziki, baserriak, taldearen biziraupen-sistemaren muina irudikatzen zuen garai batean (XIX. mendearen amaieran eta XX. mendearen

hasieran); gizarte estamentalaren arrastoak zituen, non batzuen kapitalik eza edo beste batzuen baserri produktiborik eza ondorengoan arteko ezkontza-loturen bidez konpontzen zen.

«Dira como el Falcon Crest, horiek ez dira ezkontzak maitasunengatik, dira interesengatik. Oinordea ezin da banatu, dena izan zen seme-alabeen batentzat. Beti ez zen mutilentzat, interesen arabera. Kapitala behar bazuten edo ondasuna. Ezkontzen interesak hortik zihozzen».

(Odrizola, Lourdes, 2021, Ahozko adierazpena, elkarrizketa informal batean)

Ezkontza-kontratuetan, gizonak agertzen ziren legezko jabe gisa, eta haiek sinatzen zuten. Hala ere, ezkontidea hilez gero, emakumeek seme-alaba adingabeen gainetik jaraunsten zuten. Bizi-itxaropen laburreko garai batean, gizonetan laburragoa izanik, emakume askok jabetza produktiboak, kapitala eta zorrak heredatzen zituzten, eta, gainera, familia baten buru izan behar zuten. Familia hori, normalean, seme-alaben, anai-arreben eta gurasoen saga luze batek osatzen zuen, beren ardurapean eta teilatu beraren azpian. Kasu horietan, emakumeak familia-ondasunen eta -negozioen legezko administratzaile izatera pasatzen ziren.

Badira hainbat arrazoi: dela herentzia bat transmititzeko aukera bihurtzeagatik, dela ez egoteagatik seme nagusirik, edo dela, besterik gabe, herentzia zabaltzeko aukerarik onena zirelako, hobeto kokatuta dagoen eta loturan interesa duen beste familia batekin ezkonduz. Beraz, emakumeen gehiengoa abagunetzat har zitekeen, kasu askotan salbuespenezkoa baina eraginkorra, oinordetza- eta jaraunspen-lerroan gizonen ordezkari behar edo ezari lotuta, edo horiek baserriaren ardura hartzeari uko egin izanarekin, baserria kudeatzeak suposatzen zuen bizimoduarekin batera.

«Nere osaba zen nire ama baino zaharragoa, baina bere andregaiak ez zuen nahi izan baserrian, zergatik karga handia zen, orduan nire ama bere amak onartu zuen etxean geratzea, eta nere ama gelditu zen, aitak onartu zuelako».

(Baserriko familia-jatorria duen irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Odrizola historialariaren arabera, emakumeak, oinordekotza-korapilo horietan parte hartzeaz gain, oro har pertsona aktiboak izan dira ekonomia publikorako, hala nola langileak, administratzaileak, kontsumitzaileak, produktu eta zerbitzuen hornitzaileak eta abar. Kasu askotan, indarra eta lan-baldintza esklabistak behar zituzten lanak egin izan dituzte, lanaren gogortasunagatik, lan horiek egiteko tresna edo baliabide tekniko gutxi izateagatik; trukean, oso ordainsari txikia jaso dute.

Emakumeek ez zituzten gizonen eskubide berberak; gizonen laurdena edo erdia ordaintzen zitzaien; eta kualifikazio baxuko lanak egiten zituzten, gainera, ez baitzuten gizonen hezkuntzarako sarbide bera. Izan ere, nesken eskolatzea oso txikia edo hutsaren hurrengo zen, eta 12 urtera artekoa kasurik onenean. Horrek aurrera jarraitu du XX. mendera arte, Gipuzkoan. Emakumeak, beraz, XVIII. mendeko, XIX. mendeko eta XX. mendearen hasierako eskulan merkeak izan ziren. Lanpostu horietan era guztietako lanak egitera behartuta zeuden, eta oso ordainsari txikiak onartzen zituzten. Bestela, familia-ekonomiari soldatarik gabeko lan autonomo gisa egindako ekarpenak ere bazeuden: etxeko

lanak, baserrikoak, zaintza-lanak, eta abar. Emakumeek taldearen barne-antolaketarako egindako lana da, ezinbestekoa irauteko eta, hala ere, garai horietan eta ondorengoetan errekonozimendu gutxien duena.

«Amonak esaten zuen: “Guk hartzen genuen bestiek nahi ez zuten arropa, guk hartzen gendun beharra geneukan”. Arropa oso zikinak, mantelak, mandireak... Eta gero beraiak ‘recuerdo’ daukatela, mantelak nola bihurtzen zituzten, nola txukuntzen zituzten eta bien artean hartu eta ri-ra, ri-ra. (...) Amonarentzako diru iturri bat zen, behar zuen diru iturria. Konpajinatu zuen hori, gehi baserriko lana, berdura saltzea eta animaliak, behiak... Baserria txikia zen, pobria zen baina denetik eukitzen zuten. (...) Nire aitak tailerra zeukan, eta egiten zuen lana tailerrean burniarekin, herrerua. Baina aitak egiten zuen baserrian pues sega, horiek. Baina bestela amonak eta amak egiten zuen. Eskolan galdetzen ziguten: “¿Quién trabaja fuera de casa? ¿Qué madre trabaja fuera de casa?”. Eta nik ezin nuen sekula eskua altxa. Claro, niretzako nire amak lan egiten zuen baserrian, baina gaizuak egiten zuen: umeak zaindu, baratza, Bretxara joan eta saldu...».

(Baserriko familia-jatorria duen irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Gorputz emankorrak

18

Baserriko bizimodua eta baserritik eratorritako lana, emakume horiek esaten digutenez, modu kolektiboan bakarrik egin zitekeen, familia-unitatean eta ondoko familietan oinarrituta.

«(...) oso umeak ginen eta denok geneukan lana, denok. Batek marmitak garbitu behar zituen, besteak afaria prestatu behar zuen, besteak lurra garbitu behar zuen, azenarioak, porruak edo dena delakoa garbitu (...) ni kokoteraino nengoen azenarioak eskuila batekin garbitzeaz, gero saltzeko. Orduan nik egiten nuen eta gero jolastera joaten nintzen, alegia, ez nengoen geldirik... Nire gurasoak baratzean ibiliko ziren, haiek beti elkarrekin ibiltzen ziren, zeren eta ni txikia nintzenean ez ziren bakarrik bizi senar-emazteak, bazeuden gurekin bi edo hiru izeba, osaba gehiago ere, joan ziren arte. (...) Ez, nire ama ez zen etxean geratzen. Nik ez daukat nire amaren oroitzapenik, sukaldean, horrela. Are gehiago, beti aitarekin egoten zen. (...) Geratzen ziren bi ahizpek prestatuko zuten janaria eta hori... gero bakarrik geratu ziren aitona eta bi ahizpa ezkongabeak».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

«(...) amonak, baserrian gelditu zena alargun, ekarri zituen anai guztiak, anai-arreba guztiak baserria ateratzeko, umeak zaintzeko eta abar. Eta eskolara joateko ez zeukaten denborarik, lanean jardun zuten umeek eta mundu guztiak lanean. (...) Bere bi ahizpak ekarri zituen, (...) ahizpa bat soltera seme bat zuena, (...) izeba hori ez zen oso jantzia, bazuen hor puntu bat, ez dakit atzerapena deitu edo bazuen zerbait eta harek umeak zaintzen zituen, gu zaintzen gintuen harek. Beste ahizpa batek, zeukan besoa elbarri eta ezkongabea zen eta harek bazkariak egiten zituen eta etxeko lanak. Eta

gero gizona zuten zuten baserrian lana, beste anai batek baserriko lanak egin zituen eta nire aitak ere egiten zituen. (...) Aitak tailerra zeukan eta tailerran egin zuen lana burniarekin, (...) eta sega baserrian. Bestela amonak eta amak».

(Baserritar jatorriko familia duen irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Baserriaren inguruko antolaketa sozial mota honetan, taldea osatzen duten gizon eta emakumeen artean bidezko rolen banaketaren pertzepzioa dagoela ikus dezakegu. Horrek dakarren lana funtsezkoa da, eta horrela ulertzen dute familia-nukleoko kide guztiek. Hala ere, taldeko gizonak, oinordekoak izan ala ez, baserriko lanaren alternatibak ere bazituzten. Hezkuntzara eta prestakuntza espezifikoetara sartzeko aukera ematen zien gero sozialki aitortutako eta ekonomikoki ordaindutako lanbideetan sartzeko. Jarraian, baserrietako emakumeen (oinordekoak, administratzaileak, alabak, emazteak, ahizpa ezkongabeak, neskatoak, amak eta amonak) profesionalizazioari erreparatuko diogu. Bere gorputz-praktikak erdigunean jarri nahi dira, sistemari begirada kritikoa emanez, bere herrien historiari aldendu baititu.

Negoziatzen duten gorputzak

Interesgarria da, halaber, emakume horien negoziazio-jarrera nabarmentzea. Baserrietako ekoizpena produktua salduz ahalik eta errentagarritasun handiena emateaz gain, ohikoa zen produktua beste sektore batzuekin trukatea: arraina, haragia, baita baserriko bizitzarako beharrezkoak diren erremintak edo tresnak ere. Baserriko produktuen salmenta ez zen truke ekonomikora mugatzen, gerora baserriko ekoizpenaren plangintzan eragina izango zuten enkarguak hartzen zituzten kontuan. Halaber, seme-alaben udako egonaldia negoziatzen zuten hiriko familiekin, edo neskameena denboraldi luzeagoetarako. Emakume horiek hirira egiten zuten bisita ez zen alferrikakoa, hiriko beste emakume eta gizonekin egiten zituzten harremanei zegokienez ahalik eta probetxu handiena ateratzen zitzaien.

«Berak saltzen duen etxeokokin konfiantza zeukan eta hozkailu berria hartu zutenean eskatu zien etxekoei eramateko haien latoiaz forratutako armairu txiki bat, fresko edukitzeko kontserbatzen zen janaria. Karreto batetik hitz egin zuen, kale Portutik Bretxara ekarri zion, gero Astigarragara autobusez, hortik astu gaimean jarri eta eraman zuen Santiago Mendira. Arraindegiko gel blokeekin egunero hartuta herrian baldean igo eta hor sartu».

(Baserriko emakumea, Ahotsak, G3, Astigarraga, 2016)

/2/

EMAKUMEAK
BASERRIETAN

2. Emakumeak baserrietan

2.1 Baserritarrak

«Beti saltzen zuten Donostian, Astigarragan ez, 'a ver' baserria zegoen herrian bertan, jende gehienak bazuten bere baratza txikia, berdura Astigarragan ez zuten saltzen. Are gehiago, berdura jaten ere oso berandu ikasi zuten baserrian, babarrunak bai, baina nola ematen dute diru mordoska, babarrunak ere saltzen zuten. Normalean amak eta amonak egiten zutena zen truekea, beraien berdura eman eta ekartzen zituen arraia edo haragia... haragia beti gutxiago zeren beti etxetikan edo konejuak edo oilaskoak beti egoten ziren, baina bai gauzik hoberenak... diru premia zen. (...) Ni joaten nintzen amarekin oso gustora berdura saltzera plaza Konstituziora, bai jolas modan, ez nintzen behartua ez. (...) Bai, gogoratzen naiz, nire aita herrerua zen eta lehendabiziko asto karrua burnizkoa egin zuen, bestela ez zeukaten, astua estalkiekin, 'o sea', bi zesto nola jartzen ziren horiekin. Astua bai, Donostira jaisten ziren astuaz eta gero autobus bat bazegoen, hor sartu eta eramaten zuten, hori da nere txikitako rekuerdua, bestela tranbian, amak esaten zuen tranbian».

(Baserriko familia jatorria duen irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

«Esnea eta barazkiak saltzera bai, joan izan naiz. Begira, nire arazoa oso handia izan zen, zeren eta nire ama erori egin zen nik 12 edo 13 urte nituenean, bizkarrezurra hautsi zuen, eta orduan ezinduta geratu zen. (...) Agian aitarekin joaten nintzen barazkiak saltzera, lehen txandan joaten nintzen

berarekin, handiena saltzen nuen eta gero ni geratzen nintzen, eta egunen batean perrexila arte geratzen nintzen, perrexilarekin bueltatzen nintzen eta nire aitak esaten zidan: “Ez ezazu galdu, gero!”, alegia, perrexilarekin etxera. Eta beno, gero zeraren garaia... baserrian gure indargunea izaten ziren gereziak eta sagarrak. Orduan gurdiak jaisten ziren, baina gurdiak idiekin edo behiekin edo dena delakoarekin, baina milaka kilo gerezi ari naiz. Izugarria izaten zen hura, baina saskiak eta saskiak! Orduan goizeko zortzietarako eraman behar zen, bazegoen kamioi bat apalekin eta han jarri eta saltzen hasten zinen. Mandatariek erosten zuten, erosi eta gero saltzen zutenak. Goizeko ordu horretan joan beharra zegoen, haiek eros zezaten eta, gero, aldi berean, haiek dendetara eraman zezaten. Orduan, balantza erraldoi bat zegoen, eta saski guztiak pisatzen ziren, hori zen gehien saltzen zen modua, baina hori pixka bat merkeagoa zen plazan saltzen zena baino».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

«Inprenta batean egin nuen lan, kebratu arte. Gero Calderón Hermanos, txapakume enpresa batean. Hor nengoen lanean eta nere aurreko ahizpa, mutil batekin zebilen, ezkondu egin behar zuten eta orduan berdura eta esnea saldu behar nuen. Fabrika hori utzi, eta berdurak eta esnea saltzera joan behar nuen. Baserrian egon eta berdura saldu behar nuen».

(Baserriko emakumea, Ahotsak, G3, Astigarraga, 2016)

Ikusten dugun bezala, espazio horietan bizi ziren gorputzak baserritarren, amen eta lehenago amonen gorputzak ziren, ondoren ordezkatu zituzten alaben laguntzarekin. Ordura arte, ohikoa zen emakumeek ezkontzean lan egiteari uztea, edo oso gaztetan ikasteari uztea, baserritik eta etxetik eratorritako zeregin eta lanekin laguntzeko beren familiak. Lan horiek ez ziren produktiboak, eta, beraz, ez zuten balio sozialik, ez eta banakako eta autonomiadun aitorpenik eta ordainsaririk ere. Emakume batzuek jasotzen zituzten soldatak, kasu gehienetan, familia osoarekin kolektibizatzen ziren gero; ez zen emakume horien senar askoren kasua. Gainera, emakume langile askok ez zuten kotizazio sozialik izan egindako lanagatik. Hori dela eta, aurrerago ikusiko dugu zertan eragiten duen emakumeen lana aintzat ez hartzeak, zehazki haien pentsioetan.

«Bretxan, orain Lidl dagoen tokian, justu gainean. Konstituzio plazan oso gutxi saltzen zen, Bretxakoa zen salmentarik handiena. Barruan bazeuden postuak, izkinetan arrantzaleak, barazki saltzaile finkoak eta horiek denak. Gero barruan ordaintzen genuen, baina ez dakit zenbat, herri-zaina etortzen zen, eta erdian kobratzen zigun hainbeste puska edo saski bakoitzarengatik».

«Alboetan harategiak zeuden, ze arrandegia beste aldean zen».

«Kanpoan ere bazegoen arrandegia».

«Sardina-saltzaileak, etxeokak, baina Bretxari dagokionez, izkinetan harategiak zeuden...».

«Eskuinetara Liceagakoak zeuden loreekin, gero sardina-saltzaileak, eta gero parean urte osoko postu finkoa zeukatenak, barazki-saltzaileak edo salerosleak, batzuek etxetik ekartzen zituzten eta besteek erositakoa saltzen zuten. Eta erdian, nor berearekin joaten zen jendea zegoen, guk egiten genuen bezala».

(Harituz taldeko bi emakume, G3, Astigarraga, 2021)

«Berdura saltzerakoan ere baserri handiko izan edo txikiko izan..., txikikoak beti txokoan. Bretxan, esate baterako, zeuden Bretxa, Plaza Konstituzioa, San Martín, eta nire amak lehendabizi plaza Konstituzioan saltzen zuen, hori ziren marjinalagoak eta Bretxan ziren baserri handikoak».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Lekukotza horretatik ikus ditzakegu baserrien eta familia-egoera desberdinen arteko aldeak, emakume batzuk besteengandik urruntzen zituztenak. Espero izatekoa da horrek eragina izango zuela emakumearen subjektu asoziatiboaren ikusmoldean, gabezia garai hartan kontzientzia feminista sortzea eragotziz; hala ere, klase-kontzientzia haien artean handiagoa izango zen.

2.2 Mandatariak eta esne-saltzaileak

Emakume horiek mandatari gisa ere jarduten zuten, baserriko produktuak plazetan eta azoketan saltzeaz gain, partikularren etxetara joaten ziren eta esnea eta aurrez eskatutako beste produktu batzuk igotzen zizkieten. Donostiako alde zaharreko etxeek zurezko egiturak zituzten eta ez zuten igogailurik; emakume horiek 4 eta 5 solairu igotzen zituzten, esne-marmitekin, enkargu gisa entregatzeko.

«Parrokia geneukan, guk parrokia esaten genion, orduan bazenituen hainbat atari eta esnea eramaten zenuen etxe horietara. (...) Neurgailu bat zeukaten marmita horiek, litro erdikoak edo laurdeneoak, ez dut gogoratzen. (...) laurdeneoak, burrunzali bat bezalakoa zen».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

«Batek txantxilaka, litro erdiko neurri bat da, eta beste litro bat, bi txantxila, eta ordaintzen ziguten momentuz, dirua baldin bazuten, eta ez bazuten... (...) Goizean igandero gehiago libratzeko 9etako Donostin egon eta hango etxeko andreak bere bataian jantzita nahi erdi litro eta handikan ez dakit zer portalera eta bestera, eta orduan ez molestatzeagatik esaten zizun: “no tengo cambios, ya te pagaré otro día”».

(Baserriko emakumea, Ahotsak, G3, Astigarraga, 2016))

Esnearen banaketa enpresa handien bitartez egin zen, Gurelesa kasu, baserri ekoizle gehienen esnea bildu zuena. Denborarekin, baserri txikiek inguruko bizilagunei esnea saltzea mugatu zuten.

Beste negozio bat, emakume batzuek garatu zutena eta gaur egungo atez atekoaren edo birziklatzearen aitzindaria dena (garai hauetan gauzatzea asko kostatzen zaiguna), zaborrak biltzea eta bereiztea da, baserrian konpost gisa edo txerrientzako janari gisa erabiltzeko.

«Gero beste lan baten zuten, “¿qué pobres!” Etxeetako txerri jana biltzen zuten baita ere, hau da organiko guztia, basura guztia ekartzen zuten etxera, eta ni gogoratzen naiz txerri emateko nola egiten zuen amonak ez guantez, ez ezer. Hartu eta bereizten, pobreak egiten dute lana, inork ez nahi zuena. Diru iturri bezala. (...) Maila soziala beheko jendeari: “¿Uh, he comida almejas!”. Eta igotzen ziren txerri jana eta de almejas nada, eran chirlas: “Begara, etxe hontako almejak”. Jakiten zuten etxeetan zer jaten zen. Ontzietan informazio asko zegoen».

(Baserriko emakumea, Ahotsak, G3, Astigarraga, 2016)

2.3 Biltzaileak eta nekazariak

Astigarragako baserrietan merkatuan irteera ona zuen guztia lantzen zuten. Biziraupeneko nekazaritza zen, azken finean, jateko landatzen ez zena beste produktu batzuegatik trukatzeko egiten zen, lurra ematen ez zuena, edo baserriko bizimodua hobetzeko behar-beharrezkoa zena familia-gune horretako kide zirenen artean

«Gereziak, etxean gereziak. Gero nire aitak jarri zituen sagarrondoak, baina berez gereziak. Gereziak bildu eta saldu. Biltzeko eta saltzeko. Igota gainera, kendu zituen aitak hain zuzen, ez zekien haurdun zegoela, erori zen arboletik ama, eta orduan kendu zituen, eta sagarrondoak jarri zituen. (...) Eta gero marrubik egiten zituzten asko, marrubiak, marrubi asko egiten zituzten, marrubi garaian asko. Eta gero, ni gogoratzen naiz nire amak loreak ere, gladioloak egiten zituela asko, ilarak egiten zituzten asko, baina bai berdura hori. Dirua ateratzen zuen berdurak, esaten zuen».

(Baserriar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

«Txori bat bezalakoa nintzen, goizeko 8etan jartzen nintzen, eta egun osoa egon nintekeen jan gabe; gainera, izugarri gustatzen zitzaidan, piperrin bat bezala ibiltzen nintzen bizi-bizi adar guztietatik, ez zait inoiz ezer gertatu. (...) Nire amak amantal beltz bat eramaten zuen, eta buelta emanez horrela jasotzen zuen. Horrela ez dut inoiz jaso, ni igo egiten nintzen. Niretzat, adibidez, beheko gereziak jasotzeak, ez dakit, gaur egun ez du xarmarik, nik zuhaitzera igo behar dut, eta jateko, zuhaitzera igo behar dut, eta orain igotzea kostatzen zait, e! 70 urte ditut. Nik zuhaitzera igotzen jarraitzen dut eta izugarri gustatzen zait, erortzen banaiz ez naiz berriro altxatuko. Oso bitxia zen, gainera piperrina nintzen horretarako. Jakina, etxean bazekiten gehien biltzen nuena nintzela, orduan, goitik

hasten nintzen, adarrez adar, adarrez adar ibiltzen nintzen, horrela jaisten nintzen, baina etxe bat garbitzen ariko banintz bezala, goitik hasten baitzara zuhaitz guztia husten. Eskuekin, hau da, bati heldu eta kla, kla, kla. Kalkoa adar luzeetarako zen, baina aurrena gertutik egiten zenuen, eta gero beste adarrak, baina pixkanaka jaisten ari zinen, izkinetatik. Ni oso, oso, oso, gomazkoa nintzen, oso umetatik, nire ama ere bi zi zenean. Bularrarekin batera edoskitzen zen hori. (...) Kalkoa adar batean jartzen zenuen, eta, amaitzen zenuenean, kuboia aldatzen zenuen, edo, bestela esanda, beste adar batera aldatzen zenuen, dena jaisten zenuen bezala. Hori 20 eguneko gerezi-denboraldia izaten zen, hau da, bat-batean izaten zen, orduan agertzen direlako urte osorako. (...) Ekainaren erdialdean, ekainaren erdialdetik bukaerara, San Joan inguruan edo».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

Labore intentsiboek eskulan asko behar izaten zuten denbora gutxian, eta batzuetan arriskutsuak izaten ziren biltzeko praktikengatik. Praktika horiek askotan egiten zituzten, hain zuzen, emakume gazteek eta neskek.

«Gerezien ondoren belarren garaia iristen da. Metak egin izan ditut eta kontatu nahi ez dizkizudan orgak kargatu. Gero, jakina, aldi berean nire anaia zaharrena soldaduskan, noski, eta nik, azkenean, denetarik egiten nuela. Jostera joaten nintzen, metak egiten nituen, berdin zuen, edozertarako balio nuen, arropak josten nituen... (...) Gereziak amaitzen genituen eta gero belarrak, eta ez dakit zenbat meta egin behar genituen, gutxienez 11 edo 15 meta genituen. Lehenengo segarekin, gero lehortzen utzi behar da, buelta eman eguzkiak emateko, eta lehorra dagoenean jaso. Eta batzuetan euria egiten zuenez, txorrokak egin behar izaten ziren, horrela esaten zai, meta txiki batzuk bezala, belar lehorra barruan mantentzeko. Eta euria egiten bazuen, berriro zabaldu eta berriro hasi behar zen. Eta gero, meta, makilaren inguruan jartzen duzu, horrela egiten duzu [esan nahi du makilaren inguruan gehitzen duzun belarra zapaltzea, trinkotu dadin eta eusten duen egitura bat sortuz joan dadin], polita da, kontua da belar lehorrak hazkura ematen duela. Ez du zenikusirik, orain fardoak egiten dituzte».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

2.4 Abereen gobernariak

Baserrietan ez dago ezer alferrik galtzerik, udaberrian hazten uzten den belarra, uda iritsi eta moztea espero da, animalientzako janari edo hauen ohe bihurtzeko, zehazki, iratze basatiaren kasuan. Animaliek baserriko belar hori jaten dute; baserritarrek belar hori zaindu egin nahi dute, metetan bilduz, lehortu eta kontserbatzeko. Abereak elikatzen direnean, iratze oheetan atsedean hartzen dute, eta hori zikintzen denean eta animalien gorozkiak eta bereizketak xurgatu dituenean, aldatu egiten da. Azkenik, hondakin hori baratze edo belardiak ongarritzeko erabiltzen da, zirkulua itxiz.

«Amonak baratza eta animaliak gobernatzeko zituen (...) Bai, amonak egiten zituen gizonezkoen lan guztiak».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Animaliak gobernatu, jarduera horrek esan nahi du abereei jaten eta edaten eman, behiak jetzi, arrautzak bildu, azpilak prestatu eta garbitu, plazan saldu, etxerako gorde, gazta, jogurta eta hestebeteak bezalako produktu eratorriak ekoitzi, sukalde errezetak prestatu etxean zerbitzatzeko.

«(...)txekor pare bat ateratzea saltzeko, hori beste kontu bat da, urte osorako peztak ateratzeko. Eta gero txerri pare bat ere, hil egiten ziren etxerako, baserriako. Txerriak etxerako eta txekorrak hiltegirako».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

/3/

SAGARDOAREN KULTURAKO
EMAKUMEAK

3.

Sagardoaren kulturako emakumeak

3.1 Sagardogileak

Gerezien, belarren eta meten ondoren, sagarra biltzeko garaia hasten da, Astigarragan herriaren ikurra den fruitua. Erraza da fruitu honek herri honentzat eta bere mugakideentzat duen garrantzia ulertzea; garrantzitsua da hura bildu, landu, dastatu eta haren zukua banatu zuten emakumeentzat.

«San Joan sagarrak ekainean hasten ziren. (...) Kiskiarekin, kaska, kiski, kaska. Lehenengo sagarra ez da ona, ia ez du balio, ez da ona sagardoa egiteko, utzi ere egiten da, bigarrenean bizpahiru bilketa egiten ziren. Sagardogilearekin ados jartzen zinen, egun horretarako hainbeste, edo jasotzen duzun beste. Guk eramaten genuen sagardotegi hau lehengusuak ginelako. Hau da, gure baserrikoa zen sagardotegia, baina lehen etxean egiten genuen, toleara genuen eta oraindik badaukagu, 'maja', benetakoa da, garai hartan ziren bezala gainera. Kiskiarekin, tas, tas, tas, trebetasun bat! (...) saskia, saskitik zakura pasatzen zenituen, zakutik mordoa egiten zenuen, mordoa. Buelta gehiago zakuekin! Mordoa egiten zenuen eta gero, eroria zegoen guztia bildu ondoren eta hori, han jarri behar zenuen, goialdea zegoen baserrian, han kargatu behar zen guztia, kamioia iristen zenerako, sagar guztiak jaitsi ahal izateko. Eta hori hiru edo lau txandatan egiten zen, horrela. Eta azkenean, bai, orduan egiten

zen makilarekin, zuhaitza jotzen genuen eta geratzen ziren sagar guztiak botatzen genituen. (...) Eta gero etxerako gordetzen genuen, bazeuden hainbat mota, errege-sagarrak eta besteren bat, martxo edo apiril arte irauten zuena. Eta gainerakoan, guk sagardoa geneukan, ia guztia garratza. Izan ere, kanpotik ekarritako sagarrak, gozoa, nahasten zuten hemengoarekin, tradizionalki garratza dena. Baze goen hemengo gozoren bat ere, txorisagarrak, hori gozoa zen».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

Sagastien hedadura handiagoa edo txikiagoa zuten baserriak zeuden, beren tolaareekin edo sagardoa ekoizten zuten beste baserri batzuei sagarrak saltzen zizkietenak. Sagardo gaztearen (gutxi egina) etxeko kontsumoa ohikoa izan da guztietan. Baserri batzuk sagardoaren ekoizpenean espezializatu ziren, ondoren saltzeko eta dastatzeko.

«Nire amona nik ez dut ezagutu, hil zelako nik urte bete neukanean eta ez nuen ezagutu. Baina bai, istorioak entzun dizkiegu gure bezeroei daramatzatenak pila bat etortzen, eta nire aitarenak eta familikoak eta abar. (...) Amona zena berdurarekin joaten zen Donostiara saltzera. Eta zen lehenengo emakumea gida karneta ateratzen Gipuzkoan, lehenengotako bat. (...) Bertakoa zen eta berak egin zituen hemengo lanak, txotxean, sagardoa, sagastitikan, denetikan, baina momentu hortan bisibildadea zeukan aitona. Aitona kanpotik etorri zen, ere lan egin zuen hemen baina rolak orduan, historikoki uste dut ezin zutela izan jabeak [emakumeak]. Orduan amonak ez zituen abantailak izateko».

«Amataz hitz eginda, honea etorri zenean beste rol bat hartu zuen lanekoa. Oiartzunen egin zituen baserriko lanak, ez du ikasi, txikitatikan. Bere anai batzuek lana hartu zuten joateko baserritik, eta berak egin zuen lan gizon bat bezala. Kontatzen zituen istorioak nola zen baserriko lan guztia, ba gizona bezala. Honea etorri zenean, berak beti kontatzen du: zeukan gogoia baserritik alde egiteko. Lana bilatu zuen, aita ezagutu zuen eta etorri zen honera lanera baina sukaldaritzan. Orduan sukaldari bezala egon da beti, beheko jatetxean eta itxi zenean, 50 urte zeuzkan, eta ya geratu zen etxeko lanak egiten, pixka bat negozio familiarrean laguntzen, baina gehienbat etxeko lanetan. Gehiago gelditu da aita 'con el rol de sidrero', edo gehiago bisibilizatu, 'porque' amak lan asko egin du baina atzeko lanak».

(Sagardotegiko zuzendari emakumezkoa, G4, Astigarraga, 2021)

Gaur egun, sagardoaren kulturaren dauden emakumeek beren aurrekoak gogoratzen dituzte eta bidezko aintzatespena eskatzen dute, beren lankide gizonekin batera lan egin baitzuten, nahiz eta horregatik zegokien ikusgarritasuna ez izan.

«Egia da orain emakumea bisibilizazioa lantzen ari dela, pixkanaka. Baina segitzen du pixka bat oso sektore gizonetzkoa izaten. (...) Gure heziketa ez genuen baserrian, ez genuen baserriko lana egin, nik eduki nuen ikasteko, bukatu nuen, egin det danetikan, azkenean negozio familiar bat da eta egin dugu: sagarra bildu, lagundu behar zenean eta beti hemen etxean, baina aukera eduki nuen ikasteko, ez nuen sekula pentsatu enpresa eramango nuela. (...) Anaia zegoen gehiago sagardogintzan eta nik ikasi nuen eta pixka bat nengoen administrazio lanean. (...) Egia da nire anaia gizona zelako baizik eta naturalki horrerak, nik uste det agian gure barruan naturalki ikusten genuela, baina ez ginan kontziente, elkartu ginelako dana erabakitzeke, familia dezente gara...».

(Sagardotegiko zuzendari emakumezkoa, G4, Astigarraga, 2021)

Batzuetan naturalizat hartzen ditugu benetan kulturalak edo sozialak diren gertaerak. Ez da harritzekoa anaia gizonezkoak sagardoaren prozesu industrialarekiko interesa izatea; izan ere, neurri batean, norabide horretan kultur gidaritzat bat zegoen harentzat; era berean, ez da harritzekoa arreba, emakumea, rol alternatibo batez interesatzea, neurri batean, gizonek betetzen ez duten espazio batez. Kultura gure gorputzetan txertatzen dugu, kultura gorputzetan bertakotzen den arte, baina kulturara sarbidea lortzen dugunean ere eraldatzen dugu. Izan ere, ez dago rol naturalik gorputz batzuentzat, kulturalki esleitzen dizkiegunak baizik, eta, beraz, gizartea eta kultura aldatuz gero, rolak aldatu eta berresleitu egin daitezke.

3.2 Jatetxe-jabeak: txotxerak, sukaldariak eta parrillerak

Astigarragako zenbait baserritan sagardoaren ekoizpena handitzen jarraitu zen, etxeko kontsumotik hasia zena. Ondorioz, ekoizpena eta sagardoaren kalitatea handitu egin ziren, eta horrekin batera, sagardoaren salmenta publiko handiago batengana zabaldu zen. Sagardo dolareak upeleko sagardoa dastatzeko eta ondoren botilako sagardoa saltzeko gune bihurtu ziren. Gizonak ogitarteko bat besapean, dirua poltsikoan eta arropa garbia zermatela joaten ziren leku horietara. Dastatzeko orduak, txandaka ordaindutako errondak, kantak eta jokoak igaro ondoren, kupelak hustu egiten ziren, eta izkinak eta zelaiak erretiratzeko gune bihurtzen ziren gorputz horientzat. Bitartean, emakumeek sagardotegietan, sagardogileek⁶ atetik iristen zen publikoaren arabera prestatzen zituzten sagardoarentzako edalontziak; batzuetan, prest zeuden kazolak berotzen zituzten edo tortilla azkar batzuk prestatu eta zerbitzatzen zituzten; kupela amaitzen zenean, lurra, ahozapiak eta sagardotegietako bezeroek sortutako beste zikinkeria batzuk garbitzeko garaia zen. Lan horiek guztiak ezinbestekoak dira sagardoa dastatzeko.

«Jaten zen barruan, mahaiak zeuden eta bankuak, zutik hasieran, txotxeko denboran zutik, jendeak jaten zuen zutik hasieran. Tortillak serbitzeko mahaiak behar dira eta serbiletak, tenedoreak eta labanak. (...) Lurra, lurra zan, lohia iten zan, lurrian txotxian aritu edaten eta iztila lohia egiten zan, eta hori dena sekatu hurrengo egunean, nik zerrautsa botatzen nuen disimulatzeko. (...) Fregonan orduan, ez zegoen fregonarik, trapu zahar, zaku zaharrekin ta sekatu, zerrautsa bota garbitzeko itxurako, holan iten nun».

(Sagardogilea, Ahotsak proiektua [1], G2, Astigarraga, 2016)

6 Hemendik aurrera, sagardotegietan rol desberdinak zituzten emakume zuzendariei "sagardogile" esango diet, hain zuzen, negozio honen bilakaeran egin duten ezinbesteko lana ikusezin bihurtzeari uzteko.

Txotxerak

Sagardoa hainbat modutan zerbitzatu izan da historian zehar. Emakume horiek sagardoa zerbitzatu eta haien ordainketak kontrolatzen zituzten

«Eramaten zituzten sagardo kupelak alde zaharreko jendeari saltzeko [Donostiara]. Hor kupela fija' zegoen eta traspaso egin zuten. Arrantzale asko joaten ziren gabeen sagardu freskuen bila. (...) Emakumeak sagardoa saltzen zuten basoka, kupela bukatu arte. Ama eta bi emakume txandaka, bat goizean eta bestia arratsaldean».

«Sagardua ateratzea barrikatik mutilen lan bat zen, beraientzako. Emakumeak zerbitzen bai».

«Kupela ondoan basoak ateratzen, 'ya' atean ikusita jendea sartzen, kopuruaren arabera basuak preparatu kupel ondoko mahai batzuetan. (...) Rondan pagatzen zuten normalean. (...) Hamasei urtekin 'ya' nengon saltzen, hiru hilabete kupel ondon pasa nituen! Denbora galduta gazteentzako!».

(Sagardogileak, Ahotsak proiektua [3][4][5], G3 eta G2, Astigarraga, 2016)

Sagardoaren dastatzea masiboagoa bihurtu den garai honetan, emakumeen gorputza zalantzan jarri izan da rol batzuetan.

«(...) ni emakumea naiz, eta ez dago arazorik. Txotxean egon naiz irekitzen txotxa, baina nik uste det emakumetaz, ni eta igual momentu batean familiko neskaren bat, ez da inoiz egon txotxera bat. Eta esplikazio bat dauka: nik, txotxean egon naizenean, askoz errespetu falta gehiago jasan det. Egia da, orain ez dugu froga egin, baina behin sagardoa edaten zutenean errespetu falta asko daude emakumekin, eta gizonetzkoekin askoz gutxiago. (...) dago momentu batean oso gertu zaudena, irekitzen duzu, bertan zaudete, beraiekin zaudete, orduan urte askotan, que ni egon naiz, sartzen dizute telefonoa poltsikoan edo esaten dizute... eta horregatikan beti gizonetzkoak eduki ditugu».

(Sagardotegiko zuzendari emakumezkoa, G4, Astigarraga, 2021)

Kasu honetan, deskribatutako sexismoak errespetu falta eragiten du, indarkeria psikologikoaz ere hitz egin genezake, gizarte gisa onartzen dena eta gorputz batzuek beste batzuen gainean egiten dutena, eta ziurrenik sagardotegiek basoz baso sagardoa zerbitzatzeko zutenean existitu zirenak, eta txotxarekin jarrailu duena, testigantza honek erakusten digunez. Jokabide horiek eten egin behar dira, eta hitz egiten dutenek eta ikusten dituztenek geldiarazi egin behar dituzte. Horretarako, ezinbestekoa da berriro zenbait espazio okupatzea, besteak beste, beldurrak edo gainbabesak gorputz jakin batzuei ukatu dizkienak. Horregatik, sagardogileak animatu nahi ditut parekidetasunaren balantza txotxean ere orekatzera eta praktika segurua izan dadin beharrezkoak diren baliabideak jartzera.

Sukaldariak

Jatekoa ere zerbitzatzen zuten, eta pixkanaka sagardoa dastatzeko osagarri gisa eskaintzen hasi ziren. Sagardotegien tamainaren eta hornikuntzaren arabera, plater kopuru ugariagoa eskaintzen zuten.

«Kazuelarik ez zegoen, tortillaren bat, ez dagoelako sukalde handia. Zerbait elektrikoa. Jendeak ekartzen zuten fianbreran hamaiketakoa egiteko».

«Saltzen zituzten: bakailua eta legatza; tortilla, txistorra eta sardina zaharra; angulako garaiian zartaginarekin etortzen ziren; denen artean jateko. Txuleta gutxiago, garestia izateagatik. Sukaldean labetxoa egur ikatzarekin erabiltzen zena. Jatordua bi pezeta».

«Behean ezer ez, behean hoiek egiten zituzten jendearekin, baina hemen goien tortillak eta neronek serbitu. Tortilla bakailua, eta gero batzuetan, astero behin etortzen zen, parrokiario zen, soziedadea zeukan Antiguon, eta hark ekartzen zituzten txuletak, eta txuletak hemen, behean ez zen ezer erretzen, goien, eta jarri zartagin handi batean, sua fuertea eta berotzen zenean jarri txuletei, bi buelta eman eta txuletak atera eta hango saltsari binagreta tantak bota, astindu baratxuriekin eta txuleta gainean bota eta serbitzen nuen. Antxoaren denboran ekarri zituzten norbaitek, hemen garbituta ekartzen zituzten, eta hura hemen maniatu, a lo ‘papillón’ o a la vinagreta, a lo ‘papillón’ sagarduarekin, ‘binagreta’ binagre eta perejil botata. Zeratu kazuelan eta hori behera. Sagardoa erabiltzen zen sukaldatzeko, horretarako bai, baita gixatua egiteko».

(Sagardogileak, Ahotsak proiektua [3][2][1], G3 eta G2, Astigarraga, 2016)

Behean barrikak eta goian sukaldeak. Ez zegoen parrillarik kanpoan, parrillerak haiek ziren. Ekonomikekin eta egur eta ikatz labeekin, sasoiko produktuen kazolak prestatzen zituzten, inguruan zituzten baliabideekin. Sagardoa edan egiten zen, baina kozinatzeke ere balio zuen. Nor zegoen sukaldeetan? Nortzuk ziren sagardogile eta parrillera horiek?

«Kozinerak beti, sukaldaria izaten zen etxeke andrea. (...) Kazuelak aste santurako bai bakailua saltsan, bai arkumea (...) eta tortilla amak famatua hartu zun: lehendabizi pixkat eta gero puska».
«Amaginarreba bizi nuenean hementxe egoten zen, baina ni hemen bakarrik, koinata ez zegoen, nire ahizpa etortzen zitzaizen zergatik seme eta alabak txikiak nituen, eta horiek jaztea, garbitzea, etxera nire ahizpa etortzen zitzaizten, goizean etorri eta arratsaldean joaten zen etxera».

(Sagardogileak, Ahotsak proiektua [3][1], G3 eta G2, Astigarraga, 2016)

Horrek gogora ekartzen dizkigu baserritarren aurreko pasarteak, familia propioko eta politikoko beste emakume batzuei laguntzen zietenak: aitona-amonak, amaginarrebak eta koinatak, familiaren negozioa aurrera eraman ahal izateko, kasu honetan, sagardotegia eta familiaren zaintza.

Parrillerak

«Normalean parrillero bat. (...) osaba egoten zen beti, (...) eta gero etorri zen beste osaba bat, eta gero mutil bat dago. Ez dakit inkontzienteki egin dugun edo. Normalean kontratazio bat egiten dugunean ez dugu egiten sexuaren arabera, egiten dugu beharraren arabera, esperientziaren arabera (...) parrillera daukagu orain, ez nintzen gogoratzen, urte bat darama. (...) reubikazio asuntoa, (...) bere arloan ez zegoen lanik eta parrillarako behar genuen, eta berak: “Bai, probatuko det!”, egia. Eta orain super gustoa dago. (...) Ba anekdota bezala, bai pasa zitzaigun, (...) esan zion kamarerari bezeroren batek: “¡Felicitale al parrillero, que está buenísimo!” y le dice “¡Será a la parrillera!” (...) bere buruan ez zen kabitzen hori».

(Sagardotegiko zuzendari emakumezkoa, G4, Astigarraga, 2021)

3.3 Zuzendariak eta arduradunak

Sagardoaren kulturaren aritu diren familietako emakumeek hainbat jarduera egin dituzte: sagarrak bildu, pilatu eta kamioi batera igo; prentsaturako sagarra mugitu, sagardoa botilaratu, zerbitzatu eta jakiak prestatu sagardoarekin eta sagardorik gabe; txuletak erre; zoruak garbitu eta baxera garbitu; jendeari harrera egin diote eta haiekin negoziatu dute salmenta-postuetan eta jangeletan. Hala ere, gaur egun ere zaila egiten zaigu irudikatzea emakume parrillera bat, sagardoa ekoizteko eta banatzeko zuzendari bat, upeltegiko teknikari bat edo emakumezko enologo bat. Ez existitzen ez direlako, baizik eta sozialki eta kulturalki eraikita dugun iruditeriak horiek ikustea eragozten digulako, ikusezin bihurtu direlako eta historiatic ezabatu direlako, hain zuzen, lerratutako historiatic.

«Nire anaia zegoen eta ni sartu nintzen poliki-poliki. Eta gogoratzen naiz emakumea zegoen de ‘presidenta’ eta horrek pixka bat ere... [animatu zuen]. Baina egia da ambiente oso gizona zkoa bestela. Egia da, ni oso suabe sartu nintzen, pixka bat pentsatzen, bueno irabaziko ditudala eta ez daudela ohituta emakumeak ikustera arlo horretan, ez! Eta joango naiz irabazten. (...) alde batetik herrikoa naiz, emakumea naiz, irabazi behar det errespetu bat edo, eta azkenean naturalki ni beste bat bezala sentitzen naiz. Eta lortu det nirekin ere sagardoan, deitzen dizute zer o zertarako, edo zuk berari. (...) emakume batzuk sartu dira nire amaren rolekin, igual sukaldean edo beste batzuk benetan sagardogintzan daudenak. Eta nik uste det lortu dela berdin sentitzea. Ni sentitzen naiz beste bat bezala».

(Sagardotegiko zuzendari emakumezkoa, G4, Astigarraga, 2021)

Sentsazio hori emakume askok daukagu, espazio androzentrikoetan gaudenak, jendarte honetan arrastaka daramagun sexismoak edo matxismoak⁷ sostengatzen duten espazioetan. Norbaiten errespetua irabazteko beharra sentitzeak edo horretan pentsatzeak, argi erakusten du harreman horretan hierarkia egon, badagoela. Horrek erakusten digu oraindik urrun gaudela gorputzen arteko berdintasuna lortzetik. Eta oraindik ere

emakumeen gorputzek behar dituzte amarruak estrategia eraginkorrak egiteko, botere-eta errespetu-mailetara iritsi ahal izateko, haiek babestutako eta jendarteak horretarako legitimatutako espazioetan.

Parrillerak, sagardogileak, presidenteak, upeltegiko teknikariak, enologoak... Hizkuntza egokia eta espezifikoa erabiltzea, hori islatuko duena, ezinbestekoa da errealitatearekin bat datozen eta gorputzen artean berdintasuna sortzen lagunduko duten iruditeria berriak sortzeko. Hizkuntzaren erabilera zuzen eta inklusiboak justizia soziala ikusarazten, aitortzen eta sustatzen du.

Astigarragan emakumeek sagardoa ekoizteko prozesuan eta etxeko lanetan⁸ lagundu dutela ikusi dugu. Eta are gehiago, zaila da bata non amaitzen den eta bestea non hasten den bereiztea. Nabarmendu behar da, gainera, produkzio-prozesu batek eskala handiagoo hartzen duen unean, produkzioaren eta etxeko lanaren arteko muga aldatu egiten dela, eta, ondorioz, emakumei eragiten diela; izan ere, haien lehentasuna, kulturari dagokionez, produkzioaren aurrean etxekotasuna artatzea izango da. Emakumeen belaunaldi berriek alderdi produktiboa aukeratu eta estrategiak sortzen dituzte, etxeko lanekin bateragarri egin ahal izateko, horren gaineko erantzunkidetasuna exijituz, jarraian ikusiko ditugun lanaldi bikoitzak saihesteko.

3.4 Dastatzaileak

Sagardotegiak, baserriko gune pribatuak ziren; hala ere, etxabeak, dolarea, non sagarra prentsaten zen eta sagardoa gordetzen zen, hartzitzeko eta upeletan kontserbatzeko, azkenean espazio hori jendeari ireki zitzaizkion sagardoa dastatzeko eta saltzeko, lehenik barrikan eta gero botilan, banaketa handiagoo lortzeko.

«Gizon batzuk sagardotegian nazkatu arte eta emakumeak etxean lanean (...) Emazteak arropa garbia sagardotegira ekartzen zion gizonari, dirua poltsikoan».

«Gizonak etortzen ziren sagardotegira, emakumeak gero hasi ziren 70eko hamarkadan».

«Bolatokia, tokan edo kartetan, Donostiko jende asko etorri omen zen bazkaltzeko eta jolasteko».

«Etortzen baziren eta ondo serbituak gelditzen baziren ordun botatzen zituzten bertsoak. Sagardotegien kontua zen gizonena».

(Sidreras, Proyecto Ahotsak [3][4][6][1], G3 y G2, Astigarraga, 2016)

7 Unibertsitateko Emakumeen eta Gizonen Berdintasunari buruzko Masterraren ponentzia. Sexismoa, emakumeen gutxietspenaren oinarritzen den jarrera gisa, eta androzentrismoa maskulinitasuna abiapuntu gisa erabiltzen duen ikuspuntu moduan; hala, beste subjektibotasun batzuk, emakumei eta beste gorputz batzuei dagozkienak, alboratuta geratzen dira.

8 Aipatutako etxeko lanaren kontzeptuak giza taldeen ugalketa fisikoa eta soziala ziurtatzeko eguneroko egiten diren mantenu-jarduerak biltzen ditu. (Gonzalez Marcén et al. 2005, in Martínez-Alonso, Natalia, 2016, 29) Beraz, zeharkako izaera du laguntzen duen ekoizpenaren gainean, eta konplexuagoa da zehaztea zein balio dagokion azken produktuan.

Sagardotegiak plaza bihurtu ziren, non sagardoa dastatzearekin batera hamaiketakoa edo merienda ere egiten zen, eta joko, kantu eta bertsoetan parte hartzea, azken batean, gorputz jakin batzuentzako sozializazio modu bat bihurtu zen; gizonezkoen gorputzentzat. Aisialdiko denbora horretan parte hartze aktibotik kanpo geratu ziren emakumeak, bederen, 70ko hamarkadan sartu arte.

«Nik daramat oso gaztetikan laguntzen ere komedorean, ikasten aste bukaera arte eta gero gogoratzen det hamasei, hemezortzi urte nituenean: “Ez dago ezta emakume bat!”. Ni izan naitzela bakarrena uste det. “Non daude emakumeak?”, askotan galdetzen nuen. Gero hasi zen ikusten pixkanaka, ez dakit zein urtetan, baina hasi ziren pixkanaka etortzen. (...) eta edaleak ere bai, igual hogezi gizon eta emakume bat, baina ikusten zen pixkanaka. (...) lehengo ostiralak ziren denak ‘para cenas de hombres’, lanekoak edo lagunartekoak eta orain ikusten dira gehiago familiak. Beti etortzen dira parejak, bai etortzen da kuadrila gizonetzkoa, baina berdin ere emakumezkoak. Askotan egun hortan, larunbat eguerdin, zela taldeak emakumeenak eta pila bat zeundela emakumeak (...) Lehengo emakumea mahaian eta gizona edaten. Hasi ziren emakumeak mahaian igual trago bat hartzen baina mahaian, (...) emakumea lehenago gaizki ikusita zegoen taberna batera sartzea, nire amak kontatzen du, orduan hortikan datozte. (...) Gaur egun berdin edaten dute edo antzeko. (...) Orain gizon hori etortzen da emakumearekin, ba igual joaten da behin kupelara, botila bat hartzen dute edo gehiago egoten da emakumearekin mahaian. Nik uste det adinekoak ere pixka bat aldatzen direla, aldatu direla arlo hortan. Lehenago ez zen ikusten adineko emakumeen taldea edo ikusten zen gizonen artean. (...) Eta orain normala da ikustea hiru amon edo lau gazteago, edo oso gazteak, lagunartekoak. Orain beste normaltasuna da hori ikustea».

(Sagardotegiko zuzendari emakumezkoa, G4, Astigarraga, 2021)

70 eta 80 urteen artean, sagardotegietan aisialdi eta aisialdi zentzu hori sendotu egin zen, gero eta gehiago sukaldaritzarekin eta sagardo dastaketarekin lotuta. Txotx garaia sendotzen ari zen eta koadrilako bazkari eta afariak ugaritzen ari ziren. Asteburuko gauak, berriz ere, beraiantzat izaten dira: lagun koadriletan joaten dira, lanetik, kide diren elkartetik... XX. mendearen amaieran hasi ziren emakumeak sagardotegietan talde mistoetan edo emakume-taldeetan agertzen. XXI. mendean, emakumeen emantzipazioa agerikoa da, aisialdiari dagokionez, baina ibilbide motela izan da, zentzu horretan.

/4/

ANDRE GOBADARIAK

*Landa- eta hiri-gorputzen
arteko bidegurutzean*

4.

Andre gobadariak

Landa- eta hiri-gorputzen arteko bidegurutzean

44

XX. mendearen amaieran hasi ziren emakumeak sagardotegietan talde mistoetan edo emakume-taldeetan agertzen. XXI. mendean, emakumeen emantzipazioa agerikoa da, aisialdiari dagokionez, baina ibilbide motela izan da, zentzu horretan.

«Aurretik emakume asko izan dira Astigarragan aritu direnak [ez baserritarrak baizik eta kalekoak]. (...) Beste auzotan ere egiten ziren lan hauek, Loiolan, Martutenen eta asko Ergobian».

(Zabalegi, Rosarito, "Gobara", Astigar Aldizkaria, 1983)

Garbitzaileek gobara (gobada, garbiketa) partikularrei, jatetxeei eta ostatuei, mojei, ospitaleei eta militarrei egin zieten. Urumean zehar egiten zuten, ibaiertzetan, iturrietan eta garbitegietan, 50eko edo 60ko hamarkadaren amaierara arte. Zentro eta etxe partikularretan garbigailuak ugaritu ahala, emakume horiek praktikarekin jarraitzeko behar zuten onura galdu zuen lanbide horrek. Praktika hori ordaindua, planifikatua, antolatua eta kolektiboa zen. Garbitoki horietan mota eta adin desberdinetako emakumeak elkartzen ziren, baserrietatik eta auzo hiritarragoetatik zetozenak (kalekoak). Batzuek garbiketa handiak izaten dituzte, eta beste batzuek, berriz, familia-taldearen garbiketa. Emakumeek

espazio komun bat partekatzen zuten, txandaren zain zeuden, prozesuaren zati batzuetan beste lankide batzuekin lankidetzan aritzen ziren, hitz egiten zuten eta kezak, zalantzak eta jakintzak partekatzen zituzten.

«Amona zan lehengo gobadaria eta gero nire amonak eraman zuen ama bere ondoan lan egiteko, beraz nere amona zan. Eta nire amona gobadaria zan beharrak eraginda, hau da, bera alargun gelditu zan seigarren alaba sabelan oraindik. Baserrira ordaintzeko zeukaten, ordun ekarri zituen bere anai guztiak baserrira umeak zaintzera eta abar. Eta hartu zitun ahal zitun lan guztiak, baserriari aurre egiteko, baserriaren zorrari. (...) eta berak asko esaten zun: klaseak zeudela, gobadarien artean ere klaseak zeudela. Erropa garbitzera joaten zen goiko iturrira, eta goiko iturrin tokirik onenak hartzen omen zituzten klase sozial altuko edo altuxegoko emakumeak, eta ordu batzuk omen zituzten. Ordun nire amona zan pobreetakoa. Eta amona aritzen zan beste kideko emakumeekin eta bere maila sozial beretsuko jendearekin. Beste gobadariak ziran, hauek egiten zuten, gobara egiten zuten edo arropa garbitzen zuten kanpoko jendearentzako, eta besteak ziren, beste emakumeak joaten ziren bere etxeko arropa garbitzera. Eta bere etxeko arropa garbitzera joaten zen ere maila, mailan edo pues etxeko neskame hartzen zan, edo neska zaharra, edo alaba gazteena, edo beti puntu horrekin».

«(...) Han beraientzako harreman soziala egiteko tokia zen. Eta gizonen kontu, nire amak esaten du bere ama eta kidekoak hitz egiten zutela gizonen kontuaz eta bat eta beste, eta nere ama bidali, claro neska koskorra zen oraindik, eta bidali egiten zutela beraien kontuak ez entzuteko, hori komentatzen zuen. Belaunaldiak eta maila sozialak eta alabak agertzen ziren laguntzera».

«Dana hartzen zuten, dana, inork nahi ez zuena hartzen zuten. Eta ematen zioten ere, beraiek ere, batek errefusatzeko zuten lan hori egitea, ba besteak: “Hau nik egingo dizut”. Ukatu ere egin omen da amona, según zein jende baita ere. Bere “orgullo” puntu bazuen. (...) Bai, konpartitu egiten zuten, lanak banatzen zituzten beraien artean, zaindu ere: “zaindu hau eta nik hau egingo det bitartean”. Alde horretan oso recuerdo onak dituzte, bai nire amak eta bai nire amonak. Eta gero zer juerga montatzen zituzten han! Eta ez zituen gizonak onartzen han, o sea... bai, nik uste det beren espazioa zela edo emakumeen espazio bakarra izango zela, oso zera polita. Amonak askotan bai hitz egiten zuen, “ez dakit zein, puzkarra botatzen zuenean eta builaka hasten ginen”, eta apaizaren kontuak...».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Emakumeentzako guneak baino ez ziren. Emakume horiek espazio publikoak erabiltzen zituzten eta jarduera komertzial indibiduala egiten zuten, batzuetan kooperatiboa, planifikatua eta antolatua, eta ez oso aintzatetsia.

Lan antolatua zen, kasu askotan Donostiara autobusez edo tranbiaz joatea suposatzen zuena: arropa bildu, horren berri jaso, prezioa negoziatu eta bezeroekin finkatutako itzultzepearekin konprometitu. Emakume horietako askok lan hori bateragarri egiten zuten baserriko produktuak plazan saltzarekin, esnea etxez etxe edo sagardoa sasoz ematearekin eta baserriko nekazaritza- eta abeltzaintza-lanekin, hain zuzen, produktu horiek saldu ahal izateko. Salmenta-jarduera horiek, era berean, hainbat arropa garbitzeko interesa zuten bezeroengandik zetorren: arropa handi eta zuriak (maindireak, burko-zorroak, mantak, mahai-zapiak eta ezpainzapiak, gizonentzako galtzak edo emakumeentzako mantalak), baita koloretako arropak ere.

«Garbitu, sekatu, plantxatu denon artean eta hura eraman, Donostiara eraman, (...) eta mantxa baldin [bazeukan] ostera bueltan bidali, ostera, garbitzeko berri... Hamarna zentimo edo maindire bakoitza garbitzea eta hogeiduroekin zera, aste guztia garbitzeko, arropa garbitzen... Gero, tranbiak geuk pagatu behar izaten genituen, orduan ez dakit zenbat zen, zazpi zentimo edo... Goizean bostetarako korrika lekua harrapatzera joan, eta zenbat bider igual elurrarekin edo zerarekin zuri-zuri, zerarekin elurrekin, jota puskatu haiek eta han sartu hankak eta».

(Lixibagilea, Astigarragako Hizkera [1], G1, 1998)

«Gero bazegoen jendia bapore edo barku batean, jabearen emaztea, harek ematen zioten, normalean ateratzen zuten plazatik, o sea, berdura saltzera joan edo esnia banatzen zuten etxez etxe, orduan haien etxetikan... gero bazegoen bat markesa zana eta haren ropa ere bai, Donostiako markesa deitzen zioten, baina ez dakigu, hemengoa ez, herrikoena ez gure etxean behintzat ez zuten garbitu herrikoena. Eta zera, monjena bai gogoratzen naiz. (...) monjen arropak hilerokoak eta odol guztik eta danak beraien garbitzen zituztela, amak eta amonak, hortarako gai ez ziren mojak. Baina bestela Donostiko jendearena. Askotan esaten zuten: 'Honakuak oso ondo tratatzen gaitu, honek berri, ematen dizkigu gauzak zikinak eta gero gainetik ordaintzeko garaian ere... Ez al nizun eman ba!'. Eta holako desprezio asko jasotakoa».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Arropa garbitzeko prozesua apur bat bestelakoa izan daiteke, arropa iturrietan edo garbitegietan garbitzen den kontuan hartuta.

«Errekan mahaia arropa garbitzeko eta beste kubo batean hankak sartuta ez bustitzeko hainbeste. Arropa lixibarekin eguzkitan utzi, mantxak kentzeko. Urdina bota arropa txuriani kolore polita emateko. Eta mahaietan arropa frogatu, arraskatzeko, zepilatzeke, marruskatzeko, hori dena egiteko. Ibaia ez dutenak, garbitzea arropa erabiltzen zuten kaldera bat berotzeko ura. Gero kubo batean lixiba jarri, jaboia eta ura».

(Baserritarra, Ahotsak proiektua [7], G3, Astigarraga, 2016)

«Lixiba esaten zitzaion. Ur beroari botatzen zitzaion potasa edo zerbait ere, lejiarik ere ez zen orduan, lixibarik ere ez zen, sakamantxa bakarra, sakamantxa hautsa. Gero lixiba horiek ere gero atera ziren... Egiten zen egosi arropa hori dena. Hurrengo egunean joaten ginen aldeko zokora».

(Lixibagilea, G2, Astigarragako Hizkera [3], 1998)

«(...) zinkaz gogoratzen naiz, ontziak zinkaz izan, 'de zinc', ordun zinka deitzen zioten ontziari, materialen izena hartu zuen pentsatzen det hortikan. Ura berotzen zuten eta lixibetan jartzen zuten, berotzen uzten eta gero astindu, astindu eta gero goiko iturrin sartzen zuten akilaratzeko putzuan bertan. Nere amaren oroitzapen bat da, uretan sartuta zeundenian, gelak eta zegoen, 'claro' negun aritzen zenean, beldurra ematen ziela eskuak kanpuan ateratzeak, barruan askoz hobeto egoten zirelako eta beldurrez kanpon ateratzeko... Bai barruan sartzen ziren, bai ze goiko iturrian putzua holan baldin bada eta buelta guztian harria dauka, garbitzeko harria dauka. Orduan sartzen ziren barruan eta barrutikan, taka, taka, taka... (...) Gero etxean aska zegoen, aska da ganadua eta ura

*edateko erabiltzen zen hormigoizkoa. Eta han ere bazegoen egur bat garbitzeko arropa txikia, hor garbitzen zuten amonaren garaian eta txikia nintzela ere bai. Bai zeren nik ere garbitzen nuen. (...)
Alkondaren lepua, haiek ezin genituen zepiloarekin egin, haiek eskuz. Arte bat zen arropa garbitzea!».*

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Hurrengo belaunaldietan, erriberetan, garbitegietan eta iturri publikoetan egiten zen lan hori etxera eraman zuten, lehenik eta behin eraikinetako garbitoki komunetan (atzeko patioetan, arraskekin edo arropa esekitzeko gune komunekin), eta, azkenean, etxe barruan egin zuten, lehenengo eskuzko garbigailuekin, hasieran, eta automatikoeekin gero.

«Ura sartzen zen kanilatik, sartzen zuten jaboia barruan, baina aklaratzeko beste tokira atera behar zuten arropa. Lurra bustitzen zen, azkarrago izaten zen arraskatzea kanpoan. Nik ikasi nuen, ez nuen ura eskuz bota behar».

(Baserritarra, Ahotsak proiektua [3], G3, Astigarraga, 2016)

«Gero nire amak zortea izan zuen, zeren nire amari, ni jaio nintzenean, tokatu zitzaion, ez dakit zein dendatik, labadora bat. Orduan, 'ya' gehiagok etxean labadorarekin garbitzen zuten. Ez naiz gogoratzen oso ondo, baina desberdinak ziren, zeukaten helize bat... Labadorak irauin zuen 21 urte bai edo gehiago, hori recuerdo garbia daukat nolakoa zen eta dena. Eta 'claro' nire aita 'manitas' bat zen eta konpontzen zion. Zerbait hausten bazitzaion aitak konpontzen zion, o sea, que 'labadora' batekin egiten zuten lana... Eta tokatu zitzaidan, orduan 'ya' joaten 'ya' uzten hasita ziren, gobadaren lan horiek uzten hasi ziren eta pentsatzen det etxe horietan ya ere labadorak ekarri zituztela. Labadorak eta gobadak konpartitu zituzten, etxe batzuek hartuta zeuzkaten, ordun haiek mantendu zituzten utzi arte, konpromisoa zeukaten, konpromiso horiek kendu arte».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Garbitegien praktika kolektiboa etxez etxe indibidualizatzerara pasatzen da, gehienetan ofizio honen ordainsaria galduz eta emakumeen espazio eskusiboa ere galduz, mendeetan gorputz-praktika horrek espazio publikoan eragin zuena.

/5/

EMAKUMEAK
EHUNTZEN ETA JOSTEN

5. Emakumeak ehuntzen eta josten

52

Emakumeek landare- eta animalia-zuntzak prozesatu dituzte gizateriaren hastapenetatik. Aro garaikidean, Astigarragan, aurki ditzakegu emakume jostunak, errematatzailak, ikastunak eta modistak. Emakume horiek ikusmena eta artikulazioak eman zituzten beren familiei mantenua emateagatik, lanaldi bikoitzekin eta gaueko lanarekin, leihorik gabeko gela txikietan, Astigarragako etxeko sukalde eta aretoetan edo Donostiako erdiguneko ehun-fabriketan eta lantegietan.

5.1 Eskolan, arteak eta lanbideak

Lehen hezkuntzatik abiatuta, neskek josteko eskuzko teknikak praktikatu izan dituzte: brodatuak, bainiak, gurutze-puntua, ehoziriak... Ume-umetatik, orratza eta haria behatzen artean, aulki txikietan biribila eginez, arratsaldeak pasatzen zituzten. Bitartean, bere ikaskide gizonezkoak beste zeregin batzuetan trebatzen ziren, beste gela eta eskola batzuetan.

«Arratsaldez josi egiten genuen».

«Gu aulki txiki horietako batzuetan jartzen ginen eta oihalak egiten genituen, arte eta ofizio lana zen. Agian ordu batean ordu txikietan jartzen ginen, eta oihalaren arabera, agian lau edo bost eta zatarki papera jartzen genuen eta marrazkia zatarki paperean, eta gero goian oihalaren tula. Harilkatuta lotzen genuen dena, ume mokoak ginen! Ez dakit titarea edukiko genuen orduan. (...) jenio txarreko jartzen naiz, maistrarentzat zen, maistrarentzat. Eta lore moduko batzuk egiten genituen oihalean. Begira, nik ez daukat bakar bat ere. Meza liburua bai».

«Gimnasia izaten genuen eskolan astean behin eta arratsaldero josten. (...) eskolan 6 urterekin, arratsaldero josten, eta nik gorroto nuen jostea!».

«Niri asko gustatzen zitzaidan, armazoi horiek igotzea eta jaistea, asko gustatzen zitzaidan. Eskuz egindako brodalanekin jokoak egiten nituen».

«Niri ardatzak eta horrelakoak egiten irakatsi zidaten. Hori dena, bainika eta guzti. Bestalde, eskulanak egiteko erraztasuna izan dut betidanik».

(Harituz kolektiboko ehuleak, josleak eta jostunak, G3, Astigarraga, 2021)

Estatuko emakumeen hezkuntzari buruzko lehen araudi horretatik abiatuta, ondoz ondokoak izan dira neskatoentzako hezkuntza-proiektuaren zutabeak: kristau-doktrinaren ezagutza eta beren sexuari dagozkion zereginak ikastea, irakurketaren eta idazketaren edo kalkulu matematikoaren gainetik. Komentu eta harrera-etxeetan edo umezurztegietan brodatzen, josten eta otoitz egiten irakasten zen. XIX. mendearen amaieran, emakumeak bigarren hezkuntzan sartu ahal izango ziren, batxilergoko titulua ateratzeko eskubidearekin, baldin eta horrek emakume tituludun horiek lanbidean hastea ekarriko ez bazuen. Eta XX. mendera arte ez zen posible izango ikasketa horiek goi-mailako irakaskuntzak eta titulu ofizialak lortzea, gerora lanbide-jardunean hasteko aukera ematea, autonomia ekonomikoa emango eta, ondorioz, emakume gisa emantzipatzera hurbilduko.

5.2 Ikastunak eta jostunak

«(...) Nik baditut horren oroitzapen batzuk, ume mokoak nintzen ni, ume mokoak! Zer izango nituen, 13 urte? Besteak ordurako jostunak ziren, bazegoen nagusi bat, josten zuten hiru edo lau neska, bera bezala, oso ondo josten duena, horrela. Eta ni ikastuna nintzen, ikastuna. Lehen beti egoten ziren ikastunak dendetan».

«Horrela ikasten ziren lanbideak, jostunarena, margolariarena...».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Neskatoak lehen hezkuntzako eskoletatik (12 urte arte) ateratzen ziren eskola-curriculum eskasak behartzen zituen jardueran eskarmentu handiagoa zuten beste emakume batzuen

tailerretan lanbideak ikastera. Feminizatutako lanbideak ziren jostintzari, ebaketari, ehungintzari eta sektore deribatuari buruzko guztiak, oihalak, hariak, orratzak eta abar hornitzen zituztenak, bai eta lisatzeko makinak, errematatzeako makinak, konponketa-dendak edo arropa eta osagarriak saltzen zituzten dendak ere.

«Nire etxearen gainaldean bazegoen neska bat Donostiako denda batentzat josten zuena, honezkero itxita dagoen Hernani kaleko denda batentzat, kamisoiak eta oso gauza politikak. Eta ikastun bat behar zuten, eta noski, nire ama, ni 9 anai-arrebetako zaharrena, beno ez, artean ez geunden bederatzioik, bada diru pixka bat ematen bazidan, ba ni hara... Eta niri gustatzen zitzaidan jostea, beti gustatu izan zitzaidan. Ba orduan hasi nintzen enkargu batzuk egiten denda horrentzat. María Cristinara etortzen zirenean andre haiek, udan etortzen zirenak, deitzen zuten, eta jostun kutxa batean, aspaldiko horietakoa, izugarria zen, eskua sartzan zenuen kutxan eta, Donostia guztitik, ze lotsa! Eta kamisoiak eramaten nituen. (...) Eta ezin zenuen tolestu, (...) Foru kalean plantxatzeko aukera zegoen, eta nik hara eramaten nituen alkandorak, andreek politago ikus zitzaaten. Tolestuta etortzen ziren, uzten nizkien eta biharamunean bueltatu behar nuen haiek jasotzera, ea baten bat hartu zuten. Haiek dendetara joan ordez, nik eramaten nizkien. Antiguara ere joan izan naiz, Kontxatik, mandatarari moduan. Enkarguak egitera; botoiak eroztera; nagusiei ogitartekoak eroztera, horrelakoa zen... Eta gero nik konponketa txiki batzuk egiten nituen ordurako. Soinekogintza ez dut inoiz ikasi, baina horrelako konponketak bai, etxean egiten nituen. Ez dakit nola egiten diren patrioiak, egin izan ditut soinekotxoak eta horrela, blusatzoren bat bizilagun batentzat edo. Moldatzen nintzen egindako mozketarekin, baina inoiz ez nintzen ikastera iritsi, zeren eta gero beste lan bat atera zitzaidan, edo nik ez nuen nahi, eta utzi nuen. Baina josi, beti aritu izan naiz ni josten».

«Jostun lantegietan lan egiten nuen, pisuetako lantegietan. (...) Bada, batzuetan alkateen emazteentzat eta horrelakoentzat, banatzera joaten nintzen egurrezko kutxa horrekin, eta horrela jartzen zenuen besoa. Eta kutxa horrekin, dena ondo plantxatuta, baina autobusez joaten zinen eta bertikalean jartzen zenuen, bestela ez zizuten sartzan uzten».

(Harituz kolektiboko ikastunak eta jostunak, G3, Astigarraga, 2021)

Amonak ikusi zituzten hori egiten, gero amak eta azkenik eskolan ikasi zuten. Azken batean, ehungintza, Astigarragako emakumeen belaunaldi askorentzat, lan irtenbide komuna izan zen azkenean, eta, horrela, landa-eremutik aldentzen ziren, eskualde horretan familia-biziraupen klasikoa izateko modu gisa. Astigarraga Gipuzkoako hiriburutik gertu dagoenez, biztanleria hori subsidiario bihurtu zen esparru horretan, eta eskulanaren hornitzaile izan zen frantsesutako hiriburuan goraka zihoan sektorerako. Jostunak, errematatzaileak, konpontzaileak, modistak, ikastunak... emakume guztiak autonomoak, Donostiako denda eta tailerretarako beren etxeetatik lan egiten zutenak, edo beste emakume

batzuekin elkartzen zirenak pisuetan eta lokaletan kokatutako tailer txikietan. Jantzigintza akademietan beste emakume batzuk trebatzen dituzten emakumeak dira, halaber.

«Nire ama jostuna zen eta herri osoarentzat josten zuen. Gauak makinarekin, rumb, rumb, rumb».

«Amak etxean josten zuen. Baina beti etxean. Makinarekin, pedalezkoarekin. Ba hori da daukadan gainditu gabeko gaia. Horregatik noa orain jostera, gustatzen zitzaidalako, nire amak nahi zuen ni nonbait geldirik egotea, maindire zahar bat hartu eta makinan jartzen ninduen. “Ea, tira!” Tu, tu, tu, tu, makinarekin, truuuuu. Niri asko gustatzen zitzaidan gauzak harilkatzea, hori dena nik egiten nuen. (...) Ni gogoratzen naiz, amak guretzat aste santuan soineko bana egiten zigula, ahizpari eta niri, eta gero baita Astigarragako jaietan ere. (...) Gogoratzen naiz, gerra bat izaten nuela lehengusinarekin. Buaa! Kontua da bera Parisen bizi zela eta oihalekin etortzen zela, eta etxera etortzen zen eta nire amak dena utzi behar zuen gauzak egiteko berarentzat. Eta lehenengo urtean, bada, jaietarako soinekorik gabe geratu ginen. “Kaguen diez”, ze amorrua!».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Gehienak Donostian hasten ziren, lehen hezkuntza amaitu berritan, eta lanbide-heziketetara joaten ziren jostintzako tailerretan. Bertan, trebetasun eta esperientzia nahikoa eskuratzen zuten, gero lanbidean modu independentean jarduteko.

«14 urterekin, nola ez zitzaidan gustatzen ikastea pues josten ikasi nahi nuela eta Donostira joan nintzen tailerren batera. Han egondu nintzen “hasta los 21 años”. Eta 21 urterekin nire kontua jarri nintzen. Independiente, nire kontu jarri nintzen bi neskekin nire etxean. Nik bilatu lan bat ez, Martutenen, Hernanin eta Astigarragan. Egun batean kontatu nituen: 30 soineko andregai zuri egin genituen erraz. 30 ez da asko, hiru egun, lau eta bi neskekin errematatzeke, gero “ya” andreak soinekoa probatu behar zuten, “por si te ha salido algún fallo”. Nik oso argi neukan, mantala josi eta gero birria kobratu ez, “en mi taller ropa buena que se pudiera cobrar. Sin abusar, pero cobrar”. Orduan kobratzen zen, gogoratzen det, 1000 pezeta, ‘jera dinero!’ Eta ez da gezurra “cualquiera que le he hecho ya sabrá lo que ha pagado”. Asko josi gendun: modelo desberdinak, ‘había patrones, había figurines, escaparates, tu intuición’. Jendea etxera etortzen zen. (...) “Igual” boda bat zenian, ‘tenías 12 o 14 prendas de ambas partes, y claro, andabas siempre ahogada».

(Jostuna, Ahotsak proiektua [8], G3, Astigarraga, 2016)

«Nik ikasi nuen 12 urte eta piko arte, (...) atera egin nintzen (...) atera orduko hasi nintzen lanean, nire amak laguntza behar zuelako, eta gaur arte, orratzari ipurditik ematen. (...) Dendentzat eta partikularrentzat, baina gehiago dendentzat. Nik, berez, duela urte batzuk utzi behar nuen, baina ez zen posible izan, oraindik ere ari naiz. Gehienbat konponketak. (...) Nahiago ditut konponketak, ondo moldatzen naiz. Mozketak bai, baina badira urteak, hasieran, gaztea zarenean edo. Gero ere lantegietatik etxera ekartzen zizkidaten: gabardinak, berokiak, denetatik, dagoeneko moztuta eta egiteko.

Dena etxean, baneukan gela bat eta han neuzkan nire makinak eta gauzak. Bizitza osoa, bizitza osoa, larunbat honetan eta igande honetan ere egon nintzen.

«14 urterekin, lanean hasi nintzen 13 urterekin. Eta gero, lanetik atera eta jostera joaten nintzen, Soinekogintza titulua ateratzeko, baina ezin izan nuen atera, ezkondu nintzelako. Orduan, hori da oraindik bukatu gabe neukan ikasgaia. Hirugarren ume bat izan nuen, neska bat. Eta Hernanira joan nintzen, eta Corte Paris atera nuen, oso zaila jarri zidan tipak, pentsa, 82a zen, 82an atera nuen. Baina hiru urte eman nituen, egin nuen... dena, dena. Eta gero akademia bat jarri nuen Astigarragan. Pisu batean, hasieran etxean jarri nuen, baina ondo zihoakidanez, “ba pisu bat alokatuko dut!”, eta pisu bat alokatu nuen. Moztu, Donostiako denda batentzat mozten nuen».

(Harituz kolektiboko emakume jostunak, G3, Astigarraga, 2021)

“Orratzari ipurditik ematen”

Pisuetan zein tailerretan atsedetik gabe egiten da lan, erlojuaren kontra askotan, sektore honen epeak eta eskaria betetzeko. Prozesuaren espezializazioa eta banaketa zatikatua ere aipagarria da: kremaileak; hegalak pikatzea; mahukak askatzea; haria prestatzea; estalkiak, botoi-zuloak egitea; botoiak jartzea.

«Ni hasi nintzen besaburukoak egiten eta papar hegalak pikatzen, ez daitezen zurrun geratu. Orain begira, orain ez da pikatzen ez ezer. Pikatzea da ehunartea jartzea. (...) Eta besaburukoak eskuz egiten ziren. Izan ere, sastreak berak... sastrea zoragarria da! Jostuna baino gehiago. Askoz puntada gehiago egiten ditu. Alde handia dago, askoz lan gehiago. Oso landua dago dena ehunarteekin, ligetekin. (...) Biesecito delakoekin, estalkia eta guzti daramate. Eta barrutik ere, ehunartea daramate ligetarekin, buelta osoan, gero denak elkar lotuta doaz, lan ikaragarria ematen du. Niretzat sastrea, sastre ona, jostuna baino gehiago iruditzen zait».

(Harituz kolektiboko emakume jostuna, G3, Astigarraga, 2021)

Emakume askok ezin izan zuten “sastre” (jantzigintza) ikasketarik egin. Lanbide hori gizonezkoena bakarrik izan zen XX. mendean sartu arte. Espezializazio-maila handiagoa suposatzen zuen, eta horren ondorioz, lan zehatz eta eskusiboagatik ordaintzen zen. Gehienak beren etxetan lan egiten, lanaldi bikoitzak egiten, gauzez argi gutxiko gelatxo batean lan egiten edo egongela, sukaldea eta etxeko lanak partekatzen, emakume autonomo,

ikasi, jostun eta jantzigile horiek bezala. Beste ikaskide batzuekin tailerra partekatu ahal izan zutenek atseginez gogoratzen dute garai hura, partekatutako bizipenengatik, zainketagatik eta josteko artean maistra diren emakumeen tailer horietan jasotakoagatik.

«Oso harreman onak ditut, oso oroitzapen onak. Lantegiak ez hainbeste, Huracán-en adibidez ez, baina lantegietan bai. Horrela lan egiten genuelako, mahai baten inguruan, makilak hemen eta hariak hor, eta horrela egiten ginen, eta hitz egiten genuen. Ez gintuzten isilarazten, eta nik behintzat garai hartako lagun oso onak ditut. Donostiakoak ziren, baina Andoaindik ere etortzen ziren, trenez. Huracán zen gabardinak eta berokiak egiten zituzten tokia, bazeukaten lantegi bat Egian eta gero denda bat Andia kalean. Nik Andia kalean lan egiten nuen, azken solairuan, hango leihoetatik begira, eta nire bila etortzen baziren: 'Hor konpon!'; eta bestela josten jarraitzen nuen. Bai, desberdina da etxean lan egitea, edo lantegian, beste lankide batzuekin».

(Harituz kolektiboko emakume jostuna, G3, Astigarraga, 2021)

Lanaldi bikoitzak, soldatak, pentsioak eta SOVI

Lana eta hazkuntza eta lan gehiago badago beti. Lanbide hori etxean egin ahal izateak aukera ematen zien emakume horiei soldata bat ematen laguntzeko, haiek eta haien familiak mantentzeko, baina, aldi berean, lanaldi bikoitz eta hirukoitzekin haiek esklabo bihurtzen zituen katea bihurtzen zen.

«Etxean lan egitea askeagoa da, egin dezakezulako ordu bat, beste ordu bat, edo ez, esertzen zara, baina batzuetan ez daukazu larunbatik, ezta iganderik ere. (...) Gau pila bat lo egin gabe».

«Bai, baina gauz askoz astakatasun handiagoa zeneukan. Umeak oheratzen nituen eta josten hasten nintzen. Zortzietarako ohean sartzen nituen, eta haiek esaten zidaten: “Baina, egun argia da!”. Egun argia ez, pertsianak jaisten nituen eta galdetzen nien: “Eta orain nola dago? Gauz, ba begira”. Gero josten hasten nintzen, egunez ezin zenuelako. Egunez umeak, janaria, etxea, ezin zenuen. Ezin zenuen! Orduan, gaualdia izaten zen. (...) Lan egiten duen jostun gutxi dago orain, ez du merezi. Orain egina erosten duzu, janzen duzu eta gero bota».

«Nik zortea izan dut, lagundu nautelako, (...) gizona lanetik etortzen zen, beste lantegi batetik ekartzen zidaten, nezeserrak egiteko. Nik egiten nuen nezeser guztia, botatzen nion eta berak kremaïlerak egiten zituen. Eta neska-mutilak askatzen. Bada, pila bat aurreratzen zidaten lana, gauzak askatzeko eta hariak prestatzeko edo mozteko. Gau asko pasatu ditut lo egin gabe».

(Harituz kolektiboko emakume jostunak, G3, Astigarraga, 2021)

Arlo pribatua ezkatututako lan mota horretan, emakume langileen eskubide asko urratzen ziren. Eskubide falta horrek eragina izan du erretiro-pentsioetan, eta gaur egun dituzten behar ekonomikoak asetzeko lanean jarraitu behar dute, erretiratzeko gutxieneko adina soberan gaingiduta.

«Nik Huracán-en lan egiten nuen bukaeran, ezkondu nintzenez, utzi egin nuen. Nire ahizpak geratu ziren, baina ni ez. Gero lau seme-alaba izan nituen, eta berriz hasi nintzen, nire senarrari lantegia itxi ziotelako, orduan ez neukan beste aukerarik. Eta gero berririo utzi nuen, eta berririo gertatu zen gauza bera. Umeak dagoeneko kozkortuta zaudenez, jarraitu egin nuen, inoiz ez datorrelako gaizki eta, bestalde, ni ez naizelako etxetik asko ateratzekoa, tira. Eta gero utzi egin nuen, eta azkenaldian, behartuta hasi naiz berririo [73 urterekin, 2021ean]. (...) Orain ez naiz autonomia, ez

9 SOVI Zahartzaroko eta Baliaezintasuneko Nahitaezko Asegurua da, Espainian 1967a baino lehen lan egin zutenentzat ezarria, 6 urte lehenago kotizatuta eduki behar zutenentzat, 400 euro inguru (Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga 2021). Gaur egun 384,32 € kobratzen ari dira prestazio horrengatik. Aseguru hori 1939tik 1967ra egon zen indarrean erretiro eta ezintasun iraukorreko egoerarako, eta ekarpen hori jasotzen ari zen langilearen ezkontideari alarguntza-pentsioa jasotzeko eskubidea ere jasotzen zuen.

dit merezi, lehenago hasi izan banintz bai. Hilabete batengatik ez nuen SOVI⁹ kobratu. (...) Donostiako lantegi batean lanean aritu nintzen hilabete horretan, bada, hilabete horretan ez zuten inoren kotizazioa ordaindu, eta 11 edo 12 emakume ginen. Eta lagunak elkartu ginenean... hilabete batengatik ez dugu inork kobratu SOVI delakoa. Eta bat alargun geratu zen, eta beste bat banandu; premia zeukaten. Baina hilabete batengatik... Lanaren kontuetan begira aritu nintzen, eta esan zidaten: 'Azaroan lan egin izan bazenu, sartuko zinen.' Eta gutxieneko hori, gaur egun ere, kobratu egiten da».

«Bada, nik ez nuen SOVI kobratu, hiru hilabetez. (...) Nire osabak ez zuen nire kotizazioa ordaindu bi urtez, hau da, nik kotizatuta neukan, baina tarte hori falta zitzaidan. Nire semea ibili zen... zeren eta nik banuen ilusio bat: SOVI kobratutakoan, poltsa bat erosiko nuen, SOVIren tamainakoa! Bai, pena ematen zien etxean, eta gero ez nuen kobratu. (...) Kontua da ni 9 urtez egon naitzela autonomo moduan, baina ez dit merezi izan. 9 urte ordaintzen, ezertarako ez. Orain, esadazu! Baina orduan ez dakizu, hainbat kontu. Inork ez, inork ez. Izan ere, oso urruti geneukan orain oso presente daukaguna. Oso urruti geneukan».

(Haritz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Zorra kitatu gabe dago emakume langile horiekin. Zor ekonomiko, sozial eta humanoa, baita sinbolikoa ere, gaur egun konpontzetik urrun gaudena. Garai hartan negozio oparoei ekiteko jaso zuten laguntza eskasak zera ekarri du gaur egun: errekonozimendurik eza, pobrezia feminizazioa eta zahartzea.

Emakume ekintzaileez ari gara; garaiek eta unean uneko kulturak ez zituzten lagundu, eta ez zituzten animatu emantzipatzera, enplegua sortzera, beste emakume batzuen balioa aitortzera, haiei erakustera gizonak bezain libre zirela beren bizitzaren jabe izateko eta beren apustu propioei ekiteko.

«Eskola jarri nuenean, agian 25 edo 28 ikastun nituen, baina bazeuden gorabeherak. Astean hiru aldiz, eta beste bitan Donostiako denda batentzat moztzen aritzen nintzen. Pisu bat alokatzen nuen 22.000 pezetatan, eta jabeak saldu nahi izan zidanean, bi milioi eta erdi eskatu zizkidan. (...) Kontuak eta kontuak egin nituen, Hernanira joan nintzen, begiratu nuen... Ufa, ez zait iristen! Nesketako batek ordaintzeari uzten badio, ez zait iritsiko. Eta nire senarra beste enpresa batekin hasten ari zen, biok batera. Gero urtebetean, punba! Dena igo zen Astigarragan. Inbertsio bat izan zitekeen. Bazuen aukera ni laguntzeko, jabeak, ni animatzeko: "eskatu eta sartuko zara!" baina ezer ez».

(Jostuna eta Haritz kolektiboko formatzailea, G3, Astigarraga, 2021)

/6/

ZAINTZEN ETA ZERBITZATZEN
DUTEN EMAKUMEAK

6. Zaintzen eta zerbitzatzen duten emakumeak

6.1 Neskameak eta inudeak

Familia askoren egoera ekonomiko txarraren ondorioz, familia horietako alabak pertsona aberatsenen etxetara atera ziren, eta bertan neskame aritu. Lan horretarako heziak izan dira, beren etxean aritzeko edo, behar izanez gero, beste batzuetan erreproduzitzeko.

«Ahizpa gazteena, haurdun zegoenean hil zen aita, eta hura joan zen Donostira, “bueno”, lehendabizi Astigarragara. Astigarragan eduki zuen pudiente batekin lapurtu ziola edo halako akusazioak eduki zituen eta amonak atera zuen bere alaba hortikan. Zera dirudi kontutan oso zorrotza zen amona, o sea, zorrak eta lehenbailehen kentzeko hori bazuen. Eta hura Donostira bidali zuen neskame “ja” etxe hobera, etxe on batean. (...) ondo ziurtatu zuen etxe onera eramatea, eta egia esan oso harreman ona izan zuten, eta asko maitatu zuten izeba han etxean bertan. Soldata zuen.».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Beste alaba batzuek, ordea, senideen etxean egonda ere, amaren begietara ez zuten zorte bera izan:

«Alaba galdu zuela, beraientzako zen alaba galdu, zergatik bere anaiak eta bere emazteak, 'o sea', bere koinatak hartu zuten nire izeba baina bigarren mailako ume bat bezala. Beraiek bazituzten seme-alabak propioak eta hau izan zen denen neskame. Gainera bere bi seme-alaba propioei eman zizkieten ikasketak eta danak eta nerea, nire izebari, ez. Ezkondu zen arte hor egon zen, bizitza osoa zerbitzua ematen».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Baserri xume horietako neskak, kasu askotan, baliabide gehiago zituzten eta langilerik ez zuten beste batzuetara bideratzen zituzten, eta haiek arduratzen ziren etxeaz eta jasotzen zituzten familiako seme-alaba txikien hazkuntzaz. Helmuga horiek senideenak edo komunitate bereko bizilagunenak izan zitezkeen, eta hiririk hurbilenera ere bidera zitezkeen, baserriko produktuak saltzen zituzten hainbat familiarekin harreman komertzialak baitzituzten, ikusi dugunez. Hala gertatzen zen Astigarraga eta Donostia artean, Astigarragatik etorritako neska gazte askorentzat helmuga izan zen hirian.

Oro har, neska gazteak ziren, ikasketarik gabeak edo ikasketa oso oinarrizkoak zituztenak, eta ez zuten prestakuntza espezifikorik beste lanbide batean. Familia-taldean sartzen ziren, eta etxeko lanetan edo seme-alaben hazkuntzan aritzen ziren, mantenuaren truke (ostatua, janaria, jantziak eta oinetakoak), eta ez beti beharrezko gutxienekoa. Gazte horiek denbora luzez egon zitezkeen barneko jarduera horretan, beste etxe batzuetara bidera zitezkeen, edo bitarteko gisa soldatapeko eredu batera pasa zitezkeen. Batzuetan ezkonsaria handitzea lortzen zuten, horrela ezkondu eta internismo horretatik irteteko.

Beren jatorritik irten eta beste eskualde edo herrialde batzuetara emigratu zutenak ere izan ziren. Han, klase burgesen gaitasun ekonomiko handiagoak, etxeko zerbitzurako eskatzen zituenak, emakume errebindikatiboagoei aukera eman zien soldata handiagoak edo lan-baldintza hobekak lortzeko.

«(...) 14 urterekin, indarra hartu nuen. Etxetik atera nintzen, 500 kilometroko distantzian lan egiteko. Castillan jaioa naiz, herria oso pobrea zen eta etxean ez geneukan jabetzarik. Nire aitak diru gutxi irabazten zuen, ezagutzen dut kontu hori, eroatera joan eta esatearena 'Datorren hilabetean ordainduko dizut'. (...) ni neskatarik kontziente izan naiz zenbat diru zegoen etxean, zenbat gastu, zenbat behar...».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

Zorroagako erresidentzia (Donostia) bezalako zentroetan, mojek kudeatuak, baliabide gutxiko neska gazteak baliatzen zituzten garbitegian, adibidez. Ostatua ematen zieten gela partekatuetan, janaria eta lanbide bat, zeinarekin garatu.

«(...) hitzekoa nintzen lanean, arduratsua nintzen eta txalotzen ninduten lanean, nire bizitzan lehen aldiz txalotzen ninduten eta ez zidaten protestarik egiten. (...) erresidentziako arropa gutzia garbitu,

ehundaka pertsonena. Lehenengo, bereiztu behar ziren koloretako arropak, arropa zuriak, kaka eginda zeudenak, plantxatuak, maindiretako industrialak, eskuz plantxatzekoa mojentzat, haur umezurtzen taldearentzako saskiak... dena batera sartzen genuen eta gero jakin behar zen zein espaziotarako zen. Markatuta joaten ziren baina kontrol hori egin behar genuen. Batzuetan pasa egiten zitzaigun zerbait, oso gutxitan. Eta aurkitu nuen abiadura egoki bat, gustura sentitu nintzen, oso ondo».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

6.2 *Les bonnes*

Bonne-ak hainbat eskualdetako emakume espainiar etorkinak izan ziren, etxeko langileak Frantzia 1960ko eta 1970eko hamarkaden artean (Negrete-Peña, 2019). Garai nahasia zen Frantzia, non sindikatuak langileen lan-baldintzak hobetzearen alde borrokatzen ziren, eta feministak emakumeen eta gizonen eskubide berdintasunaren alde.

Emakume gazte batzuek Gipuzkoatik Parisera migratu zuten, jaioterriaren aldean “aurrerapen sozial” asko dituen Parisera; hala ere, Frantziako hiriburuan ere aurkitzen zuen abusua, gorputz horiek zuten beharraren aurrean.

«Jangela bateko arduradun egin ninduten, 80 neska neuzkan etxean, ‘self service’ moduko bat zen, lehen platera haiek hartzen zuten; nik bigarrena zerbitzatzen nien, erakusmahai bero batean zegoena; postrea ere haiek hartzen zuten, nahi zutena. Eta eguerdian inguruko bulegoetakoak etortzen ziren. ‘Champs-Elysees’-etatik oso gertu zegoen zonalde batean bizi ginen, Arc du Triomphe’-tik gertu, eta zonalde hori oso jende aberatsarena zen, Paris 8 zen, oso zonalde aberatsa. Eta orduan, oso jende fina etortzen zen bazkaltzera, bulegotik ateratzen ziren, oso azkarra zen dena! Errresidentzia bateko jangela zen, kaleko jendeari ere irekia. Orduan, hantxe egoten nintzen ni 250 lagunekin, ni bakarrik. 250 pertsonarekin, eta horrek arrastaka eramaten zuen beste guztia goizetik, eta sukaldean ere lagundu behar nuen: patatak zuritzen, azenarioak zuritzen, hau eta bestea... Ni bakarrik nengoan, barran: “nik beste xerra zati bat nahi dut”; “nik patata gehiago nahi ditut”; “Ai, patatak”, “Des pommes de terre”; “Bada, nik asko nahi ditut, asko”... Bada, nik banekien nork nahi zituen asko eta nork gutxi. Azken finean, 500 eta piko izan arren ezagutzen dituzu, egunerokoak zirelako. Eta gero afariak, eta nik amarruak egiten nituen neskentzat, nahiz eta haiek kalera joan eta geroago etorri, beti izaten zuten janaria gordeta: “Ez kezkatu, nik gordeko dizut, sar ezazu eskua labean, hori bai, gero dena ondo jasota eta garbituta nahi dut, mojek ez dezatela protestarik egin. Zuk hitza ematen badidazu, nik hitza ematen dizut”. Mende-mendean neuzkan denak, nik nahi nituen mesedeak egiten zizkidaten: gauean garbitzen laguntzea, plater-garbitzailea betetzen... Hori mojek ezin zuten ikusi, izan ere, haiek bereizten zituzten etxean geneuzkan neska aberatsak, klase altuko ikasleak eta klase baxu-baxuko langileak. (...) Nik ez nekien frantsesez, batere, haiek irakatsi zidaten, dena irakatsi zidaten haiek».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

Bizitoki berrian diskriminazio hirukoitza jasaten zuten emakumeak ziren *bonne delakoak*: emakumeak, langileak eta migratuak ziren. Era berean, emakume aberatsagoen, langile autonomoen eta emantzipatuen neskameak ziren, klase baxuagoko emakume horien gaizki ordaindutako lan-indarrari esker. *Bonne*-en gorputza, beraz, dominazio-ardatz batzuek zeharkatzen dute: klasea, arraza-etnia eta generoa. Nabarmentzekoa da sindikatuen eta emakumeen arteko asoziazionismoaren bidez garatu zuten agentzia. Garai hartan sortu zen, lan-esplotazioak eta arraza- eta genero-diskriminazioak eraginda.

«Emakume frantsesak oso aurreratuak ziren, mentalitate aldetik. Nik harreman estua neukan haiekin, hirurekin bazkaltzen nuen egunero. Haiek lehenago bazkaldu behar zuten, farmazialariak zirelako, hirurak, eta haien txandaren arabera 11:15ean bazkaldu behar zuten, nirekin. Orduan, bazkaltzen genuen, eta haiengandik ikasten nuen: bazegoela sexu askatasuna; ez zela ezer gertatzen gizon batekin elkarbizitzan egoteagatik; nik orduan neukana baino askoz goragoko mentalitatea zegoela. Gauza askotara irekitzea bezala izan zen. Eta haiek hitz egiten zuten feminismoaz, ez dakit 'feminismo' hitza aipatzen zuten, baina bai emantzipazioa. Eta ni ere emantzipatuta nengoen, baina haiek beste modu batera ikusten zuten bizitza. Ulertzeko modua ezberdina zen: "Hemen ez dute gizonak agintzen, berdinak gara". Nik uste dut 70etan egon nintzela, orduan izan ziren manifestaldiak, erabateko iraultza momentuak izan ziren».

(Azitifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

Gorputz horietatik kontzientzia feministara irartzartzeak, emakume frantziarren eta migratuen artean dagoen arrakala ahaztu gabe, emakume horiek feminismoa izeneko pentsamendu berri baterantz hurbiltzea eragiten du.

/7/

GORPUTZ
DOKTRINATUAK

7. Gorputz doktrinatuak

74

7.1 Eliza eta moralak

Eliza eta hainbat garaitako gizarte-antolaketa-egitura, erregimen zaharretik hasi, ilustraziotik igaro eta XX. mendera arte, emakumeen ekintza-gaitasunak mugatzen saiatu dira, emakumeek jarraitu beharreko ideal egokiak sortuz eta horietan jarriz taldearen balio moralak erreproduzitzeko eta transmititzeko erantzukizuna. Aitzitik, gizonen askatasun eta permisibitate handiagoa izan dute beti beren egintzetan, nahiz eta ekintza horiek arau moral hori urratzera bideratuak izan. Emakumeek, beraz, lehenengo alaba gisa, gero emazte eta ama gisa, atxikita zeuden gizonen zuzentasunaren eta zaintzaren idealari erantzuten zioten. Kristau doktrinaren sakontzea eta etxeko lanak ikastea eta betetzea dira feminitatearen ideala osatzen duten zutabeak.

Desbideratutako emakumeen gorputzen doktrina moralaren urraketak zigor sozial gogorrekin zigortzen ziren, kasu batzuetan isunekin, baita kartzelarekin ere. Apaizen eta erretoreen sermoi moralisten eta misiolarien artean erasokorrenen artean zabaldutako beldurrak (bekatuaren, infernuaren edo betiko suaren kontzeptuari lotuak), bai eta haiek bultzatutako estigma sozialak ere, uxatu egiten zituen jokabide horiek. Eta, azkenik, aitorpenaren bidez barkatzea bilatzen zuten.

«Dena zen bekatua, bekatuan bizi ginen: anaiari erantzutea bekatu arina zen, bekatu mortala, ez dakit zer... Dena bekatua zen eta azkenean bekatua sortzen zigun arimak, ez genekielako zer egin behar genuen ere, dena baitzen bekatua! Nik mingain luzea neukan, jaunartzea egin aurretik egin nuen aitortza, nire mingaina isilik egon zedin, ez bainuen hitz egin eguerdiko 12etan aitortza egin nuenetik, biharamun arte, jaunartzea egin nuenean; izan ere, oso mingain luzea neukan, eta hori bekatua zen. (...) Hainbeste jende etxean, osaba-izebak, lehengusuak, inor agurtu gabe, eta gero haiek esaten zidaten: “Baina, zu, hain hitzuna izanda... esan ezazu zerbait, emakumea!”. Eta nik, isil-isilik, azkenean idatziz jarri nuen: “mingain luzea daukadalako, bekatua egin dudalako, eta berriz aitortza egin behar dudalako”. Beldurrak zer diren. Nire aita zen hori esaten zidana, mingain luzea neukala. Eta begira orain, mingain luzearekin nire eskubideak aldarrikatzen».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

Klase sozialak ez zuen eragin nabarmenik emakumeek bete beharreko idealean, era guztietako otzantasuna eta gurasoen, anai-arreben eta senarren borondatearekiko menpekotasuna bete behar baitzuten. Egia bada ere baliabide gutxiago zituzten emakumeak lan gogorrakoak egitera behartuta zeudela, landan, morrontzan, jostintzan eta emakumeek ikusitako gainerako zereginetan (ez derrigorrez beren ordainsariarekin). Emakumearen idealaren ezaugarri moralek izaki ezkutu, isil, otzan, epel, zuzen, apal, kasto eta elizkoi gisa marrazten zuten... (Roquero-Ussia, 2019)

Kapitalismo burgesaren etorrerarekin, elizaren doktrina-eginkizuna bigarren mailara igaro zen zenbait sektoretan, eta idatzizko dibulgazio-bitartekoak ziren (pentsamenduaren eta zientzia androzentrikoaren, prentsaren eta ideia politikoaren eremu askotako iturri legitimoen argitalpenak), non emakumearen irudia “etxeke aingeru” gisa karakterizatzen saiatu ziren. Horrela, aurreko tradizioarekin jarraitzen du, etxeke eta familiako hazkuntzaz eta sostenguaz arduratzen ziren emakumeak kokatzen baitzuten. Jabetza pribatua senarraren eskuetan zegoen eta familia-kohesioa, eta, ondorioz, estatukoa, emakumearen, amaren eta emaztearen eskuetan. Estatus eta errekonozimendu soziala gizon ezkonduentzat eta jabeentzat zen, haiek hautatu zezaketelako eta hautatuak izan zitezkeelako beren gizarteko eremu publiko-politikoan. Eta ezkutaketa, atomizazioa eta isiltasuna emakumeentzat izango litzateke, etxe barruan isolatuta. Oso emakume gutxi izan zuten goi-mailako hezkuntza eta prestakuntza profesionala jasotzeko aukera, preso mantentzen zituzten, haiek gizarte-egitura horien emantzipazioa eta autonomia ahalbidetzen baitzien.

Hala ere, arau hegemoniko orok eta horri eusten dion estereotipo orok historian zehar gauzatu diren pitzadurak aurkitzen ditu, honako hauen adibideekin: emakume maskulinoak, gizonen zereginak beren gain hartzen dituztenak; gizonez jantzitako emakumeak, gizonen enpleguak dituztenak eta unibertsitateetara joaten direnak; ama ezkongabeak, beren diru-iturriak bilatzen dituztenak edo beren familiartekoei laguntzen dituztenak; jaiotzasaren erregulazioak, praktika antikonzeptiboekin, abortatzeko praktikak eta ezkontzaz kanpoko harremanak. Horiek guztiak jendarteak eta haren egitura arautzaileek epaitutako desbideratzeak izan ziren: erlijioa, eskola, familia eta legedi androzentrikoa, emakumei gizonek dituzten aukera eta eskubide berberak eskuratzeko eragozten ziena. Horiek guztiak, halaber, gizarte patriarkalak bortxatutako emakume agenteen estrategia kontzienteak izan ziren, arau moralari aurre egin eta hura urratu zutenak.

«Nere amonak bazeuzkan bi ahizpa. Ekarri zituen baserrira. Ahizpa bat “soltera” seme bat zuena, orduan elizarekin arazo guztiak jaso zituen, baina “criminal”! “Pobres”, gainetikan hori! Eta “bueno” gure etxean haurdun geratzea izan da... buah! “¡La puta virginidad!” Eta horrek asko markatu zuen. (...) Izeba hori ez zen oso jantzia, bazuen hor puntu bat, ez dakit atzerapena deitu, edo bazuen zerbait, eta harek umeak zaintzen zituen, gu zaintzen gintuen harek. Beste ahizpa batek zeukan besoa elbarri eta zen ezkongabea eta harek bazkariak egiten zituen eta etxeko lanak. (...) Andre gobadarien artean bazeuden emakume solterak edukitako umeak edo haurdun ezkonduak eta emakume hauek oso markatuta zueden, orduan haiek amonarekin bazuten erlazio berezia. Haietako bat etortzen zen amona bisitatzera ba orain dela, ba ni ezkontzera nihoala, berrogei urte. Eta beti hau: pekatua, pekatua eta nik gogoratzen det nola esan zion: “Zertarako eman zizun Jaungoikoak, ai neska!”. Beti gauza horiek hitz egiten zituzten, bere etxean halako kasuak zituztelako. Orduan nik daukat recuerdo etxean haurdun ez ezkontzea, “¡Jesús, qué pedrada!”».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Bestalde, eta Elizak emakumeen gorputzei buruz zabaldutako doktrinak adieraz lezakeen helburu gaiztoari buelta emanaz, azpimarratzekoa da elizetako eta ermitetako eliz zeremonien izaera sozializatzailea emakume askorentzat. Ereku publiko horietara sartzeko aukera zuten eta beste emakume batzuekin topo egiteko aukera ematen zieten, eta, horrela, eremu isolatuagoetako (esaterako, landa-eremuetako) etxe askoren atomizazioa hautsi zen.

7.2 Eskola

Elizak ez ziren izan emakumeak moralean doktrinatzeko gune bakarrak. Gipuzkoan eta beste euskal lurralde batzuetan, eskolak alderdi erlijioso argia izan zuen, estatu katoliko praktikatzailer batek sustatua. Gainera, Frantziako estatuak kongregazio erlijioso asko kanporatu zituen, mojek zuzendutako eskolak ugaritu egin ziren lurralde honetan, eta neska gehienak hezten aritu ziren.

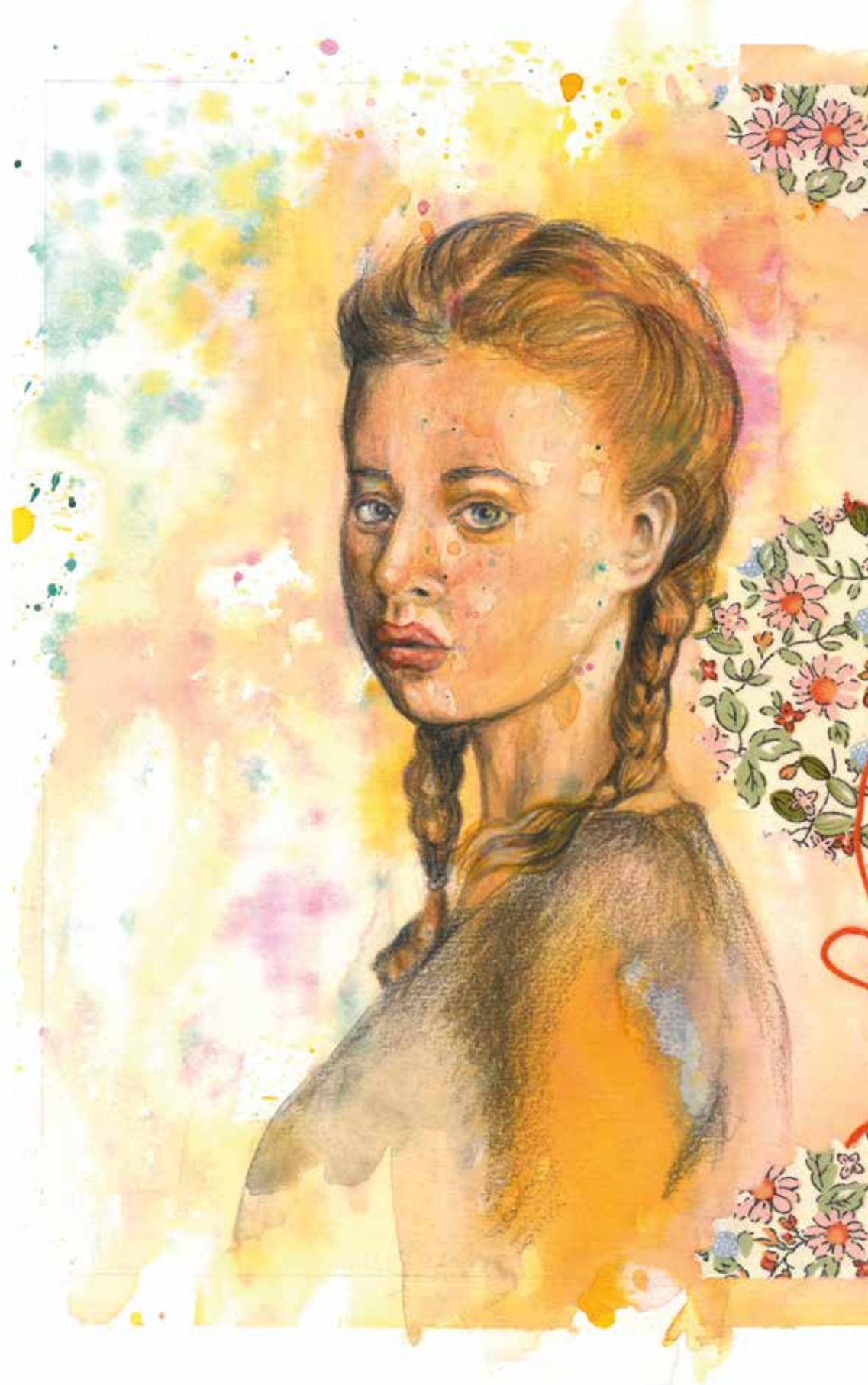
Morala eta etxekoa ziren XIX. mendean zehar eta XX. mendearen azken herenera arte neskatoek zuten prestakuntzaren ezaugarri nagusiak, bai Gipuzkoan, bai Espainiako estatuan. Eduki intelektual gutxiako prestakuntza zen; eduki espezifikoa eta emakume izaerari egokituak zituen eta maistren formakuntza eskasa zen.

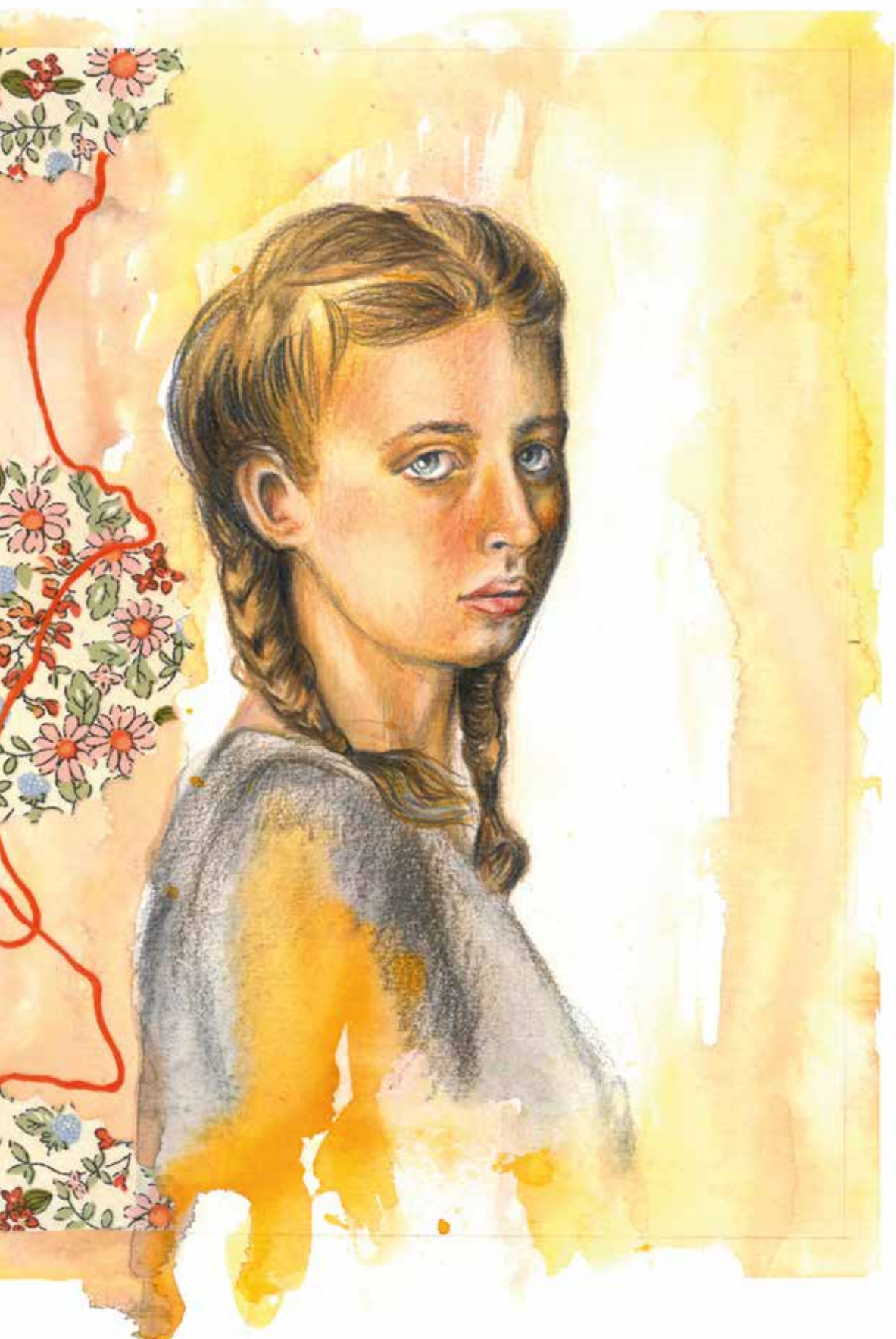
Banaketa argia ezartzen da neskek eta mutilek bete behar zituzten jarrera, rol, jarduera eta jokoetan, gizarte horretan gizonak eta emakumeak izan behar zuenera zuzenduta, eta horrela bakoitzaren rolak zehaztuta geratzen dira. Alde batetik, gizonak arrazoiria, adimenera eta kulturara hurbiltzea sustatzen zen, espazio publikoan aurkezteko aukera ematen baitzien, beren indibiduaizoa eta autonomia indartuz, ekintzarako, hautaketarako eta hautatuak izateko subjektu gisa. Hori zen hiritarraren irudia, azken finean. Bitartean, emakumeak sentsibilitatera eta emozionaltasunera bideratzen ziren, eta taldearen moralitasuna gauzatzen, zaintzen eta transmititzen zuten, etxean jarrera diskretu batetik, pribatuan, autonomiarik gabe, aita, anaia edo senarraren figura maskulino bati atxikita ez bazen. Hori da “beti adingabe” delakoaren figura. Gainera, banaketa hori biologiak justifikatzen du, gorputzen patua egiten baitu eta bakoitzaren posizioa eta rolak definitzen baititu. Hau da, ama eta emaztea den emakumea, bere kargu familia bat duen gizon langile eta autonomoaren aurrean. Sortzez berezkoak balira bezala esentzializatzen dira emakumeei esleitutako balore kultural eta sozialak; horrenbestez, emakumeak arau sozial desorekatzaile horretan preso gelditzen dira.

Eskoletan bereizita egoten dira, fisikoki eta edukiz, mutikoentzako eskolak eta neskatoentzako eskolak. Azken horien hezkuntzarako sarbidea berantiarragoa zen. Askok etxean eskuratzen zuten prestakuntza, bertan zeuden emakumeen eskutik (izebak, amak, amonak eta bizilagunak), etxeko lanekin eta bertan ematen ziren jarduera produktiboekin nahastuta (landa-lana, baratzeak, ukuiluak, merkatuetan produktuak saltzea, garbiketak, iturrietara ur bila joatea, etxeko garbiketa, sukaldea eta neska-mutil txikien zaintza, harilkatzea, jostea eta abar). Batzuek ikasten zuten irakurtzen eta idazten soilik, gurasoek (aitek) hala aginduta.

«Lehendabizi egin nuen administratibo, ez zitzaidan ofizianako lana gehiago gustatzen, aspertu ninduen, eta majisteritza egin nuen eta orain jubilatu naiz. (...) Nire amak ezin izan zuen. Joan zen kultur etxe zaharrera, monjak zeuden han, zen erdi “orfanato” erdi zera, eta orduan hara joan zen baino “claro” berak ez zeukan, berak esaten zuen monjek ematen zizkiotela zapiak. Nire amonak ez zeukan zapi bat erosteko ere, oso esku ona omen zuen eta ez dakit zein monjak esaten zuen, ea nola ematen zizkion trapuk eta josteko eta bainika, nola erakutsi zion bainikak egiten eta bai “recuerdo” ona du. Baina, berez, eskola oso gutxi, irakurtzen eta idazten bai ikasi zuen baino gero oso azkarra zen nire ama. Eta ni gogoratzen naiz nere anaiari zatiketak egiten berak erakutsi ziola, berak ez zekienean, baina kalkulo mentala Bretxan bizitzan matematikak astindu zizkion beharrak. Eta bai nola erakutsi zizkion zatiketak egiten berak jakin gabe dibisio bat egiten. (...) Gero, nire amona baserrian gelditu zen alargun, ekarri zituen anai-arreba guztiak baserria ateratzeko, umeak zaintzeko eta abar, eta eskola joateko ez zeukaten denborik, lanean jardun zuten umetatik eta mundu guztia lanean. Eta ni gogoratzen naiz nire amonak, gainera, niri irakurtzea gustatzen zitzaidan eta amonak, ni irakurtzen baldin banintzen: plasta! Horrela egiten zuen liburuan [eskua liburu gainean itxi zuen]: “Bota egin nobela zikin hau hortikan!”. Eta ez zuen irakurtzen, uste det irakurtzea iruditzen zitzaiola denbora galtzea bat zela. Eta bai, bakarrik irakurri nitzakeen elizako liburuak, hori eta errosarioa, bai zera, alaba bakarra nintzen, bi mutilen artean, neska bakarra eta tokatu zaizkit errosario guztik».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Astigarragan, zehazki, garai batean, mutiko txikiak mojengana joaten ziren lehenik, eta, ondoren, maisuarekin pasatzen ziren eskola publikora, mutilentzat bakarrik, udaletxeko eraikinean. Batzuek, halaber, gaueko eskolan ikasten jarraitzea erabakitzen zuten baserrietako lana amaitzen zutenean. Neskak ez ziren hara joaten, eta etxean egoten ziren lanaldiarekin eta zereginekin jarraituz.

Denborarekin, eta XIX. mende amaierako eta XX. mende hasierako politika liberal eta ilustratuek bultzatuta, neskak masiboki joaten dira eskoletara, eta eskolaratze hori 8 urtera arte ezartzen da, hasiera batean, eta 12 urtera arte, XX. mendearen azken herenean sartuta. Europan eskola laiko eta mistoaren aldeko apustua egiten zuen bitartean, Espainiako estatuan eredu laikoak iraupen laburra izan zuen, errepublika garaian (1927-1931). Francoren diktadurarekin atzera egiten hasi zen; balio aurrerakoiei dagokienez, eta erregimenari interesatzen zitzaion doktrina faxista hedatzeko erabili zen.

«(...) *Republika garaian, orduan, ez genuen han doktrinarik eta eskola izaten. Gero bai, gero doktrina ere erderaz. Baina, gero, elizara joaten ginenean, han doktrina euskeraz... Memoriz ikasi eta gero maistrarengana joan behar genuen, eta hark galdetzen zigun eta guk erantzun. Hori eguarteetan eta arratsaldean, berriz, izaten genuen eskulana, badakizu, laborea... zela, edo zer esango dizut, zernahi lan».*

(Emakumea, Astigarragako Hizkera [4], 1998)

«*Gimnasia izaten genuen eskolan astean behin, eta arratsaldero eskolan josten. Ni eskolan egon naiz sei urtez, arratsaldero josten. Eta nik gorroto nuen jostea! Eskolara joateko kuadrilla elkartzen ginen, han, handiak eta txikiak, elkarrekin joaten ginen guztiak, agian ez guztiak, baina 4 edo 6ko taldeetan... mantal zuriarekin, astelehenetik larunbatera joaten ginen, eskola genuenean. Eta ostegun arratsaldeetan jai, eta uste dut eskola izaten genuela larunbat arratsaldeetan. Aste osorako mantala. Eta eskolan bazeuden bi entziklopedia, eta horren eritimoa jarraitzen zenuen. Denetarik egiten genuen: matematikak, hizkuntza, historia pila bat. Orain bai, arratsaldeetan jostakuntza. Gimnasia, batere ez, edo oso gutxi, eta musika, ezer ez. (...) Biko ikasmahaiak geneuzkan, tinta txinatarrak ikasmahaiako tapan sartuta. Arkatzaz ere idazten genuen, uste dut txikitik arkatzez izaten zela, eta handitan tintaz. Eta gero mapa makilarekin, eta ta, ta, ta, seinalatzen zenuen. Guk kantatzen genuen, mutilekin elkartzen ginen, txangoan atera aurretik abestiak ikasten genituen elkarrekin. Autobusean kantatzeko. Igeldoko irakasle bat izan nuen nik, eta besteak erdaldunak, bata Leongoa eta beste bat Logroñokoa. Handiek azaltzen zieten txikiei, batzuek besteek baino lehenago bukatzen zuten ariketa, eta hori. (...) Dena ikasi nuen buruz. Eta gogoratzen naiz 'vasos comunicantes' kontu hori erderaz, ez nuen ulertzen eta pa, pa, pa, buruz. Etxean euskaraz, baina eskolan gaztelerez. Oraindik ere gogoratzen naiz taula guztiekin, buruz ikasi nituelako. Azkenean, egunean askotan, biderkatu eta behin eta berriro ikasten duzu, betirako. Eta gero erlijioa ere. Astean behin etortzen zen apaiza, mojek zeukatena, erlijioa ematera. Igandean 9etan meza, gero etxera gosaltzera eta gero katekesia. Eta konfirmazioa, nik ere konfirmazioa egin nuen. Ze hotza 9etan mezan! Eta gero ariketa espiritualak Garizuman. (...) Eta gero, handiak ginenean, txandak egiten genituen Jesuskristo laguntzeko elizan. (...) Nik asko eztabaidatu dut amarekin, erlijioarengatik».*

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

60ko hamarkadan, hazkunde ekonomikoak, industriaren aurrerabideak eta gizarte-ongizateari lotutako zerbitzuen ugaritzeak erdi mailako langile-klasea haztea eragin zuten, eta garai hartako emakumeen artean, ezkontzara arte etxetik kanpo lan egiteko aukerak zabaldu ziren, oraindik feminizatuta zeuden sektoreetan. Sektore horietako askok etxeko lanak egiten zituzten: irakasleak, erizainak, jostunak, zerbitzariak, sukaldariak, saltzaileak... Gutxi sartzen dira irakaskuntzara bigarren hezkuntzan, eta are gutxiago unibertsitateetan; horretarako, agintari egokien baimena behar izan zuten: aita, irakasleak, diputazioa edo senarra, 1910. urtera arte. Garai horretan, XX. mendearen azken herenean, familia bakoitzetik, seme-alabak oinarritzko derrigorrezko irakaskuntzara joaten ziren, baina batzuek bakarrik ikasten jarraitu nahi zuten, beren trebetasunen eta familien gaitasun ekonomikoaren arabera.

«Eskola publikoan egon nintzen 12 urte arte. Bi ikasgela zeuden, bi eraikin ziren, bata mutilena eta bestea neskena, eta gero bi ikasgela neskentzat; izan ere, hau ni baino kurtsu bat beherago zegoen. Guk maistra bat geneukan, eta txikiak beste bat».

«Denak nahastuta geunden. Nik bi urte gehiago ditut, eta honek nik baino bi gehiago, hau da, badago sei urte edo gehiagoko aldea. Maistrak erdaldunak ziren».

«Azterketa bat egin nuen 12 urterekin, hori eskatzen zidaten Hernanira aldatzeko, maila altuagora pasatzeko, gainditu nuen eta Hernanira joan nintzen, batxilergoa egitera. Baina, zer txarrak ziren irakasleak!».

«Ni oso dantzaria nintzen, hori ez dut ukatuko, eta irakasleak esaten dit: “Ordubetez geratuko zara zigortuta”. Ni hamabietan ateratzen nintzen, eta ordubetez geratu nintzen zigortuta, eta ordubete horretan gehiago ikasi nuen hiru hilabetetan baino. Partikularrean geratzen nintzen, guk baino diru gehiago zeukan neska batek hartzen zuena, eta bera lehena zen eta ni bigarrena. (...) Horrela zegoen lehenengoa, noski, guk baino gehiago ikasten zuen. Hortik hasi nintzen ni atzera joaten, atzera, atzera. (...) Azkenean, maistrak nire ama deitu zuen. (...) Eta esan zion atzean geratzen ari nintzela ikasketetan. Nik kontatu nion klase partikularrena, batzuek aukera gehiago zituztela, gehiago ikas zezaketela, eta gu bost anai-arreba ginela (...) zer gertatzen da, dirurik ez daukagunez ezjakinagoak izan behar dugula? Azkenean arrazoia eman zidaten, eta nire amak esan zidan ernetzeko, aurrera».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Eskola publikoko irakaskuntza-maila nahiko baxua zen, eta batzuetan klase partikularrekin igotzen zen, horretarako aukera zeukaten pertsonentzat. Hizkuntzari dagokionez, frankismo garaian gaztelaniaz izaten zen. Hori irizpide diskriminatzailea zen ikasle askorentzat, baserrietatik etortzen baitziren, erdarazko hitzik ia entzun gabe. Ikasleen arteko elkartasunak batzuei pixkanaka aurrera egiteko aukera ematen zien.

«Igeldotik jaisten zirenak, noski, haiek ez zekiten, eta eskolan ezin zuten euskaraz hitz egin, zigorrak zeuden. Guk ez genuen ikasi [euskara], nire gurasoek ez zekitelako, nire aitak bai, bazekien, baina amak ez. Baina eskolan, hitz egiteko aukera eman ordez, debekatu egiten zitzairen, eta zigorrekin, negar egiteko modukoak. Eta noski, gu ez ginen konturatzen eta besteak, gaixoak, zuk babestu nahi

dituzu nolabait, keinuak eginez, edo orrialdea begiratzen zenien, edo horrelako gauzak, baina orduan izugarria zen».

«Nire gurasoak biak ziren nafarrak, guk euskaraz ezer ez, ez dugu ikasi. Eta eskolan ere ez, ez zizuten irakasten. Nik mojetan, ezertxo ere ez. Ni hona etorri nintzenean zerbait lardaskatzen nuen, esaten dudan moduan, eta orain pena ematen dit jarraitu ez izanak. Nire alabak, bata andereñoa da, eta besteek ere euskaraz hitz egiten dute, baina nik ez. Txikiak zirenean bai, baina gero hasi ziren niri zuzenketak egiten, eta amorrua ematen zidan, eta tira, ba ez... eta orain pena ematen dit euskara gehiago ikasi ez izanak. Gurasoak kanpokoak direnean desberdina da. Ez dizutelako etxean hitz egiten, batere ez».

«Amak euskaraz ez jakiteak pila bat eragiten du. Aitak ere, noski, baina normalean amak pasatzen du denbora gehiago umeekin... Bada, nik euskara ia-ia galdu egin nuen, begira. Etxean oso gutxi egoten nintzenez, eta lagun guztiak eta jende guztia erdaraz, erdaraz, erdaraz. Gero berreskuratu nuen umeengatik, eta orain oso erraz jotzen dut gaztelerara, isatsari hozka egiten dion arraina da. (...) Nik alabekin euskaraz egiten dut. Anaiarekin euskaraz. Nik euskaraz egiten nuen etxean txikitan, gero gaztetan euskaraz egiten genuenean caseras esaten ziguten, Hernanira joaten ginenean, euskaraz egiten bazenuen “casera” zinen».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Emakume horietako askok beren seme-alabak ikastoletara bidali zituzten. Ikastetxe pribatu kooperatiboak ziren, euskarazko irakaskuntzarekin Estatuko hezkuntza-sisteman eragiteko sortuak; sistema publikoak, berriz, ez zuen aukera hori onartzen EAEn, Nafarroan eta lurralde frankofonoaren euskal zatian. Askorentzat militantziarekin, dedikazioarekin eta inbertsio handiarekin ekin zioten borroka izan zen hura. Horietako batzuek ez zuten hizkuntza hitz egiten, zeinaren ikaskuntza zentsuratua zen; hala ere, seme-alabek ikas zezaten nahi zuten. Ez zen bide erraza izan.

«Ikastola hasi zenean oso garestia zen, borroka bat zen. Lehen ordaintzen zenuen ikastola altxatzeko, eta gero margotzen zenuen, eta emakumeak garbitzen. Hemen ikastola horrela altxatu zen, auzolanean. (...) Ni ikastolako bileretara joaten nintzen eta dena euskaraz egiten zizuten, izozra hadi! Ni ikastolara joaten nintzen eta dena ulertzen nuen, baina hitz egin ez, lotsagatik edo dena delakoagatik, baina joaten zinen. Etxean ez zuten uzten gazteleraz hitz egiten eta anai-arrebek arratsalde osoa pasatzen zuten elkarri hitz egin gabe. Euskara, niretzat, oso gogorra izan da, hala esaten dut. Eta ez da denda batean euskaraz egiten zidatelako, baizik eta bilera horiengatik guztiengatik».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

7.3 Jolasak

Oro har, haurtzaro laburrak izan ziren emakume horienak, are gehiago haien amenak eta amonenak. Haurren jolasak oso lotuta zeuden beren ingurunearekin: baratzeetan, ukuiluetan, animaliekin, belarrekin eta landareekin. Ez zegoen parkerik eta plaza gutxi zeuden. Lurrezko zelaietan edo belar-zelaietan jolasten ziren, auzoetan, iturrietan eta ibaietan.

«Auzoan umeekin jolasten genuen, hango neska-mutilekin, “bules” aritzen ginen [ezkutaketan], etxean artean, han ezkututzen ginen. Edo sokarekin, txingoka [hanka bakarrean], harri kozkor bat jartzen zenuen, klarionaz markatzen zenuen eta oin bakarrarekin saltatzen zenuen marra zapaldu gabe, soka, goma... Eta “tabas” [tortoloxak], bizilagunei eskatzen genien haiek gordetzeko, gero ondo garbitzen genituen, bakoitza kolore batekoa margotzen genuen. Uí, nire burua ikusten ari naiz tortoloxetan, zenbat gustatzen zitzaizkidan tortoloxak!».

«Bizikletaz eta horrela, handik gertu genituen baserriak, eta joaten ginen sagarrak lapurtzera eta horrelako gauzetara. Eta mendian, itzulika jaisten ginen beheraino».

«Kikarra egiten genuen (piper egin, eskoletara ez joan), beste batzuek eta nik. Eskolara joan ordez, mendira joaten ginen, hortik. Moja etxearen inguruan ibiltzen ginen; izan ere, han ez gintuen jendeak ezagutzen, ez zegoen ia baserririk, eta hortik pasatzen genuen arratsaldea edo eguma, ez dakit. Eta fruta garaia baldin bazen, bost axola, lapurretan, beste baserri batera marrubi bila, hau da, dena horrela. Okerrak egitea, bihurrikeriak egitea zen kontua. (...) Jolas guztiak mutilenak bezalakoak ziren: txapak, kanikak, oraíndik badauzkat, kromoak. Diaboloa, tortoloxak eta ezkutaketa, hori zen politena. Ezkutaketan, kontua da neska-mutilak joaten ginela eta Santiago Mendi auzotik ibiltzen ginen. Eta txapak, ni askotan aritu naiz txapetan plazan: txirrindulariak, futbolariak eta zelofana. Eta kromoak, ui... nik amari dirua lapurtzen nion brillantinazkoak erosteko, eta gero burdindegikoak salatzen ninduen, amari esaten zion kromo pila bat erosten nuela».

«Soka-saltoan, ezkutaketan. Arratsaldeko zazpietatik aurrera, berehala ihuntzen zuen, eta nire amak: ‘Etxera!’, eta ni azkena ateratzen nintzen, bestela ikusiko ninduten ezkutaketan. Eta gero hori, lokatz pila bat jartzen genuen, eta besaulki pare bat egiten genuen, eta bertan jartzen genituen erregea eta erregina. Eta horiek ziren agintzen zutenak kuadrillan, eta besteok obeditzen genuen. Belarrak hartzen genituen, elkarri itsasten eta koroak egiten genituen. (...) Nik mutila izan nahi nuen, nik txikitatik izan nahi nuen mutil, nire anaiek egiten zuten guztia egiten nuen nik. Nire jostailuak izan dira pelotak eta tiragomak. Ezpatak egiten genituen adar lodiekin. Gero, zazpi edo zortzi urterekin ez zidaten uzten mutilek. Bada, partida bat zegoenean eta baloi bat kanpora joaten zenean, nik baloia hartzen nuen eta alde egiten nuen. Azkenean utzi egin behar zidaten. Esku pilotan eta futbolean, nire anaiekin. Etxetik gertu jolasten genuen, lurrean. (...) Ibaira ere joaten ginen, eta debekatuta zegoen bainatzea, guardagatik. Ibaian guztiok sartzen ginen, jolastera».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Aipatu dugun feminitate-idealak nolabaiteko laxotasuna aurkitzen zuen neskatoen haurtzaroan. Hala ere, baziren neskei zuzendutako jostailuak eta praktika ludikoak, eta haietatik urrun zeuden beste batzuk; edonola, neska batzuen izaera aktibo eta errebeldea zela medio, oztopo normatiboak gainditzen zituzten. Jarrera horiek, aldi berean, haurtzaroan ez ziren gehiegi zapaltzen, pubertaroan erreproduzitzen jarraitzen ez zuten bitartean.

7.4 Moda

Generoen arteko beste banaketa bat janzkerak adierazten du. Hori izan da eta da oraindik ere gorputzak sortzeko tresna oso eraginkorra, jendarte batean aplikatu behar diren genero-estereotipoak jendarte horretan jazarri eta erreproduzitu beharreko ideal gisa definitzen dituenak.

Neskentzako gonak eta jantziak, eta mutilentzako galtza motzak. Galtza luzeak gizon helduen jantziak ziren. Eramaten ausartzen ziren emakumeak irainduak eta estigmatizatuak ziren: putatzat hartzen ziren; kaleko emakumeak ziren, edo beren lanpostua kentzeko gizon itxura egin nahi zuten iruzurriak, edo beren estatusa lortu nahi zutenak.

«Nire ama oso gogorra zen, gu agian joaten ginen, tunel batean edo sartzen ginen, etxera joaten ginen zikin-zikin, ni ez nintzen etxera joaten... beste lagun baten etxera joaten ginen, eta bere amak galtzerdiak garbitzen zizkigun, sutondoan jartzen zituen eta dena txukun, etxera. Begira, nik 14 urte nituen eta galtzak jartzen ez zidaten uzten, eta nire lagunari bai, bere amari ez zitzaion axola; ni etxetik ateratzen nintzen gona izurtuarekin, atarira iristen nintzen, lagunaren etxera joaten nintzen eta hark bere galtzak uzten zizkidan, gero gona eramaten nuen eta gorde, begira zer gehiegikeria. Galtza bat janzten ez uztea».

«Üi, txarolezko zapatak, ez dakit non izan zen. Erosi zizkidaten, eta ez dakit nola, jolasten, teiltura bota nuen bat. Ai, txarolezko zapatatxoarekin, azkenean ez dakit zer gertatu zen. Badakit urdin iluna zela, eta bazeukan gorri pixka bat ere. 'Merceditas' modukoak ziren. Eta ez dakit azkenean zer gertatu zen, baina trauma izan nuen zapata horiekin, nik horrela egiten nuen zikindu ez zitezen, tira, zapata garbitzen...».

«Eskolan egon nintzenean, ama, beti zen soinekotxoekin, ikusi duzu, ni beti soinekotxoekin, eta ikusten nituen nire anaiak galtzekin, eta amari esaten nion nik galtzak nahi nituela: "Zu neska zea eta ezin dezu 'pantalón'". (...) Halako borroka bat neukan amarekin, nik galtza nahi nuela, berak ez zidan uzten, nik ez nuen galtzarik jantzi, ia ezkondu arte. (...) Mojen barnetegian egon nintzenean, noski, arbolan artean ibiltzen nintzen, gonatxo bat egin nahi zidaten, eta nik esan nien Astigarragan arboletara igotzeko galtzak edukitzen nituela, gezurra. Mojak bonbatxoak egin zizkidan, eta ni, munduko emakumerik zoriontsuena. Arboletara igotzen nintzen, jaisten nintzen, denetarik egiten nuen».

«Mutilek arazoak zeuzkaten galtza motzekin. (...) Normalean ez, 12 urtetik 13ra edo, uste dut, handiak baldin baziren, galtza motzek itsusi egiten zuten eta bazeukaten gerra moduko bat. Eta noski, nire anaiak, adibidez, altuak dira eta galtza motzekin esaten zuten: "Zer lotsa pasatzen dudan galtza motzekin!". (...) Beno, ya galtza luzeak nahi zituzten».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 20211)

Are permisibitate handiagoa egon zitekeen neskatoen artean, ez izateko, itxurarik ez emateko. Marimutila honelakoa zen: mutilekin jolasten zena; haiek bezala jokatzeko zuena, irainek ikaratu gabe; bilatzen zuena lortzen zuena. Azken batean, haiek bezalakoa izan nahi zuen, beren praktikez eta mutilek askotan baliatzen zuten askatasunaz gozatu. Neskato maskulinoaren estereotipo hori ez zen hain gaizki ikusia jendartean, pubertaroa gainditzen ez zuen bitartean (Halberstand, 2008). Nesken gaztaroko garaian, hala ere, emakume izanik galtzak janzteak zekarren estigmaren ondorioz, guraso askok debekatu egiten zieten alabei praktikak janztea.

«Nik nire diruarekin erosi nituen, amak ez zizkidalako galtzak uzten. Amaren kontra egin nuen. Ni etxean ardi beltza izan naiz, nire ahizpa konformistagoa zen. Hau da, nik ahizpak baino lehenago jantzi nituen galtzak. Orduan, nire amarentzat gaiztoa nintzen, errebeldea. Ez zuten galtzarik uzten. Ausartenak edo galtzak eramaten aurreratuenak, 'ahuntz' samarrak baikinen, ulertzen?».

«Ba nik gogoan dut haietako pare bat egin nuela, senarrak motoa zeukan, eta orduan motorrean joateko gona baino hobek ziren galtzak. (...) Vespa bat zen, eta ni ez nintzen alboz joaten, nahi zenuen bezala joan zintezkeen».

(Harituz taldeko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Bikotekiderik gabeko emakume helduaren estereotipoari dagokionez, batez ere emakumetasun egokia zuela islatu behar zuen. Beraz, haietako baten nortasuna ordezkatzeko, gizon bat balitz bezala jantzita, hainbat modutan zigortzen zen. Irudi hori sotila bazen, gehienez ere, iseka edo irainak egin zitzaizkeen, baina fartsa sinesgarria bazen, zigorra handiagoa izan zitekeen, lanetik kaleratuz, marjnatuz, baita kartzela ere une batzuetan.

Beren lan-jarduerak egiteko galtzak erabiltzea ere zalantzan jarri izan zen garai batean. Gaur egun, egiten den lanerako egokia den laneko janzkera dago, soinean daramanaren generoa kontuan hartu gabe, nahiz eta batzuetan gorputzak homogeneizatzeko eta jarrera sexistak eta sexuagatiko diskriminazioak saihesteko ere erabiltzen den. Garai hartan, emakumeek ez zuten lan egiteko aukera gizonen baldintza berberetan; emakumeak ezin bereiztea arazo bat zen, eta moraltasun-arauekin justifikatzen zen.

«Nik galtzak jantzi nituen lan egiteko. Madrilen erabiltzen nuen arropa guztia lan egiteko zen, dena lan egiteko, gero ez nintzen ateratzen, ez nintzen ateratzen igandeetan, ez nintzen ateratzen batere, ez neukan denborarik, orduan arropa guztia lan egiteko zen. Gogoratzen naiz bezeroek, gogoratzen naiz egun batean joan nintzela, jai egun bat zela, eta jatetxera angulak eramatea tokatu zitzaidalda (Angulas Aguinaga, Oriotik ekarriak). (...) Eta noski, ni gonaz jantzita nindoan, ikusi ninduten eta esan zuten: "U, neskak baditu hankak!" eta barre egiten zuten, eta nik esan nien: "Bada, bai, eta galtzak ditudanean ere baditut hankak?". (...) Lan egiteko ez zitzaidan gustatzen gonarekin joatea. Denak edukitzen nituen hor, begira, zer lotsa!».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

«Lantegian lan egin nuenean, neguan hotz handia pasa genuen, eskuekin gogortuta. Baneuzkan bi nagusi, bata astean behin etortzen zen ondaintzeko guri. Ikusi gintuen ni eta beste ezkongabea lan egiten kondizio oso txarretan eta esan zigun erosteko arropa, berak ordainduko zuela. Ni umea nintzen eta bestea beti elizan. Berak esan zion nagusiari, berak galtzak erosiko lituzkeela, eta berak erantzun zion: ‘Galtzak! Hori zer nahi zenuke puta deitzeko!’ Ez zuen erosi, galtzerdi batzuk belaunaraino eta ya está, ez abusatzeko nagusiengatik».

(Emakume baserritarra, Ahotsak proiektua, G3, 2016)

Bakero edo jeans-en ondorengo modak argumentario hori kendu zuen azkenean, kontsumoaren gurpilak balio handiagoa erdietsi zuen gizartean. Gaur egun, modak gorputzen gaineko eremu estereotipatu eta generoaren gauzatzailea izaten jarraitzen du. Galtzak emakumeentzat eta gizonentzat egokiak diren arropa bihurtu badira ere, neurriak, askotan, gizonentzat eta emakumeentzat bereizi egiten dira; gainera, ezin dugu gauza bera esan gonei eta soinekoei buruz, gaur egun oraindik ere emakume eta neskentzat baitira.

7.5 Hilekoa, neskatoen eta helduen gorputzen arteko igarotze-errituak

88

Pubertaroak amaiera ematen zien emakumeen haur-askatasun gehienei, neskato izateari uzten baitzioten hurrengo garaira hurbiltzeko. Horrek jolasak, kalea, lagunena lasterketak edo eskolako ikasketak goiz uztea suposatzen zuen. Beren sexuaren arduetara gero eta gehiago hurbiltzen ari ziren; izan ere, oraindik amekin eta arrebekin partekatzen zuten arren, emakume horiek emakume helduen berezko rol eta jarretan sartzen ari ziren.

Hilekoaren etorrera mugarririk sinbolikoetako bat zen, eta bi etapa hauen arteko igarotzea eragiten zuen: emakumeen haurtzarora eta gaztarora. Hala ere, ez zegoen ospakizunik, ezkutuko zerbait zen, lotsaz eta informaziorik gabe bizi zena. Kasu honetan, ez zegoen transmisio argi eta irekirik familia bereko emakumeen belaunaldien artean hilekoari buruz; agian, gertaera aipagarriagoa izan zen emakume gazteen eta ahizpen artean, hurbileko garaian bizi baitzuten prozesua.

«Orduan konpresarik ez zegoen, dena garbitzen zen. Lotsaz, esatekotan lotsaz. Hain gutxi esaten zen, nik nire amari ez nion ezer esan eta kontatu nion bragarik gabe gelditu nintzelako. Baina amak amonari gutxiago».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

«Oso berandu, nik agian 15 urterekin. Bai, ni agian oso nagusia nintzen ordurako. Amari esan nion: ‘Begira zer gertatzen den, ama’, eta amak esaten dit: ‘Hori ez da ezer, kontua da ezin dituzula oinak garbitu’. Harrapazan! Ez zait ahazten. Eta begira, sinetsi egin nuen. Benetan, benetan. Ezin dituzu oinak garbitu; ez burua edo beste zerbait, ez, oinak. Ba begira, zerbait esateagatik. Ez zekitenez ezer azaltzen, zeren eta ez zekiten ezer azaltzen amek, zer zekiten azaltzen? Nireak ez, behintzat. Orduan, zer aterabide daukat nik honekin? Hau gertatu zaió, bada, nik oinen kontua esango diot, eta hor konpon».

«Felpazko (ilainkizko) oihalak erabiltzen genituen, saltzen zituzten felpazko oihalak. Gogoratzen naiz Ciprianok hemen edukitzen zituela, erakusleihoan, eta pasatzen nintzenezan esaten nuen: *‘Ai, ama! Hau lotsa!’*. Orduan iruditzen zitzaizun... Guk bageneukan, bakoitzak, garbiontzi txiki bana. Lau garbiontzi, bakoitzak berea (ahizpen artean). Beratzen jartzen zenuen, eta armairu baten azpian, amak zeukan ganbara batean, uretan beratzen. Ezkutatu egiten genuen, noski, bakoitzak berea ezkututzen zuen, ezkutuan».

«Nik banuen ahizpa bat, izan ere, batzuetan bazegoen salto bat eta tokatzen zitzaigun hiruroi elkarrekin. Nire etxean bideta bazegoen eta han jartzen ziren, uretan, eta nire ahizpetako batek han uzten zituen, beste batek garbi zitzan, eta hori behin baino gehiagotan. *A ze istiluak! Eta nire aita...*».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

«(...) bai amonak, bai amak, monjen arropa hilerokoak eta odol guztik eta danak beraiek garbitzen zituztela. Orduan bai, nire etxean nire amona zen herriko pobreenetakoa, eta bai, nire etxean ‘sorgin trapuak’, regla trapuak deitzen zioten, ‘pusa manta’, ‘o sea’, guk konpresak deitzen diogu haiek ‘pusa manta’, eta haien pusa manta, horiek ere, guk garbitzen genizkien. Horretarako gai ez ziren monjak, ezta klausurako monjak ere, reglako painoak beraiek garbitzen zituztela. ¡Garbitzeko besteak! Inpuroak izateko ez zituzten garbitzen».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Emakume askorentzat lotsaren eraikuntza hilekoa iristearekin has liteke. Bazirudien une horrek ilundu egiten zituela emakumeen bertuteak, neskato errugabeen argia transmititzeari uzten ziotenak, eta emakume helduak bihurtzen zirela, zenbait sektore moralistaren errezeloz eta mesfidantzaz, emakume gazteen gorputzek egin zitzaizketen aisialdiko jardueren kopurua estutzen baitzuten, gizonen artean eragin zezaketan moralitasunik ezaren arriskuaren aurrean.

7.6 Aisialdia

Kultura eta aisia, moralak arautuak halaber, emakumeen presentzia eskaseko eremuak izan ziren denbora luzez. Horren adibide marjinalak goi klaseetara mugatzen ziren, emakume aristokratiko eta burgesetara. Denboraren poderioz, klase baxuagoetara iritsi ziren langile eta klase ertainetara; beren balia bideak handituz joan ziren, baita horiek erabiltzeko autonomia ere, aisialdi bihurtze aldera. Dantzaldiak, erromeriak eta jai herrikoiak ziren emakumeentzako aisialdirako gune ohikoak.

«Ni lagunekin Oialumera joan izan naiz dantzatzera, gutxi, baina bai. Lagunekin, 14 urterekin, ba hori, mutilek dantzatzera ateratzen zintuzten, eta zuk esaten zenuen baietz edo ezetz, pertsonaren arabera. Eta hori, ba jende gehiago, jende pila bat begira handik, kanpoaldetik, eta neskak dantzan. Eta gero gogoratzen naiz Hernanin, bederatzia eta laurdenetan Tiloetako dantzaldiaren atsedendaldia zela, eta autobusa topera zetorren, Oialumen zain eta ez ziguten atea irekitzen. Etxean hamarretarako egon behar zenuenez, korrika, ibiltzen, korrika gau osoan. Eta gero, garaiz iristen ez ginenez, errieta. (...) Gero Oialumen mutilek ordaindu behar zuten eta zozketa baterako zenbakia ematen zieten, eta mutilak iheska ibiltzen ziren, ez ordaintzeko. Hernanin txapak zeuden. Pasaiakoa gustatzen zitzaidan niri, eta han ez zegoen txaparik ez ezer».

«Beti esaten nion senarrari, ni Erreterriakoa naizelako eta bera Astigarragakoa, Txiki Erdin ezagutu nuela [erromeria eta dantzaldia antolatzen zuten Erreterria eta Astigarraga artean, Perurena gainetik pasatuz]. Leku horretan, Erreterriatik gertu, musika eta dantza egoten ziren. Bazegoen Erreterriako mutil bat gustatzen zitzaidana, baina ez zidan kasu handirik egiten eta egun batean haserretu nintzen eta Txiki Erdira joan nintzen eta baserritarra ezagutu nuen. Haiiek taxiz joaten ziren, ez zeukaten autorik ere, eta gu oinez Erreterriatik. Hernanira ere joaten ginen, Tilosetara, eta Lasartera ere bai. (...) Ba beste neska batekin dantzatzen genuen, eta gero mutilak etortzen ziren, eta ikusten bazenuen, interesatzen zitzaizuna han baldin bazegoen, ba nik besteari horrela egiten nion (baztertu), mutil horrekin tokatzeko. Edo haiiek, mutilek, askotan esan izan didate: 'Zain nengoen, zuk buelta emateko eta horrela, nirekin tokatzeko'. Dantzaldian, mugitua baldin bazen bazeneukan bat, baina mantsoa baldin bazen, beste dantzari bat, desberdina zen. (...) Eta baserritarrak, begira, horrek bai egiten zuen dantza!».

«Tira, ni gogoratzen naiz Aste Santuan, ateratzen nintzanean, ni oso errebeldea naiz. Astigarragan ateratzen nintzen, eta emakumeak ez ziren handik ateratzen, eta galdetzen zidaten ea zer egiten nuen Aste Santuan Astigarragan, ea lapikoa prestatu nuen ateratzeko... Ni asko ateratzen nintzen, eta ateratzen naiz, orduan emakumeak ez ziren ateratzen orain ateratzen diren moduan. Ni Astigarragara iritsi nintzanean emakumeak ez ziren ateratzen, eta are gutxiago Aste Santuan».

«Ni ez nintzen ateratzen, beti josi beharra neukan, ez naiz kalera atera ezertarako. Nire koinata etortzen zenean umeak ateratzera, orduan etxean geratzen nintzen, josten. Ni plazara ez naiz igo izan, hemendik ibiltzen nintzen».

«Aste Santuan ezin zenuen kantatu ere, gure aitak ez zigun uzten ezta kantatzen ere, ezta irratia jartzen ere, eta Aste Santuan ez zegoen musikarik ere».

«Santa Luzian Victoria Eugeniara joaten ginen, oso antzoki polita zegoen han. Soinekotxo bat egiten genuen, edo gonatxo bat, hara joateko. Gogoratzen naiz, badaukat argazki bat oso polita, gonatxo izurto bat laukitxoekin, neronek egin nuen, taulekin, auzoko hiru lagunekin, betiko lagunak. Eta gero han antzokian gu baino askoz nagusiagoak ziren emakumeak zeuden, noski, Artzain Onekoak bezala; nik haiiek ogitartekoak eramaten nizkien [ikastun zelarrik, jostun haiiek zerbitzatzen zituen]. Beraiek bazeukaten dirua, eta gero bazkaltzera joaten ziren. Dantzaldietara joan izan naiz Igeldora eta La Perlara edo Donostiako udaletxeko etxabeetara ere».

«Jaietan, Santiago Menditik jaisten ziren eta oiloei lepoa moztzen zieten. Oilok burua ateratzen zuten kutxa batetik, eta lepoa moztzen zieten. Gero zegoen idiena. Nik lehen idiak ikusten nituen, orain horren kontra nago % 100ean. Lehen bai, ikusten nituen idien apustuak, (...) giroa, izan ere, inguruko baserritar guztiak etortzen ziren idien apustua ikustera. Inguruko baserri guztiak, Hernanikoak eta Astigarragakoak. Jende askorentzat hura zen egun bakarra baserritarrekin elkartzen zirena, eta gero elkartera jaisten ziren edo Kakora joaten ziren bazkaltzera, eta eguna pasatzen zuten. (...) Ea, orain nik ikusten dut animaliekiko tratu txarra bezala. Akiulua sartzen diete, eta ikusten da odolez ari direla, eta mingaina aterata. Izugarria da, orain ezin dut ikusi ere egin! Oiarzunen jarraitzaile asko dituzte.

Eta bai, emakume asko egoten ziren begira, hesiaren kontra, eta haiekin jaisten ziren. Eta Santa Ana egunean, herriko zaindariaren egunean, zaindariaren jaietan. Feria izaten da eta artisauak eta gero kuadrillen bazkaria, uztailearen 16an, festa gehien dagoen eguna da».

«Eta tabernatik ere ez, nire senarrak esaten badit: ‘Joe, ez duzu bakar bat ere galdu!’. Baina ez da horrela, hori esango du berak, baina zen... Nik, adibidez, lehen egiten nuena zen, adibidez, nire kuadrilla umeekin, senar-emazteak taberna guztietan. Eta tira, “azken tragoa edango dut”, esaten zuten gizon guztiek, eta emakume guztiok etxera joaten ginen umeekin eta gizonak han geratzen ziren».

«Ni bai, gogoratzen naiz tabernetara joateaz lagunekin edo ahizpekin, hori bai, kafe bat hartzera edo egotera, geroago joan izan gara bazkaltzera, helduagoak ginenean».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

«(...) Plazan berdurak saltzera joaten ziren emakume zenbait elkartzen ziren. Dirua botatzen zuten astean hainbatekotan eta egiten zituzten bazkariak eta nire aita herreroa zen eta ematen zituen emakume guztiak zeukan furgonetaz, Urkiolara, bestera, edo hurrengora..., o sea, nahiko modernoa zen eta gustatzen zitzaion nire amak hori egitea, kontrolpea zeukan, baina ‘bueno de lo malo malo, ni tan malo’. (...) Eta tabernara joatea ama eta kafe esnea hartzera bai, baino bestela... ‘bueno a ver’, neguan eta joaten zen kafetxo bat hartzera eta bai joaten ziren eta pintxoa ardo batekin ere bai, nere ama eta, bai. Pentsatzen det nire amona ere hortan nahiko irekia zela».

(Baserritar jatorriko irakaslea, G3, Astigarraga, 2021)

Espazio publikoetan eta aisialdian emakumeak bidea egiten joan dira pixkanaka, nahiz eta espazio hori moraltasunaren zaindarien etengabe zaindu duten. Konpainiarik gabeko edo ageriko misiorik gabeko emakume bat kalean ibiltze hutsak (lan egoki batera joatea; erosketak egitea; eskolako haurrak eramatea edo jasotzea; beste emakume edo gizon batzuekin konpainia gisa behar bezala jantzita paseatzea) estigma sozialak eragin ditu. Kalean ibiltzen ziren emakumeak prostitutatzat jotzen zituzten, zertan ari ziren alde batera utzita. Espazio publikoan norbanakoaren autonomia adierazte hutsak irainak eta jazarpena ere eragiten zituen. Bakarrik paseatzeak, taberna batean sartzeak, kalean ibiltzeak edo gauez aurreko edozein ekintza egiteak irainaren, susmoaren eta indarkeriaren jomuga bihurtzen zuen emakume hura. Horregatik, urteetan zehar, emakumeentzat konpainia ezinbestekoa zen kaleak eta espazio publikoak igarotzeko, hirira edo inguruko herri batera joateko. Batez ere gizon, aita, anaia edo senar baten konpainian. Denborarekin, hori malgutzen hasi zen, eta espazio publikoak partekatzen dituzten emakume-taldeak gero eta ohikoagoak izaten hasi ziren.

7.7 Garraioak

Udalerrien arteko garraio publikoak hobetzeari edo udalerrien barruan joan-etorriak egiteari esker, emakumeek autonomia handiagoa dute udalerrietara iristeko. Donostiarako tranbia laster bihurtu zen autobus, errepideak hobetzearekin batera hiriburua Astigarragarekin azkar lotzen zuena. Hernanitik doan tren, herri arteko autobus-bideak, taxiak eta gidabaimena, azkenik.

«Nik ez dut inoiz izan gidatzen ikasteko gogorik. Bai, mugitu izan naiz autobusez, edo garai haietan tranbian. Noizbait Hernanira joan izan garenean azken ordu arte, tranbia hartzera jaisten zinen eta zintzilik. Ia zintzilik joan izan gara».

«Gero nire lagunak 18 urterekin gidabaimena atera zuten, etxeko kotxea zeukan eta asko mugitu izan gara».

«Gidatzea bakarrik falta zitzaidan, frenoa sakatuz ibiltzen naizelako. Eta nire seme-alabek gidabaimena atera zutenean, ni izan naiz haiekin joaten lehena: “Ea, ama, goazen buelta bat ematera!”, “Aizu, ama, 30era noa, ez sakatu frenoa!”. Tolosako lagunek, denek daukate, erizainak izan dira, bestea ez dakit... Bitxia da, ni baino pixka bat gazteagoak eta denek daukate baimena eta denek daukate kotxea. 54 urterekin alargun geratu ziren lagunak, bik gidabaimena atera zuten, eta haien kotxetxoarekin ibiltzen dira. Ez agian bere garaian! Haietako bati senarrak esan zion: “Zertarako aterako duzu gidabaimena? Zertarako ikasiko duzu? Eta zertarako egingo duzu hori?”. Eta orain egiten ari da orduan egin behar zuten hori, badauka bere kotxetxoa eta badauka bere independentzia; ni ez ninduen inork ere babestu».

«Niri kotxeak independentzia ematen zidan, nire anaia Zumaian bizi zen, eta asko mugitzen ginen. Igande batzuetan senarra ez zegoen, ni Zumaiara askotan joan izan naiz. Nire kotxean bi alabekin, sekulako soluzioa ematen zidan».

«12 urterekin Madrilera joan nintzen lan egitera. Banaketa lanetan hasi nintzen, oinez, metroz eta autobusez, eta ezin nuenean gehiago gidabaimena atera nuen, berehala! Osabak laguntzen ninduen hasieran, nik atera nuen gidabaimena, baina bera ez zen fidatzen. Gero nire osaba arratsaldez lanera joaten zen eta kotxea eramaten zuen; orduan nik berriro ibili behar nuen autobusez, metroz eta dena. Egun batean, batek deitu ninduen, nik justu banaketa bukatu berria nuen, eta esan zidan berehala behar zituela. Osabari giltzak eskatu nizkion, hartu nituen eta angulak eramatera joan nintzen. Bueltatu nintzenean, hantxe zegoen osaba, balkoian nire zain, jaisteko eta aparkatzeko prest. Nik hartu eta aparkatu egin nuen. Horrela hasi nintzen ni bakarrik joaten Madril osotik, lanera, kotxean».

«Ba ni ere 22 urterekin joan nintzen Madrilera kotxez. Gogoratzen det Salamanca auzoko toki zehatz batean sartu nintzela, aparkatu genuen eta gero nirekin zegoen lagun baten senideen etxera joan ginela. Hiru lagun gindoazen, mutilak bere kasa ibili behar izan zuen, ezin zuelako gurekin etorri. Eta handik Granadara, Jaenetik pasa ginen. Nola pasa genuen! Bikain ez, are hobeto!».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 20211)

Emakumeek eta emakumeen artean partekatu beharreko agertoki berriak ikusten dira, karabinaren beharrik gabe eta etxetik kanpo. Gaur egun, atsegina da jatetxeetan, sagardotegietan edo tabernetan, adineko emakumeek partekatzen dituzten mahaietan, janariaz, tertuliaz eta kantuez gozaten ikustea.

/8/

ALDAKETARAKO JOERAK

*Gorputz ahaldunduak
eta gozatzen duten gorputzak*

8. Aldaketarako joerak

«Ikerketa emakumeengan zentratzen denez, ezinbestekoa da ikertzea zein pertzepzio duen emakumeak berak bere egoerari buruz, bai garapenean ikusten badu, baita geldirik edo atzeratzen sentitzen badu ere; izan ditzakeen balorazio positiboak zein negatiboak; bera kokatzen den erreferentzia markoaren zabalpena, eta horrek eragin ditzakeen balizko kontraesanak».

(Del Valle, Teresa, 'Mujer Vasca, imagen y realidad', 1985, 257. orria)

Lan honen helburua Astigarragako emakume horiek bizi izandako aldaketaren pertzepzioa erakustea da, Del Vallek aurreko zatian iradokitzen digun bezala, idazki hau metodologikoki gidatzen duen *Mujer Vasca, Imagen y Realidad* (1985) argitalpenekoa. Aldaketa, prozesu edo joera gisa. Metodo horri jarraitzea, zubi bat eraikitzeko aukera ematen baitu; kasu honetan, emakume horiek eta haien aurreko

belaunaldiek kontatutako historiaren eta orainaren artean. Horrela, beraiek eta ondorengo belaunaldiek jarraitu beharreko etorkizuneko ildoak ezarri ahal izango dira, Astigarragan bizi diren pertsonen arteko berdintasuna benetan aldatzeko bidean.

Emakume horien jarrera kritikoan aldaketarako joerak aurki ditzakegu, beren iragan hurbilaz edo haien aurreko belaunaldiez hitz egitean. Beren diskurtsoan, gizartean gertatzen ari diren aldaketei buruzko gogoetak jasotzen dituzte, gehiago edo gutxiago esplizituak, eta haiek lehen pertsonan eta auzotasuna partekatzen duten beste emakume gazteagoen bitartez bizitzen ari dira.

«Euskal emakumeentzat aldaketa-faktorerik garrantzitsuena emakumea lan-esparruan sartzea da. Kontraesan guztiak gorabehera, harreman-esparru zabalagoa, eremu publikoan parte hartzea eta soldata propioa izateak aukera ematen dio emakumeari jarduerara eta erabaki autonomoen eremu bat ezartzeko, nahiz eta kasu askotan erabaki horiek ez gauzatu. Zentzu horretan, emakumearen aldaketa belaunaldiz belaunaldi islatzen da. (...) Ez zaio arrotz egiten gizarte modernizazio prozesua eta zabaltze ideologikoa...».

(Del Valle, 1985, 284. orria)

Gorputz ahaldunduak eta gozaten duten gorputzak

«Ahalduntzea ilusioa izan daiteke, ez badago konektatuta testuinguruarekin eta ez bada lotzen prozesu politiko baten ekintza kolektiboekin. Ezin dugu ahalduntzea murriztu, historikoa eta politikoa kontuan ez hartzeraino. Ahalduntzeak bere baitan hartzen ditu norbanakoaren aldaketa eta ekintza kolektiboa».

(León, 2001, 97. orria)

Ahalduntzea prozesu indibidual eta kolektibo estrategiko eta praktikoa da. Horren bidez, emakumeek tresna pertsonal eta praktiko batzuk indartu eta garatzen dituzte, bizi dituzten zapalkuntzei banaka eta taldeka aurre egiteko. Norbanakoaren konfiantzatik abiatzen dira, emakumeen arteko aliantza eta asoziazionismorantz, ekintza politiko kolektibotik egitura patriarkala zalantzan jartzeko, eta, horrela, haien bizitzak aldatzeko eta eraldaketa-prozesu kolektiboak sortzeko (León, 2001).

Kontakizun honetan, bizi izandako garaiko gizartean diskriminazioa hainbat modutara salatu duten emakumeen banakako egoeretatik abiatzen gara: hezkuntzarako sarbidea eta horren kalitatea eta jarraitutasuna; lanbide batean jarduteko gaitasuna eta, horrekin batera, autonomia ekonomikoa emango dion soldata bat jasotzea; etxeko lanaren aintzatespena eta sari sozio-ekonomikoa, pensio duinetan islatuta egongo dena; espazio eta denbora pertsonalean eta aisialdian hartzen diren erabaki publikoak. Banaka azaldutako egoera

horiek guztiek ezkutatu egin dezakete eskualde honetako eta beste batzuetako emakumeen diskriminazio historiko eta estrukturalaren izaera sistemikoa. Hala ere, kolektibizatzean argiago ikusten da diskriminazio horren oinarri den sistemaren egitura: patriarkatua sexu-genero sistemaren bidez. Sexua, generoa, klasea, arraza, hizkuntza, egoera zibila, adina, funtzionaltasuna edo gaikuntza dira parte hartu duten emakumeen testigantzetan agertu diren ardatzak, eta agerian utzi dute hierarkia sozial desberdina dutela beren artean, eta gizonak baino estatus sozial txikiagoa dutela, nolahi ere. Gizonak ere askotariko taldeetat hartzen dira. Estatua eta azpiordezkaritzak bezalako gizarte-egiturek (erlijioak, moralak, ohiturak, tradizioak, sinesmenek, gizarte-antolaketak, azken batean), jendarte horrek legitimatzen eta jarraitzen duen araua eraikitzen dute, baina jendartean zati batek erresistentzia eta transgresioa egiten du horren aurrean.

Azkenik, idazki honetan islatu nahi den gorputzaren dimentsioa kontuan hartuta, emakumeen gorputzen osotasunetik aldaketarako kontzientzia eta ekintza politikoa barneratzeko eta txertatzeko beharra azpimarratu nahi da. Beharrezkoa iruditzen zait ahalduz gogoratzen gorputz-dimentsioa barne hartzea, haren aurkako erresistentziarekiko zapalkuntzaren integraziotik eta bizipenetik abiatuta, emakumeen, alaben, ahizpen, ezkongabeen, emazteen, amen, alargunen, mojen, sagardogileen, baserritarren, andre gobadarien, jostunen, ikastunen, neskameen, gidarien, maistren, ikasleen gorputzen bitartez. Emakumeak oro, aldaketaren agenteak diren gorputzak, beren erresistentzia-praktiken bidez.

8.1 Kirolariak

«Garai hartan ez zegoen kirolik neskenentzat. Mendira joatea. Oinez joaten zinen Guadalupea Erreteriatik, dorre handira igotzen ginen, eta gero tontorrera eta Guadalupea. Lagunekin».

«Eta Hernanin ere Santa Barbaraz gogoratzen naiz. Gero, lanekoekin, horietako batek bazeukan mutil-lagunaren kotslea, nire senarra arraunlaria zen eta gogoratzen naiz igandeetan arraun egiten bazuen Deban edo dena delakoan, hondartzara joaten ginela, eta gero estropadara eta horrela ateratzen ginen; gainerakoan, kirolik ez».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Astigarragan, emakumeen eta kirolaren edo jardueraren fisikoaren arteko harremana, aisiaren esparruan kokatua, duela gutxi harremana da. Eskualde honetako emakumeek, orain arte ikusi dugun bezala, haurtzaro laburra izan zuten, landa-eremuan zein hiri-eremuan lan-jardueran hasteko premiek mugatuta. Etxe barruko eta kanpoko lanaldi bikoitz eta hirukoitzek, hazkuntzak eta norberaren edo besteren familia-euskarriak asko murriztu dute emakume horiek emakume horiei ematen dieten denbora, bai eta

aisialdiarekin edo plazerarekin lotuta beste emakume batzuekin harremanak eta jarduerak garatu ahal izateko denbora ere. Beren helduaroan, seme-alaben, senarren, gurasoen, aitagarreben, amagarreben eta anai-arreben zaintza atzean utzi ondoren, emakume horiek, horretarako gogoia izanez gero, beren burua, beren gorputzak eta aisialdi-, plazer- eta gozamen-praktikak egiten hasi dira, kirola bezalako praktika fisikoen bidez. Zehazki, jarduera fisikoaren edo kirolaren kasuan, gaur egun ulertzen dugun bezala, askok ez dute jarduera hori egin, ez baitago azpiegitura edo jarduerarik haientzat. Jasotako lekukotasunen artean, horri buruzko ebidentzia izan da ez dela kontaktarik izan. Dantza eta ibiltzera edo mendietara eta inguruko hondartzetara egindako irteerak dira emandako adibide bakarrak.

Gizonak arraunean aritzen ziren, eta aldi berean ziren: pilotariak, futbolariak, aizkolariak, harri-jasotzaileak, sokatiralariak, segalariak. Astigarragako edo inguruko herriren bateko emakumeen artean erraketistaren bat¹⁰ ezagutzen ote zuten galdetu nuenean, haiei buruz zerbaite bazekitela erantzun zuten, baina herriko pilotarien irudiak berriro eklipsatu zuen kontakizuna.

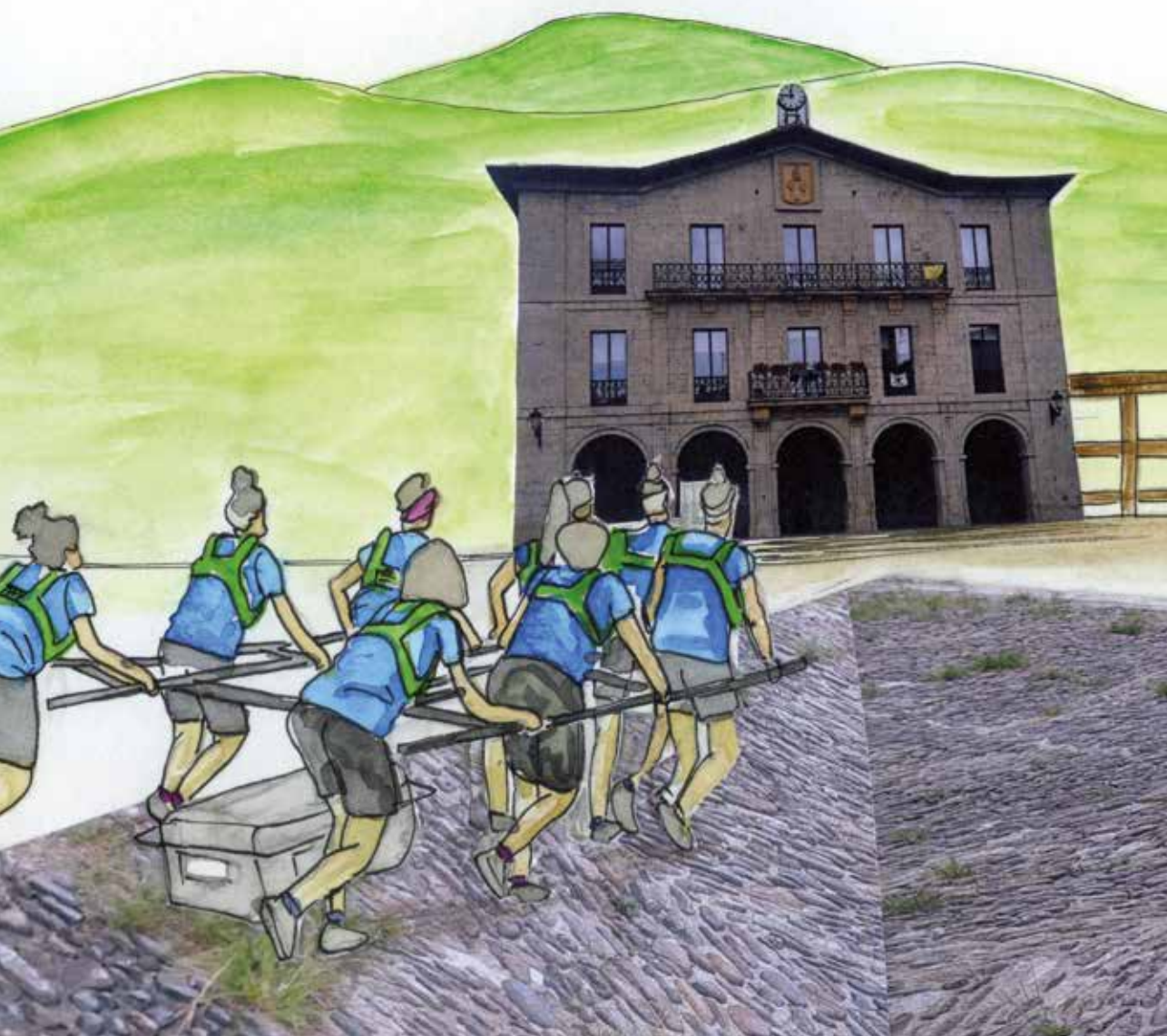
«Ezagutzen dut jendea erraketista izan dena eta Bartzelonan egon dena, Astigarrakoak ez, Pasai Donibaneakoak. Hemen pilotariak izan ditugu. Pilotariak [gizonak] Pasai Donibaneakoak, haiek era Bartzelonara joan ziren, eta Filipinetara. Hemen ere izan genuen pilotari bat oso ona. Eta, zera, gogoratzen naiz eramaten zituztela urrezko kateak zintzilik, horrela, markatzen. Bateren batek oso gaizki pasa zuen, jendeak bazekielako goseak akabatzen zegoela, eta bueltatu zen pentsatuz ez-dakit-zer zela, eta depresioa sartu zitzaion, urteak pasatu ditu etxetik atera gabe. Pentsatu zuen mundua irentsiko zuela, eta gero ohartu zen jendeak ere aurrera jo zuela, ez berak bakarrik».

«Ez da orain bezala, lehen ez zen emakumezkoa [kirola]».

«Gimnasia izan genuen eskolan, astean behin eta arratsaldero eskolan, josten».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

10 Erraketistak emakume kirolari profesionalak izan ziren frontoietan, erraketa modalitatean, penintsula osoan eta beste herrialde batzuetan, Argentinan edo Mexikon kasu. Beren familientzako independentzia ekonomikoa eta biziraupenekoak lortu zuten soldatekin, eta, horrez gain, protagonista izan ziren frontoi horien erdigunea okupatuz, gizonen eta emakumeen ikusiak, eta ekonomia sortu zuten beren alderdietan egindako apustuen eta espazio horiei lotutako aisialdi-merkataritzaren bidez. Emakume horiek itzalean arrastaka eraman zituzten, babes politikoak eta sozialak kendu zituzten, eta, ondoren, ekonomikoak, frontoia ireteagatik edo joko hori debekatzeko zuten legediengatik jada onurarik ez zutenak (Gonzalez- Abrisketa, 2018).

Gizonentzat kirola eskolan hasten zen, eta gero aukera gehiago zituzten gaztaroan eta helduaroan kirola egiteko. Emakumeentzat, aldiz, haientzat “ez zen femeninoa” kirola egitea. Eskolan, horietako batzuek astean ordubeteko gimnasia izan zuten, arratsaldero egiten zituzten lan luzeen aldean.

Gimnasia nesken eskola-curriculumetan sartu zen, mutilen curriculumean baino beranduago, XIX. mendearen amaieran, baina ikastetxe askotan ez zen benetan txertatu XX. mendearen azken herenera arte, eskolak emateko azpiegitura eta irakasle faltagatik. Gainera, ez zen eskola-lehentasuntzat hartzen langile-klaseen artean, nahiago baitzuten hezkuntza eraginkorragoa, nesken, etorkizuneko emazteen eta amen berezko arte eta lanbideetara bideratua.

Ariketa kalistenikoak egiten zituzten lehenik, haur eta gazteak trebatzeko; ondoren, gimnasia suediarra sartu zen, energia gehiago eskatzen zuten ariketekin eta taldeko jolas lehiakorrek. Hori askoz beranduago iritsi zen nesKentzat. Izan ere, jarduera horiek desegokitzat jotzen ziren, emakume hauskorren ideala zela eta. Hala ere, denboraren poderioz, fisikoki osasuntsuak diren emakumeak izateko mentalitateak (bizitzaren helburu nagusia betetzeko gai direnak, amatasuna, taldearen erreprodukzio egokia ahalbidetzeko) eremu hori ireki zien. Bestalde, emakume gazte gisa (gizonak asetzera bideratuak) zegoen grazia eta edertasuna galdu gabe, agindu heterosexualari jarraituz (Scraton, 2000).

Spainiaiko estatuan, 70eko hamarkadaren amaiera arte ez ziren aldatu aukera berdintasun politikak; orduan, hezkuntza partekatua bezalako metodoek eta nesken eskola curriculumak aldatzen hasi zen, gai honetan eta beste batzuetan. Ondorioz, emakume gazteen eta helduen parte hartzea ere bultzatu zen, gero eta kirol gehiagotan. Emarri da horren adibide argia, interesgarria dena kontestu honetan.

Emarri, landa-gorputz kolektiboa

Emarri emakume kirolarien talde bat da, Astigarragan sortu zena 2011n, aurreko urtean Ergobiako jaietarako antolatu zen erronkari jarraituz, zeina harria arrastaka eramatean zetzan, gizonak emakumeen kontra. “Ergobiko neskak” taldeak irabazi zuen lehia.

Emarri, harri-arrasteko euskal herri-kirolak egiten dituzten emakumeen taldea da. Horren bidez, 550 kg-ko harri trinko bat arrastatzen da emakumeen kasuan, arnesez eta katez lotuta, burdinazko egitura batera. Egitura horrek kuadríkula forma du, eta tiradaren formazioari eustea ahalbidetzen die, gutxi gorabehera konstante, eta multzoa, harria, burdinazko egitura eta tiratzen duten gorputzak plazako galtzada-harrien gainean zirkulatzen duen pieza bakar bat bihurtzen ditu.

Normalean, 8 pertsonak osatzen dute tirada taldea: 4 harriaren aurrean, 2 harriaren alde banatan eta 2 harriaren atzean. Azkenik, erloju-arduradunak buelta bakoitza eta tiradaren aldi osoa kronometratzen ditu, eta taldeko zaindari gisa jarduten du.

Plaza 20 metroko zuzengunea da, normalean galtzadarria edo zementuzkoa, eta harria alderik alde arrastatzen da, muturrean biratuz tiradarekin jarraitzeko. Aldez aurretik zehaztutako denbora batean ahalik eta buelta gehien ematea da kontua. Pisuaren parekatuta dagoen beste ekipo baten aurka lehiatzen da; hori gertatzen ez bada, pisurik astuneneko harriaren gainean pisu osagarri bat gehitzen da, metalezko plaka edo harea-zaku batekin (pisu-indarra orekatzea pentsatuz).

Gipuzkoako liga ofizial bat dago emakumeentzat, eta Euskal Autonomia Erkidegoan ez da hala gertatzen. Ohikoa da, halaber, taldeen arteko desafio hitzartuak egitea, jai herrikoietan erakustaldi gisa. Idien arrastatze tradizionaletik dator. Aldi batean banaka ere egin izan da, harriari sokaz edo harriari kate batez heldutako zeharkako barra batekin tiraka. Emakumeek ozta-ozta daramate hamarkada bat kirol hau praktikatzeko, eta arrakasta nabarmena izan dute kontuan hartzen eta animatzen dituen ikuslegoari dagokionez.

Emarriko emakumeek eta, haiekin batera, Astigarragako beste emakume batzuek aukera desberdinak izan dituzte ingurune horretako kirol-praktiketara hurbiltzeko, duela hamarkada gutxi batzuetako historiari dagokionez. Eskola eta ikastola izan ziren lehenengo guneak, eta horietako batzuei aukera hau eskaini zieten, gero eta gehiago, taldeko kiroletan: saskibaloia, futbola, boleibola, eskubaloia, pala eta esku-pilota, hezkuntzako curriculumean emandakoez gain.

Astigarragako emakume gazteek, Martutenen edo Hernanin jarraitu behar zuten batxilergoarekin, adin horietako kirol-jarduera gehienak herri horietan egiten zituzten. Horri esker, beste diziplina batzuekin ere harremanetan jarri ziren, hala nola piragua edo arrauna Martutenen, Arraun Lagunak klubean, eta handik atera dira Olatz Alkorta, besteak beste, eta Hernaniko waterpoloia, esaterako. Inguruan ohikoak diren beste kirol batzuetan, txirrindularien taldetxoak adibidez, gizonezkoek osatzen zituztela ematen zuen, baina diziplina horretan emakumeak ere egon ziren, (esate baterako, Astigarragako “Motelak” txirrindularitza elkarteak, 80-90 hamarkada artean aktibo egon zen neska taldea) eta tropeletan gero eta emakume gehiago ikusten ditugu. Mendiko txangoak, ikusi dugunez, ez ziren inoiz Astigarragako emakumeengandik aparteak izan; emakume horiek taldean ateratzen jarraitu zuten Zipotza klubaren bitartez, asteburuko irteerekin, familia giroan, belaunaldien artean mendirako eta naturarako zaletasuna transmititu nahian, herrian oso presente baitago.

Deskribatutako kirol-jarduerak sinergiak sortu dituzte emakume kirolari batzuen artean, hala nola Emarri integratu zuten artean. Kideetako baten testigantza bidez, kolektibo hori ezagutzeko aukera dugu.

«Batez ere kanpoko beldur hori. Jendea etortzen da probatzera eta behin probatu eta gero normalean konturatzen ziren: “Ez da hain zaila, jo, taldean da eta zein ondo eramaten dan!”. Ez dela erakargarria, ematen du bastoa dela eta gero barruan egonda, bai indarra egin behar da, baina 8 pertsona horiek sinkronizatua baldin badaude... erraz eramaten da. (...) kanpotik gogorra, pisutsua. (...) herrian baten batek hor: “Baina zuek tiratuko duzue harria?”. Taldean dago denetarik, batzuek sendoagoak baina besteak gehienak argalak. Emarriren ezaugarri horietako bat izan da denak nahiko argal izatea eta jendea harrituta, dudetan jartzea posiblea dela».

«Nik uste det beti izan garela talde bat azkeneko esfortzuan inoiz ez dugula bota dena. Batzuetan ikusten dituzu beste taldeak arrastaka, baba botatzen, nik uste det gure limitea ez dugula inoiz eman, ez dakit den akats bat edo ez, zergatik batzuetan konpetizio zea hortan gaur egun ikusten dezue bultzatzen zaituztela limite hortara, baino nik Emarrin, nik uste det ondo egin dugula eta burua eduki dugula eta bai eman bai, baino ez bukatu. (...) Entrenamendutan ere, nik uste det lantzen dela asko: ba kontzentratu, ez zaude zu bakarrik, saiatu gorputza gora botatzen, denak gaude nekatuta, baino tira, bultza, lan bezala. (...) Igual hogeit hamar minutuko zea bat, lehenengo hamar minutuan ondo eta igual iristen dan bi minutu daude etortzen zaitzula neke hori eta nabaritzen duzula ez duzula bultzatzen behar dezun bezainbeste, baino bueno, gero errekuperatu eta hori... neri pasatzen zaidan bezela besteei pasako zaie...».

«... publiko aldetik beti animatu gaituzte pila bat, inoiz ez dugu euki gesto txar bat, orokorrean askotan gehiago lagundu digute, eta hemen ere pasa zaigu mutilen kontra, guri kriston animoak eta nabaritzen da bolumenean, alde horretikan jendeak beti animatu izan gaitu, eta gelditzen direnean hiru minutu horiek jendearen zarata horrekin zu ere gora joaten zea, animatzen dizu. Nik uste det herri kirolen beste xarma horietako bat hori dela, animo horiek oso gertu daudela, ezta? Nabaritzen dituzu. Zoazte plaza egiten bezala, zoaz entzuten eta gertatzen zaigu ordulariak ematen duena, ezta entzun! Eta egia esan, egiten dute garrasi, ez degula entzuten irteera eta da oso garrantzitsua, orduan ba batzuetan pasa izandu da».

«Batez ere iritsi zaigu jende baserritar helduak eta horrela. Jaisten direla festetan, herri kirolak daude... eta badago jende heldua horrela, harrituta begira: 'Hauek harritirakoak dira?', edo komentario egin: 'Nola neska horiek, zein ondo eta zein polita!' Baina hori positiboan, sorpresa on bezala».

«Nik uste det emakumeak jakinda emakumeak daudela harritira egiten, gehiago etortzen direla ikustera. Beste kuriosidadea. Ikusten ari diren emakume heldu batzuk begiratzen dizute inbidia on batekin. Gu harritira egiten ari ginen bitartean, barandilla beste aldean dago 55 urteko, esateagatik, adineko emakume bat, esaten: "¿Qué envidia!". Nik ere ahal izan banuen gaztaroan egingo nuke hau, hauek egiten ari diren bezala.' Emozio konexio baten bat itzura denez. Leku askotan etortzen dira zoriontzera.».

«Espektakulo bat zan harria deskargatu eta harria kargatzea. Orduan ginan lau neska, harria jaitsi, poliki, eta harria ezin dezu hurrera bota, ze hauskorra da, ordun, suabe-suabe ez dakit zer, edo gero harria igotzeko ere ba sinkronizazio hori: bat, bi, hiru, lau, bruuuumm eta ikusteko jendea, lau neska ari dira karrora igotzen bostehun eta berrogeita hamar kiloko harri bat... baino bueno. Ba hortan ere bai, teknika edo trukoa, harriak zutik jarri, karroa atzera ekarri, 'marcha atrás', inklinatu harria, bultza...».

(Emarriko kidea, G4, Astigarraga, 2021)

Mugimendu feministak jada adierazi zuen garrantzitsua zela emakumeek beren gorputzen agintea hartzea: "Pertsonala politikoa da". Emakumeen gorputza desjabetu egin zaie, haren gainean egindako kontrolaren bidez, haien mugimendua imitatuz. Gorputzaren kontzientzia berriz hartzea, berreskuratzea eta politizatzea estrategia feminista indibiduala eta kolektiboa da.

Harriak harriaren kontra marruskatzen egiten duen soinua, plazako galtzadarrien gainean arrastaka, islatu egiten da eta jakin-mina duen ikuslekoa erakartzen du. Hasierako

ezustekoak galdera itxura hartzen du, eta errealitatearen irudiak berretsi egiten ditu susmoak: oraina aldaketa da, eta etorkizuna borroka.

*«Jarrii ba! Bat, bi, hiru, lau, ba! ba! ba! ba! ba!...ba! ba!... Buelta!
Jarrii ba! Bat, bi, hiru, lau! Esker! Esker! Esker! Esker! Esker! Ba! Ba!... Buelta!
Prest!».*

(Emarri)

8.2 Dantza eta kultura egiten duten gorputzak, Astigar Dantza Taldea

Egoera horietako batzuekin batera egiten ziren dantzek zaintza eta araudi handia izan zuten, aurreko mendeetako euskal gizartean aplikatutako moral zorrotzaren ondorioz. Herri dantzak debekatzea ohikoa izan zen leku isolatuetan edo pribatuetan, kontrol zorrotza eragozten zutenetan, XVIII., XIX. eta XX. mendearen hasieran, diktadura garaian batez ere.

Sexu desberdineko gorputzen arteko dantza herrikoa oiestzat hartu zen eta jokabide desegokiak izateko arriskua zen. Ez zen gauza bera gertatuko euskal dantza tradizionalekin, oso ondo arautuak eta sistematizatuak izan baitziren, kalifikazio hori saihestuz.

Euskal dantza tradizionalaren mundua ez zegoen jendartetik isolatuta, bertan txertatzen ziren arauak errepikatzen zituen. Horrela, dantzarien arteko sexu-banaketa nabarmenduz joan zen: gizonetzko dantzariak interpretatutako dantzetan eta emakumezko dantzariak interpretatzen zituztenetan; bien jantzien diseinuan; erabilitako tresna eta osagarrietan eta batzuek eta besteek antzetzutako koreografietan. Dantza hauen sistematizazioak eta perfekzionamenduak interpretazio-estandar malguagoak zituzten herri-dantzetatik aldentuz joan ziren. Malgutasun hori gehiegikeriatzat eta libertinajetzat ikusten zuten zenbait egilek, hala nola Larramendik eta Jovellanosek eta eliza-agintari katolikoek. Horregatik, mugak jartzen eta are debekatzen saiatu ziren. Gizon-emakume dantza-bikoteek zapia erabiltzea, dantzak haien arteko kontaktua eskatzen zuenean, sexuen arteko kontaktuaren berezko tentsioak arintzeko adibideetako bat izan zen. Fandangoa edo arinarina bezalako dantza bizi eta azkarragoei buruz zabaldu nahi izan zen estigmak dantza horien agintari jagoleen salaketaren fokuan kokatu nahi izan zituen.

Ezin dugu ahaztu, halaber, garai hartako agintari eta alkateen artean herri-dantzen aldekoak ere izan zirela, baita elizgizonen artean ere, beharrezkotzat jotzen baitzituzten auzotarren arteko tentsio sozialak askatzeko, landako, arrantzako edo industria eta zerbitzuetako lanaldi luzeen ondorioz sortuak. Permisibitatearen eta kontrolaren arteko mugak etengabeak izan ziren.

Plazak irudikatzen du herri baten bizitzaren, gobernantzaren, transakzio ekonomikoen, aisialdiaren, kulturaren eta tradizioen esparru nagusia, eta horrekin lotzen badugu arku eta jantzi tradizionalekin dantzatzen duten emakumeen gorputzen presentzia, plazaren iruditeriarekin bat datorrela esatera ausartuko nintzateke.

Euskal dantza tradizionala ekintza eta pentsamendu korapiloaren adibide ona da, tradizioen jarraitutasuna eta modernitateak bultzatutako aldaketak uztartzen dituen. Euskal dantza tradizionalaren egokitzapena ez zen kontraesanetik kanpo egon dantzarien, dantzen eta haien erreproduzioen generoari dagokionez. Beraz, interesgarria iruditzen zait euskal dantza tradizionalaren unibertsoa aipatzea, historian zehar bizi izan diren aldaketa eta jarraitutasun sozialen arteko tentsioen adibide gisa, Astigarragako biztanleen historian oso presente dagoena, bestalde.

Astigar Dantza Taldea

Astigar dantza taldea Astigarragako gazte talde baten ezinegonetik sortu da, zerbitzu kultural propioen falta aldarrikatzen du; identifikatzeko eta taldea sortzeko praktika tradizionalak berreskuratu nahi ditu.

110

«Hemen ez zegoen ezer jende gaztearentzako. Ez zegoen kultur etxe bat, ez zegoen zerbitzurik, kultur zerbitzurik, horretarako Donostia zegoen».

«Hasiera, hasieratik taldeari deitu genion: Euskal Ohitura Zale Elkarte. Orduan, ohiturak eta tradizioak mantendu ditugu. (...) Gazteak hasi ginan pixkat elkartzen eta gauzak antolatzen. Ordun herriko festak antolatu ziren denon artean, jende asko parte hartuz eta gero ba hori bazaude bi hemengo Argian' [Argia dantza Taldea] dantza egiten zutenak eta ordun animatu ziren dantza erakustera. Bazeuden txistulari batzuk animatu zirenak ere ba musikako klaseak ematera eta ordun ba mugimendu handi bat sortu zen, jende gazte asko juntatu ginan, elkartu ginan eta hori. Hasierako gauza dantza izan zen, gero egin ziren ba hori, gau eskola, mendi irteerak, umekin aktibidadeak, denetatik».

«Eta ordun dantza zen hasierako bat, eta hori hasi ginan kuadrila handi bat dantzan eta bueno ez dakit zenbat bikote ginan hor; hoiak dantzatu genuen eta hortik hasi zen. Hasieran 'soka-dantza' egin genuen eta gero 'ingurutxo' dantzak dantzatzen genituen eta gero mutilak egin zuten 'Bizkaiko dantza' eta guk 'Jaurrieta neskak' eta bueno ba hori dantza ikasten joan ginan. Eta gero hori izan zen ya txikiekin hastea, eta txikiekin hasi orain egiten dan bezala, ba ya heldutasun pixkat hartzen duzunean ba txikiak ekartzen dituzu erakusteko. Ez dugu ekartzen kanpotik irakaslerik. Zuk ikasi duzun bezala erakusten diezu gero txiki, ezta?».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

«Soka-dantza dantza bat da, non dantzariak, jatorrian gizonezkoak izanik, kate bat egiten duten eta espazioa, herria edo plazak zeharkatzen dituzten, beren dantza-bikoteen bila, eta haien aurrean dantzatzeko dute lehenik, parte hartzea eskainiz, eta, horri, taldekideekin bat eginez erantzuten diote. Azkenik, fandango eta arin-arin batez ixten da dantza, dantzaren intentsitatea areagotuz. Maila zeremonialean erabiltzen da dantza herrikoietan, non udaletako edo administrazio publikoetako agintariak erreferentziatzeko postuetan dauden eta herritarren katearen buru diren. Ingurutxo dantzak; izen horrekin ezagutzen da Nafarroan egin den dantza sozial bat. Soka-dantzarekin lotuta dago; bikoteka egiten da, erlojuaren orratzen kontrako noranzkoan, “ingurutxoak” eginez, hau da, itzulipurdiak edo zirkulu irekiak eginez».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

Astigar taldeak dantza tradizionalen funtzioa tradizioari eusteko modu gisa ulertzen du, berezko zerbait, hizkuntza bezala, euskara. Beraz, herri gisa identifikatzeko eta lotzeko modu bat da, landa-eremuari edo arrantzari, mitologiari, publikoari eta tokiko ezaugarriari lotua. Bestalde, irudikatutako eszenetan unean uneko estratifikazio soziala ere suma daiteke, irudikatutako pertsonaien estatusari edo klase sozialari lotuta, eta agerian geratzen da dantzariak beren koreografiatan gorpuzten dituzten roletan, janzkeran edo instrumentuetan. Laburbilduz, unean uneko gizartearen koadro bat aurkezten dute, antolatzeko modu espezifikoeekin eta gorputz bakoitzari esleitutako subjektibotasunekin.

Euskal dantzek performatibitate gimnastikoa dute ezaugarri. “Forman egon behar da dantza egiteko!” (Astigar senior taldeko maisua, Astigarraga, 2021). Koreografiak egitura bat osatzen dute, mugimendu-unitateen multzo gisa. Mugimenduak oin, hanka eta besoekin egiten dira. Hauek dira, besteak beste: hankaren altxaerak, erabat luzatuta edo erdi flexionatuta, beherantz, erdi parean eta goian. “Hanka gora! Beti gora!” (Astigar senior taldeko maisua, Astigarraga, 2021); biraketa-norabidean edo kontrako norabidean egindako hanka altxatuaren biraketa erdiflexionatuak; eta gorputza esekita eta hankak luzatuta dituzten bira osoak. Oro har, dantza gimnastikoa da, non gorputzek egiten duten pliometriak, izaera akrobatikoa ematen dion, eta zutikako jarrera mantentzeak dotorezia eta sinpletasuna ematen dion. Besoek, batzuetan dantza eta irudikatzen duen gaia ezaugarritzen duten materialekin okupatuta, egonkortzaile gisa jokatzen dute, eta dantzatzeko duen gorputzak ez ditu inoiz alde batera uzten.

Dantza kolektiboak dira, nahiz eta dantza indibidualak edo bakarkako sekuentzialak ere izan badiren. Dantza-taldeak ere konbinatzen dira, parte-hartzaileen kopuru desberdinetan eta konbinazioak txandakatuz: banaka, binaka, launaka. Dantzariak espazioa okupatzen dute eta posizio-aldaketak eragiten dituzte euren artean, norabide askotako gurutzaketak edo ukituak eta kolpetxoak daramatzaten materialekin (uztaiak, ezpatak, makilak...). Dantzakideen arteko koordinazioa ezinbestekoa da, eta denborak, konpasak eta aldiak

markatzen dituen musikari lotuta dago, urratsak egiteko erritmoa eta abiadura ezarritz. Musikan nagusi diren ñabardurek eta markek mugimendu batzuen hasiera ezartzen dute, mugimendu horien arteko aldaketak eta mugimenduen amaiera.

Astigar ez da dantza-talde profesional bat, baina dantzariak ikasi eta antzeztzen dituzten dantzek prestakuntza arduratsua behar dute modu egokian egin ahal izateko.

«Dena dago neurtuta. Estiraketak egin. Nik uste det hemen ez dela hori begiratzeko, etortzen bada pertsona bat kilo batzuk gehiago ditula berdin berdin jarraitzen du eskolan aspertu arte. Ez dugu guk kenduko taldeetik ez duzulako enkajatzeko hemen, holakorik ez. Ba beti, zer pasatzen da herri bateko holako talde batean: sartzen dira multzoka, ikastolan batek esaten badu: ‘ni dantzan hasiko naiz’, ‘ba ni ere bai, eta ni ere bai...’ Eta talde, lagun talde sartzen dira normalean. Eta batek igual gehiago balio du eta bere gorputza balikoa da baino beste baten ez hainbeste, baino ordun talde hortan jarraitu egiten du. Ez da profesional baten bezale esaten duzula ba “zuk bost kilo jaitsi behar dituzu, bestela ez duzu hemen enkajatzeko” hori ez. Baina bestela, bai uste det palizak hartzen dituztela entsaiotan. Izertia botatzen dute. Hori bai oso inportantea da, hori txikitatik egiten da pixkat hasieran beroketan hasi, ‘estiramiento’ batzuk egin, hori saiatzen gara. Beti hanka puntetan esaten da, ez punta punta baina anka puntetan deitzen zitzaion beti ‘en puntillas’. Fandango eta Arin Arin egiteko eta gainerak besoak altxatzea ez duela balio horrela (erdi altxa), horrela oso itsusia da. Izan behar du, eta eduki egin behar dira eta kosta egiten da eukitzea. Hori da oso garrantzitsua postura eta guk beti esan dugu gipuzkuar postura da bat: jartzeko duzula hanka horrela eta zutik. Hori da postura eta lehengo gauza postura jarri zuzen eta postura, eta mantendu, eta altxa besoak. Itxura bat eman behar duzu, ez da bakarrik dantzatu».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

Dantza tradizionalak egiten diren guneei dagokienez, plaza da dantza horiek irudikatzeko leku sinbolikoa. Normalean, herriko plaza nagusian egiten da, Astigarragan, udaletxea dagoen tokian. Plaza horietan frontoia ere egon ohi da, plazaren beraren luzapen gisa, non euskal joko edo kirolak, pilota jokoak, herri kirolak eta bertso edo dantza tradizionalen erakustaldiak egiten diren.

«Bai, lehengo plazan dantzatzeko zirenean ba oholtzan egiten zen. Gero pasa ginan frontoira ze claro, ezin duzu jakin euria egingo duen edo ez duen egingo eta frontoia da oso eroso hortarako. (...) Lehengo plazan hemen goian egiten zuten gero berbena; orduan oholtza hau hor egoten zen eta egiten zuten gero dantza omanaldia eta gero berbena hor bertan izaten zen. Orain musika behera jaitsi zen orduan guk plazan nahi dugu mantendu Santiyo eguneko jai berezi hortako eta orduan frontoian egiten dugu. Plazan mantentzeko. Behean ere plazan dago, baina da ez dakit, ba guretzako herriko plaza goien, hemen, Udaletxeko plaza. (...) Baina orain kultur etxea daukagu, auditorioan. Nik uste det baietz, badaukala bere berezitasuna, orain ardura nik uste det berdina dela, jende aurrian zaude eta

jende aurrean berdin zaude han edo hemen. Ya eszenatoki baten ematen du oraindik gehiago ematen diozula errespetu bat ematen duzula, baina frontoia bete egiten da, jende asko juten da eta orduan...».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

Herriaren eta dantzarien arteko harremanak estuak dira, azken finean, herriko jendea baita. Haur asko eskolan hasi dira dantzari, eta helduak direnean beste belaunaldi batzuei irakasten diete dantzari. Beraz, belaunaldien arteko lotura sortzen da praktika horren bidez. Gainera, ikuskizun publikoa egiten den unean, lotura emozionalak ezartzen dira dantzarien eta ikusleen artean. Errespetua, gozamina, harridura, miresmena, esker ona eta epaiketa bezalako sentimenduak ikusleen artean agertzen dira. Beldurra, tentsioa, errespetua, urduritasuna, gogoia, gozamina eta plazera beste aldean kokatzen dira. Bi alde horiek elkarren artean sortzen duten afektuak, herriak aitortu eta konpartitzen duen arte bihurtzen du dantza, egiteko modukoa eta ikusteko modukoa.

«Dantzariak, nik uste det beti daukazula jendeari erakusteko gogoia ikasi duzun dantza hori eta gustuko duzun dantza hori erakusteko gogoia eta ahal duzun ondoen ateratzekua. Eta jendea egoten da oso, oso, ez dakit, interaktuatzen du jendeak. (...) Nik uste det dela zure herriko jendea, dago zure familiariko jendea, daude zure lagunak ikusten eta. Nik uste det oso gustoa hartzen dutela. (...) da urteroko gauza, dantza saioa ikustera. Eta nik uste det jendea oso gustoa egoten dela. Asko txalotzen du. (...) ez dugula edozer gauza ateratzen ez bada ondo preparatuta. (...) uste det oso gustora egoten dela jendea eta eskertzen dutela. Urduritasuna beti, beti».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

Dantzak kultura erreproduzitzen du, eta hark eragiten dio. Hortaz, ez da leku isolatua, baizik eta genero-harremanak (baita hauek gertatzen diren baldintzak ere) presente dauden lekua. Horrenbestez, espazio hori balia dezakegu hobeto ulertzeko esfera honetan genero-harremanek izan dituzten aldaketak.

«Hasiera eta dantza gehienak egiten dutenak dira aurreku eta atzezkoa eta hori mutilak. (...) eta gero bai aurreku egiten dutela neskak gutxiago, baino egin dute. (...) gehienbat bikoteak, betiko ohitua da bikoteak [mutil-neska]. Eta gero hasi ginan ba bueno, ba ez daude, mutilak falta dira, bueno 'ba nik egingo det', eta horrela bai, nahiko natural, neskak egiten hasi ziren. (...) mutilak hasten dira dantzari baino gero urte batzuk egiten dituztenean gero kirolera juten dira, (...) ere bazegon gogoia bat neskak eta mutilak nahastuzeko. Bi gauzak, mutilen falta, baino bazegon kezka hori: zergatik emakumeek ezin degun mutilen rola hartu. (...) ya urte batzuk, talde bat bazegoela ya hasi ziren ez bereizten: mutilak dantzatuko dute hau eta neskak hau, baizik eta danak ikasiko dituzte bi dantzak eta gero nahastuko ditugu neskak eta mutilak eta hori ya bazihoan egiten ere».

«Mutilak badakigu zer dantzatuko duten: indarreko dantzak eta Bizkaiko dantzak. Ez zegoen zalantzarik garai batean, baino gero nik uste det biak hor etorri direla, paretsua etorri direla. Ematen du mutilen gauza dela, eta neskak asko daude hanka oso ondo altxatzen dutenak eta oso ondo dantzatzen dutenak eta dana. (...) gero abilitadeara eduki behar da, mutil askok ezin dute hanka altxa. Iruditzen zaigu mutil guztik altxatzen dutela, baina ez. (...) mutilen artean: “nik ez dut nahi gutxiago izan eta altxa egin behar det” eta bakoitzak bere erronka hori jartzen zuela horrela. Mutilak ‘orgullo’ pixka bat eta eman honi. (...) Eta hori nesken artean gutxi, hori gutxi landu da. (...) ez dago, ez dakit nola esan, pike hori edo ez kompetitibidatea».

«Edozein dantza neska-mutilak egiten dute. Eta jantziak, gona egin beharrean, egingo dute galtzekin edo horrelako gauzak izango lirateke berrikuntzak. Neskak eta mutilak berdin jantzita gonarekin izan behar dira, horrelako kontuak. (...) Hori bai lehenago izaten zela bikoteka dantzatzen bada, neska bat eta mutil bat izango dira, (...) eta bestela nesken dantza edo mutilen dantza, horrela zen eta kitto. Hori nahastu da, neska-mutilak eta neska gehiago, (...) nola ya neska-mutilak dira ba ya pixka bat aldatzen da hori».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

Aldaketa sozialek eragiten dute kultur arloan ere. Arauari jendartearen zati batek egiten dion transgresiotik sortzen dira, baztertzailak diren heinean, “ez zilegi”-tzat hartzen direlako. Erreferentziazko espazio sozialetan eraikitzen diren baloreak, haiek ere nortasun sozialaren eragileak, aldatu egiten dira. Lehen menekoak ziren gorputzen ahalduntzeak aldaketarako espazio horiek aurkitzen ditu, eta horietako subjektu bilakatzen da.

«Guk mantendu nahi duguna eta ahal bada gehiegi nahastu gabe, baina beti aldaketak egoten dira, egon dira beti eta egongo dira».

(Astigar kolektiboko emakume dantzaria, G4, Astigarraga, 2021)

8.3 Gorputz politikoak

Emakume bakoitzarentzat kontzientzia feministaren esnatzea hainbat modutan iristen da, bizitzako hainbat unetan, edo agian, ez da inoiz iristen. Esnatze horretara iristeko, ezinbestekoa da deserosotasunean kokatzea eta horren existentziaz jabetzea. Dena intuizio bat bezala hasten da, arrotasun bat bezala, egokitzen ez zaizun zerbaite bezala, zentzurik ez duena. Injustizia eta deserosotasun sentimendua, gero eta handiagoa da, harik eta maila jasanezin batera iristen den arte. Orduan, aurpegira begiratzen diezu beste emakume

batzuei, entzun egiten dituzu eta haien deserosotasuna identifikatzen duzu, konturatzen zara ez zarela hori sentitzen duen bakararra.

Jakin-mina pizten zaizu, orain bila zabiltza, zirkuluak partekatzen dituzun beste emakume horiek aipatzen dituzten emakumeen lanen eta izenen bila. Bide partekatuari ekiten diozu, baina zure erritmoan jarraitu behar duzu, zure ibilbide propioa marraztu, aurkezten zaizun izaera komuna, banakoarekin eta bizi izandakoarekin harremantzeko.

Deserosotasunak ez du etenik, gero eta handiagoa da, iraganeko eta oraingo esperientzietan indarkeria, sexismoa, matxismoa eta androzentrismoa identifikatzen baititu. Gauzei izena jartzeak ez du deserosotasuna arintzen, baina esanahiak ematen dizkio, eta deserosotasuna motore bihurtzen da, nolabait ere, beste emakumeekin batera zuretzat hasten den bideari zentzua ematen diolako, feminismoaren bideari.

Egile batzuek mugimendu, pentsamendu edo teoria gisa hitz egiten dute feminismoaz, baita lan gisa ere, zerbait pertsonala eta politikoa aldi berean. Deserosotasunetik sortzen da, modu sistemikoan gauzatzen den eskubide-desberdintasunetik, emakumeek gizonetik duten tratutik eta aintzat hartzetik. Esan genezake, halaber, feminismoa inkonformismo jarrera bat dela, borroka etengabea, eta batzuetan zapuztailea. Askorentzat, feminismoan esnatzeak bizi izandako egoeren gaineko dolua dakar, norberarekin zintzoa izatea, askatzea, bizitzari berriro heltzeko. Bizitza bizigarriago bati, baina lana eta kontra-erresistentzia bere baitan hartzen dituen. Deserosotasunetik emakume feministen ekintza politiko agentziatura abiatzen gara.

«Jarrera matxista nire familian bizi izan nuen. Nire aita diktadorea zen eta nire anaietako bat ere, nire aita bezain diktadorea edo are okerragoa zen. Bi anaia eta biok ginen. Ni txikiena nintzen. Anaia batekin hitz egin nezakeen eta ongi ulertzen genuen elkar, adostasunetara iristen ginen eta gauzak egin genitzakeen, baina nire aitarekin eta beste anaiarekin zen... 'ni naiz nagusi, nik agintzen dut, eta zuk, neska, egin ezazu hau, zapatak garbitu behar dituzu, eta harrikoa egin behar duzu, eta jaso, eta ekarri baso bat ur', eta gauza horiek guztiak, amorru handia ematen zidatenak. Zeren eta ni eskolatik ateratzen nintzen, eta nire ama erreumaduna zen, osasun arazoak izaten zituen, orduan ni nintzen enkarguak egin behar zituen neska. Nire amaren enkarguak egitea ez zitzaidan axola, amak eskatzen zidanean. Batzuetan gogaitzen ninduen, baina ez zitzaidan benetan axola. Baina axola zitzaidan aitak esaten zidanean: "Zoaz hau egitera!". Esateko moduak ere bai. Orduan nire etxean beti bizi izan dut hori, baina noski, neska nintzen eta errebelde sentitzen nintzen. "Bada, ez dut egingo, zuk ere egin dezakezulako". Orduan, egoera horretan, bai nire aitak eta bai nire anaiak esaten zuten: "Horretarako daude emakumeak". Hori zen haien erantzuna, "horretarako daude emakumeak"».

«Noski, ni batzuetan neska moduan tratatzen ninduten, eta besteetan, emakume moduan, interesatzen zitzairenean emakumea nintzen, eta interesatzen zitzairenean, nintzena: neska!. "Ai, neskaren gauzak"».

Orduan ni oso errebeldea nintzen, oso errebeldea. Nire aitak beti esaten zidan: "Oso mingain luzea daukazu"; "Mingain hori, isil ezazu. Oso mingain luzea daukazu", eta nire aitak bazekien ni oso errebeldea nintzela. Urteak igarota, nire aita indarra galtzen joan zen nirekiko, ikusten zuelako nirekin ez zegoela zer eginik. Orduan, zerbait esaten zidanean, nik denari esaten nion baietz, eta gero gogoak ematen zidana egiten nuen. (...) Orduan, ni 14 urterekin atera nintzenez, indarra hartu nuen. Etxetik atera nintzen, lan egitera. Eta lanera, 500 kilometrora. (...) beste ezergatik baino gehiago, atera nintzen ez nengoelako gustura etxean. Eta ez nengoen gustura etxean, nire aitarengatik eta anaiarengatik. Nire ama otzan tipikoa zen, nire aitaren autoritatearen aurtean ezin zuena ezer egin, ez, ezin zuen ezer egin. Eta, tira, nik 24 urterekin sentitu nuen nire askatasuna. Une horretan pentsatu nuen: egingo dut nik nahi... "inork ez dit agintzen!", pentsatu nuen. Nire nagusiak edo patroiak aginduko dit, nire... nahi duzun moduan dei diezaiokezu. Baina honezkero ez didate agintzen ez aitak, ezta anaiak ere».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

«Nik mutila izan nahi nuen, txikitatik mutila izan nahi nuen, nire anaiek egiten zuten guztia egiten nuen».

«Nik, dena den, badaukat txikitan pila bat jolastu izanaren oroitzapena, aurre egin izana, gainera, nire teoriaren arabera, jotzen banauzu... , hots, nire gurasoek, adibidez, zigortzen ninduten, zigortzen zaitugu, baina gero nik nahi nuena egiten nuen...».

«Nik 23 urte izan arte ez nuen mutil-lagunik izan. Orduan bizi nintzen inoiz baino hobeto, beno, pixka bat nire modura, izan ere, lehen ez zizuten ateratzen uzten, etxera itzuli behar zenuen bederatzia eta erdiak baino lehenago, eta ez dakit... 21 urtetik aurrera, paso egin nuen. Orduan esan nuen: 'honaino heldu gara'. Ordurako lanean hasia nintzen, baina etxera goiz iritsi beharra neukan, alaba nintzelako. (...) Nire ahizpa bezalakoa izan banintz, bera konformistagoa baitzen, nolabait esatearren, eta ni txikia eta errebeldeena. Eta nire anaia erdian... horrek dena libre».

«Orain etxean geratzen dira, lehen zen ezkondu eta askatasuna izatea. (...) Gero ez zenuen lan egiten. Beno, etxeetan lan egiten zenuen. Eta nik dena utzi nuen».

«Nik ere, eta gero berriro hasi nintzen».

«Orduan ez zegoen txartelik, leihatilara joaten zinen eta dirua ematen zizuten. Harik eta egun batean esan zidaten arte: "Ezin dizut eman, kontua zure senarraren izenean dagoelako, eta dauzkagun arau berrien arabera, ezin dizut eman". "Baina betidanik ezagutzen nauzu, nolatan ez didazu emango...". Gero berri itzuli ginen biok, kontu hura itxi genuen eta berri bat ireki».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Urteek aurrera egin ahala, honelako emakumeek (ez otzanak, ez konformatuak, errebeldeak, feministak), azken batean, aldaketa kulturalak eta eraldaketak lortu dituzte beren familia eta komunitateen baitan. Politikan jardun dute, eta ez dute utzi emakume otzan eta konformistaren estereotipoak alabengan mantentzen. Batzuk ahaldunduz joan dira, eta denbora hartu dute beren buruarentzat, gidabaimena ateratzeko, ikasteko, lagunekin ateratzeko, edo kolektibo feminista bateko kide izateko.

«Nire alaba poz-pozik dago, aspektu feministari buruz garatzen ari naizela ikusten duenean. Nire alaba oso feminista da, eta nire suhia, tira, emakume bat bezain feminista da».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

«Gero honetan sartu ginen, eta jarduerak ditugu etengabe. Bihar badugu bat, berriz. Nire senarrak: ‘Nora zoaz?’ Nire senarra iritsi zen esatera, igotzen ari ginen aldi batean: “Ez dakit zer daukazuen, zoazen sekta horretan”. Harrapazan. Esan zidan, esaten dit. Hemen ez dakit zer ikusiko duten herrian, baina gora igotzen ginenean, kultur etxera gindoazela, esaten zidan: “ez dakit zer daukazun hor, harroago etortzen zara”».

«Ahaldundu egiten gara!».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Kolektibo feministak: Aztifemiak y Harituz

Feminismoaren bigarren olatuak “pertsonala politikoa da” ideia ekarri zuen, eta bere esanahiak emakume asko jarri zituen martxan. Diskriminazio pertsonalak eta komunak besteengan aitortu zituztenetik, gertatzen zitzaiena eta gorde zutena politizatu zuten, ordura arte arlo pribatuan, pertsonalean, ezkutuan, izendaezinean atomizatuta zegoena. Askapena gertatu zen unetik aurrera, emakumei eragiten zien guztia politizatzea lortu zuten, agerian utziz, salatuz eta aldaketak eskatuz. Gaur egun ere lelo horrek indarrean dirau, desberdintasun ikusezinak baitaude oraindik ere, emakumeentzako zuzenbide desorekatuko historia baten normaltasunaren pean. Beraz, oraindik ere zentzua du elkartzek, nork bere buruari eta elkarri aitortzek emakume gisa bizi ditugun desberdintasunak, ekintza politikora igarotzeko eta eraldatzeko.

60ko hamarkadan sortu ziren autokontzientzia eta elkarlaguntza taldeak, emakume izatearen esperientziak eta bizipenak bateratzea ahalbidetzen dutenak, gaur egun ere beharrezkoak dira kontzientzia feministan emakumeak ahalduntzeko gune gisa, bizi ditugun eta aldatu nahi ditugun diskriminazioen, indarkerien eta desberdintasunen barne eta kanpo aitorpenetik abiatuta.

Astigarragako mugimendu feminista emakumeen batasun gisa sortu zen, desengainu komun batek eragindako belaunaldi desberdinetakoa emakumeek osatua.

«Besteek ezarritako ‘erosotasunak’ sortzen digun ezinegonak mugitu gaitu SALTO egitera. Egunero, uneoro pertsona libreak izan nahiak. Geure buruaren jabe izatera iritsi nahi dugu, gorputzez eta arimaz».

(“Zer/Nor da Aztifemiak?”, Astigar Aldizkaria, 2020)

Aztifemiak

Batzuek jarduera eta praktika feministetan hartzen zuten parte, inguruko mugimenduekin batera: Hernaniko eta Donostiako emakumeen etxeko batukadan, martxoaren 8ko edo azaroaren 25eko manifestazio globaletan... Astigarragako beste emakume batzuekin elkartzeko, elkar ezagutzeko, elkar aitortzeko eta bizi diren herrian berdintasunaren aldeko ekintzak sustatzeko garaia zen. Eta bertan historia eraikitzen jarraitzea, historia feminista.

2019ko martxoaren 8an piztu zen sua. Gutxienez 4 belaunaldiko emakumeak 70eko hamarkadaren amaieran bezala bildu ziren berriro, gai berberen alde borrokan jarraitzeko. Emakume gazteek deituta, elkartu egiten dira Emakumeen Nazioarteko Eguneko pankartak eta kartelak egiteko. Plataforma feministek 2018ko eta 2019ko M8rako deitutako greba orokorrak jendetsuak izan ziren mundu osoan. Astigarragako emakumeek bat egin zuten aldarri horrekin eta plaza okupatu zuten (“Astigarragako feministak”, *Astigar Aldizkaria*, 2019).

Esnatze horren ondoren, berdinen arteko aurpegiak ikusi ondoren, orduan sortutako sua, hurrengo hilabeteetan gutxituko bazen ere, ez zen erabat desagertu, kea zeriola jarraitu zuen. Aztifemiak 2020an sortu zen Astigarragako kolektibo feminista gisa, eta aldaketaren alde lan egingo duten belaunaldi askotako emakume feministen batasun gisa egin zuen. Azti-femiak izenaren konposiziotik, euskarazko “azti” (jenio, sorgin, adimentsua eta zolia) hitzaren esanahia jasotzen du, pentsatzeko eta egiteko gaitasun gisa; emakumeari buruzko “femi” maileguarekin batera, emakume horien agentziari ekiteko eta eraldatzeko deia egiten diola pentsa dezakegu.

«Aztifemiak, gure artean berdintasunean jardun eta berdintasuneratz bidea jorratu nahi duen emakumea talde bat da. Bide horretan bakoitzaren ekarpenak bestearen balio berbera du. Ez gara inor baino gehiago eta ez gutxiago, ez hobeak, ez okerragoak, ez onak eta ez txarrak... Kooperazioa izango da gure arteko lan egiteko modua, kolaborazioak beharrezko ditugula aintzat hartuta, noski».

(“Zer/Nor da Aztifemiak?”, Astigar Aldizkaria, 2020)

Kolektibo horrek bultzatutako ekintzen artean, honako hauek nabarmentzen dira: jaietan eta herriko aisialdian indarkeria matxistaren aurkako protokolo bat egitea; barneko prestakuntza feminista bat programatzea; ekintza bateratuak prestatu eta garatzea errebindikazio globalen egunetarako, hala nola M8rako, Emakumearen Nazioarteko Egunerako edo Azaroaren 25erako, indarkeria matxistaren aurkako nazioarteko egunerako; era berean, autokontzientzia feminista garatzeko beharra ikusi zuten, norberaren esperientziak ezagutzeko eta ezagutzera emateko behar zehatzak deskubrituz.

Horrela sortu zen Atsolorrak gunea. Espazio honen izenak tradiziozko erritu kultural bat gogorarazten du, zeinaren bidez herriko emakumeek beste emakume batzuei laguntzen baitzieten, berriki erditu baitziren, beraiekin esperientziak partekatzeke eta behar izan zitzaizketen gauzak eramateko.

«Atsolorrak Astigarragako emakume feminista ororen bilgune izan nahi du. Emakumeon nahiak, beharrak, iradokizunak, baliozko proiektuak jaso eta bideratzen saiatuko den gunea. Hala nola, formakuntza proiektuak, hizkuntza eta bortitza, emakumearen etxea, web orria... Norberak daukanetik zer eskaini eta besteengandik zer jaso dezakeen mahai gainean jarri eta antolatzen joatea. Ahalduntzea jasotze-ematean oinarritzen dela jabetzea eta etenik gabe norberaren ahalduntzea elikatuz handitzen, hazten joatea».

(“Zer/Nor da Aztifemiak?”, Astigar Aldizkeria, 2020)

«Bizitza osoan egon gara konprometituta. (...) gure adinean ez dugu konpromisorik nahi, ez dugu konprometitu nahi, beldurra ematen digu konprometitzeak. Uste dugu nekatu egingo garela, izan ere, gure gorputza nekatuta dago jada (...) alde handia dago, emakumeak erretiroa hartu ondoren ere lanean jarraitzen du, etxeko zereginetan. Nire inguru ezagunean, e! Gizonak zerbait egingo du, edo ez dakit zerbait egiten duen, batzuek erosketak egiten dituzte, (...) eta dagoeneko uste dute dena egin dutela. Kontu ezagunak. Baina inoiz ez daukate erratzik, lurra pasatzeko. Eta inoiz ez daukate, ez dute ikusten, hori da, ez dutela ikusten, ez dakit nora begiratzen ari diren, baina inoiz ez dute ikusten badaudela kristalak garbitzeko, ez dute ikusten bainugela garbi-garbia dagoela, eta egunero garbitu beharra dagoela, horrela egon dadin (...) Hori da kontua, ez dutela ikusten, eta egin dagoenean ez dutela baloratzen. Baina gizonak, erosketak egitetik itzultzen denean, hor uzten ditu gauzak, batzuetan laguntzen du, baina beno, dagoeneko bete du bere egitekoa, zamarra hartu eta badoa paseatzera. Eta emakumeak etxean. Bat bai, eta besteak ez. Batzuk erabat mendeko daude, noiz aterako duen senarrak kalera; esan behar dio, aizu, bagoaz kalera, eta orduan aterako da senarrarekin (...) batzuetan etortzen dira kafe bat hartzera, ez dira tabernazaleak, baina tira, lagunekin mugitzen dira, badituzte lagun ugari. Eta beste batek bai, parte hartzen du Astigarragako ekitaldietan, Donostiako manifestaldietan...».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

Harituz

Harituz emakumeen eta gizonen berdintasunaren aldeko elkarte da, 2012an Astigarragan sortua, eta 2013an sendotu zen ofizialki elkarte gisa. 15 emakumez osatutako taldea da, aurrez Esperientzia Gelaren programaren ondorioz osatutako taldetik eratorria, eta Matia Fundazioaren bidez abiarazi zuen Astigarragan administrazioak, gertuko beste udalerri batzuetan gertatzen den bezala. Talde horien helburua zahartze aktiboa sustatzea zen, parte-hartzaileei bizi-kalitatea emango ziena, 50 urtetik gorako pertsonentzako gai desberdinetako prestakuntza-jarduerekin. 2008ko krisiaren ondoren, jarduerak baliabide ekonomikoak murriztu zituen, eta jarduera horren zati bat deuseztatu egin zen ezarri zen udalerri batzuetan. Astigarragako taldearen kasua da, baina, hala ere, biltzen jarraitzea eta gaur egun ezagutzen dugun Harituz taldea osatzea erabaki dute.

«Hortik gauza pila bat ikasi genuen, izan musika, izan artea, denetarik... askotariko gaiak. Eta oso ona izan zen. Gero hasi ginen neska-mutilekin lan egiteko proiektu batekin, gizarte kontuak, haiek irakasteko: sukaldatzen, josten, plantxatzen, eta hori dena. Orduan hura oso polita izan zen. Bagenuen lagun bat sukaldaria zena, eta bera garai hartan libre zegoen, orduan 17 gazterekin sartzen zen. Baina oso ondo! Batzuek plantxa hartu eta zintzilik jarri zuten dena. Hamazazpi ziren. Baina oso ondo!».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

Jostea historian zehar emakume askoren bizitzetatik gertu dagoen jarduera da, kulturak eta emakumei esleitutako rolek sustatua. Eskolan, etxean, lanbide moduan, amak eta amonak ikusi izan dituzte josten edo ehuntzen. Gorputz-praktika hau eguneroko trebetasuna da, emakume-belaunaldien artean ikasia eta transmititua, gaur egun batzuentzat ahaztua edo norbaitentzat zerbait polita egiteko, eskuz eta modu bakarrean, plazer hutsera baztertua. Harituz-ek buelta eman dio etxean, tailerren edo eskolen barruan egindako praktika honi, bide publikora atereaz eta ekintza politiko, aurreratu eta feminista bihurtuz.

2014an, Harituz kolektiboak bultzatutako *Matazak indarkeria sexistaren aurka* proposamena sortzen da, emakume izate hutsagatik gizonen indarkeria matxista eta hilketak pairatu behar dituzten emakumeen errealitatea salatzeko.

«Emakumeen hilketekin hasi ziren».

«Eta guk, zer in behar deu? Eta zergatik ez ditugu manta batzuk egiten? Eta gero bururatu zitzaigun: bufanda bat egingo dugu. Bufanda kilometriko bat!».

«Gaude haserre! Orain da internazionala! Geuk in deu! Hamen, gu gea! Proiektu guria zan eta orain gara internazionalak. Egiten dugun zati bakoitza hil duten emakume bat da, eta tira, badakizu ez dugula inoiz bukatuko bufanda hori josten».

(Harituz kolektiboko emakumeak, G3, Astigarraga, 2021)

«Denborarekin, Astigarragako talde feminista hori sare sozialetan hasi zen, eta beste lurralde batzuetako emakume gehiagorekin jarri zen harremanetan: Suedia, Tunisia, Toledo, Lisboa, Cordoba, Asturias, Argentina, Mexiko, Peru... Haiekin harremanetan jarri eta proiektua iritsi zen leku haietatik ehundutako mataza-erretalak bidaltzen zizkieten. Haiek jasotzen eta mihizatzen zituzten, ia 6.000 km edo 7.000 km bufanda. Suedian 2.500km daude, eta bertara bidaiatzeko asmoa zuten, baina atzeratu egin zen pandemiaren ondorioz».

«Denak gaude konektatuta».

(Harituz kolektiboko emakumea, G3, Astigarraga, 2021)

«Ahi-zpatasuna, hain zuzen, "Matazak indarkeria sexistaren aurka" mugimenduaren ekintza zentroan dago. Gure artean loturak sortzen joan gara. Elkarrengan islatuta ikusten gara, amankomunak diren bizi-ibilbideekin, harreman positiboak sortuz, hitzarmenak, gizarite eraldaketa feminista lortu ahal izateko. Besarkadetan, oihuetan eta aldarrikapenen soinuan babestuta, laguntasuna partekatzen dugu, zeharkatzen gaituzten ezberdintasunak ezberdintasun. Elkarrekin ulertu dugu emakumeen kontrako indarkeria egiturazkoa dela. Erasoak ez dira gizonen deskontrolaren ondorio, baizik eta botere inposaketarena, haiek gure gainean egindakoa. Indarkeria horien logika ezagutzea eta ulertzea ahaldunduz ekintza da, eta tresna, berdintasuna lortzeko bidean egiten ari garen borrokarentzat».

(Harituz, Matazak indarkeria sexistaren aurka. 2020ko argitalpena, 59)

Emakumeen arteko ahizpatasunak presionatzen, bultzatzen eta aldarri egiten du ebazpenetan, legetan eta politikan. Harituz, Matazak indarkeria sexistaren aurka ekimenaren sororitatea iraupen luzeko ekintza bat da, bere hariak gero eta urrunago dauden leku fisikoetatik hedatzen dituena, indarkeria horiek dauden bitartean bide publikoan ehuntzen jarraituko duten emakumeen artean.

Harituz emakume talde bat da; ehuntzen eta josten duten emakumeak, biltzen direnak eta esperientziak partekatzen dituztenak, matxismoa beren bizitzan eta inguruneetan ezagutu dutenak eta horren inguruan zerbait egitea erabakitzen dutenak. Kalera irten, mobilizazio feministetan parte hartu eta salaketa-ekintza propioak antolatzen dituzte. Ikastaroak, tailerrak eta ponentziak sustatzen dituzte, emakume gehiagok teoria feministan sakondu ahal izan dezaten eta ikuspegi hori gai garrantzitsuetan (zaintzak, indarkeria matxista...) sar dezaten. Azken batean, horiek inguratzen dituen kulturaren partaideak dira eta bertan aldaketak sustatzen dituzte beren jarrera eta praktika feministen bidez; hala, Astigarragako sare feministaren parte dira.

Astigarragako Emakumeon Etxea

Emakumeon Txokoa eta ondoren Emakumeon Etxea Astigarragako Udalaren eta kolektibo feministaren artean ehuntzen joan ziren proposamenak dira. Mugimendu feministaren eta administrazio publikoaren arteko elkarbizitza- eta elkarkudeaketa-hari bat hasten da, eta horrek ekintza eraldatzaileak sortzen ditu, maila soziokulturalean aldaketak eta herri honen bizitzako hainbat eremutan zeharkako aldaketak eraginez.

«Kontua da dena konektatuta dagoela, talde honetan gertatzen den guztia feminismoan gertatzen denarekin lotuta dago, beste emakume talde batzuekin, emakumeekin, azken finean. Talde horien gidaria teoria feminista da. Hasiera batean gaude, dena iritsiko da, baina hasiera hau gehiago da kudeaketa kontua. (...) Hortxe gaude orain bertan, antolatzeko egitura sortzen. Baina Atsolorrak-en dagoeneko hitz egiten zen antolakuntza faseaz. (...) Orain une horretan gaude: "Hau egin behar dugu udalarekin". Alde burokratikoaren garaia da orain. Norbaitekin hitz egin behar badut orain, badaukat, badago babes sare bat. (...) Bilerak, formakuntzak, emakumeen etxearekin hasi ginenean ere, talde horretara jende asko joaten zen. Nik gogoratzen dut kultur etxe zaharrean agian 18 pertsona izaten ginela; hori izan zen emakumeen etxearekin hasteko taldea. Herriko emakume gehiagorekin, agian lehenago Atsolorrak taldearekin harremanik izan ez zutenekin. Ikuspuntu egituratuago batek jende gehiago erakarri zuen».

(Aztifemiak taldeko feminista, G3, Astigarraga 2021)

Alde batetik, mugimendu feministaren beharra sortzen da, biltzeko eta herrian ikusgai izateko espazio publiko bat okupatzeko. Administrazioak emakumeen etxea sortzeko duen interesarekin batera, jakina, probintziako jarduera-ereduari jarraiki. Bertan, erakunde eta mugimendu feministaren arteko lankidetzaz-espazio mistoak eratzea gomendatzen da, emakumeek komunitatearen kudeaketa publikoan duten aniztasuna eta parte-hartzea zabaltzeko eta indarkeria matxistari aurre egiteko, gune horretan sustatzen diren tresnak erabiliz (Etorkizuna Eraikiz - Emakumeen Etxeak proiektua, Gipuzkoako Foru Aldundia). Mugimenduaren ekintzen antolaketa eta plangintza politizatzea, eta mugimenduan emakume gehiagori sarbidea erraztea da helburua.

«Sortu gendun googlen bidez inkesta bat emakumeei galdetzeko: zer da zuretzako Emakumeen Etxea? Zer beharko luke? Zer egin beharko luke? Zertarako? Norekin? Nola? (...) Laurogeita piko emakumek parte hartu zuten inkesta horretan, jaso genuen informazioa. Gero hasi ginen kalean biltzen berriro.

(...) Behar degu espazio bat, gehienbat espazio publikoa izateko, itxialdian ez zekien inork biltzen ari ginela... Ba behar dugu espazio publikoa okupatu ekintza horiek aurrera eramateko eta Udalak eskaini zigun txokoa. Hor ostiralero ia-ia biltzen ginen eta hor hasi zen ya proiektua forma hartzen etxeena, Udalak nahi zuelako Emakumeen Etxe bat sortu. Eta bueno guk: “Bueno, ba ingo degu!”. (...) Eta honaino iritsi gea».

(Aztifemiak taldeko feminista, G4, Astigarraga 20211)

Elkarkudeaketa-eredua Gipuzkoako beste udalerrri batzuetako emakumeen etxeetan erabiltzen den eredua da, Donostiako Emakumeen Etxean, esaterako. Erakunde publikoen eta kolektibo feministen arteko lankidetzaz ahalbidetzen du, autoeraikuntzarako nolabaiteko autonomia mantenduz eta mugimendua autokudeatuz.

Egitura erradiala da, eta talde eragile bat du, ardurak banatuta dituzten lantaldeekin koordinatzen dena: komunikazio-taldea, jardueren programazio-taldea eta plangintza estrategikoko taldea; horien artean komunikatzen dira, baliabideak partekatzen dituzte eta lankidetzan aritzen dira.

Eta Astigarragako Emakumeon Etxeko gizarte-ehuna bertan parte hartzen duten emakumeek osatzen dute: antolaketa-lanak egiten dituztenek, dinamiketan parte hartzen dutenek, beren ezagutzak edo gaitasunak eskaintzen dituztenek, tailerrak ematen dituztenek, etxearen barrualdea eta kanpoaldea janzten dituztenek, beren lanak erakusten dituztenek eta etxe honetako hormei beroa eta kolorea emateko ehunak josten dituztenek.

Astigarragako Emakumeon Etxea zutik dago, bere baitan hartzen ditu askotariko emakumeen presentziak, formak, koloreak, usainak, soinuak, haiekin ikasten du eta kolektiboki hazten da. Ateak zabalik ditu behar duten emakume guztientzat, beren presentzia, entzutea, hitza edo ekintzarekin ekarpenak egin nahi dituzten guztientzat. Etxe barruko eta kanpoko aldaketaren aldeko emakumeen arteko espazioa da.

«Idea guzti-guztiak baliagarriak direla deritzo. (...) Horregatik, norbait animatzen den bakoitzean –puntualki bada ere–, poza handia hartzen dugu. Gurekin harremanetan jarri nahi baduzu, hona hemen gure e-maila. emakumeonetxea.astigarraga@gmail.com».

(“Zer/Nor da Aztifemiak?”, Astigar Aldizkeria, 2020)

ASTIGARRAGA
ERASO MATXISTEN
AURKA

8.4 Gorputzen elkarguneak

Emakumeon Etxea abian jartzeko prozesuan, elkarteko bazkideen arteko lehen ohiko batzarrean, parte hartzen zuten emakumeen eta iristeko dauden emakumeen artean erabili beharreko erronkak ikusten ziren. Astigarraga hazten uzten ez duen herria da. Emakumeen aniztasuna eta horien eraikuntza sozialen aniztasuna ez da gauza berria. Idatzian zehar, kontakizun honetako protagonistetako batzuek bizi izan dituzten esperientzia eta egoera ugariak ikusteko gai izan gara: ustiapen-gaitasun handiagoko edo txikiagoko baserri batean hazi izana; anai-arreben artean handiena edo txikiena izatea; derrigorrezko hezkuntzatik haratago ikasteko aukera izan izana; ezkondu, ezkongabe mantendu edo alargundu izana; ama izatea, ez izatea edo nahi gabe ama izatea erabakitzea; mendekoa izatea; gidatzea; lan egiteko migratzea edo besteen etxean zerbitzatzea; arraza baten edo beste baten parte izatea; herrian jaioa edo kanpotik etorria izatea; hizkuntza hitz egitea edo hura mintzatzeko debekua izatea; usadioak eta ohiturak ulertzea edo ez ulertzea, jarraitzea edo urratzea; kultura batekoa edo bestekoa izatea; laguntza-sare bat izatea edo ez izatea. Horiek guztiak, eta askoz gehiago, gorputzen inguruko gizarte-zirkunstantziak dira, eta une bakoitzean bizi duten gizartean subjektu gisa eraikitzen dituzte. Feminismoak gorputzen arteko harremanei begiratzen die, eta horietako bakoitza aletzen saiatzen da; izan ere, alderdien arteko desorekak eragiten dituzten baldintzatzaileak baitira, botere-harremanak, hau da, gorputz batzuek besteekiko egiten dituzten zapalkuntzak.

Baldintzatzaile horietako batzuk, edo zapalkuntza-ardatzak, kateatu egin daitezke, eta gorputz berean diskriminazioak eragin, bizi den gizartetik urrunago kokatuz. Feminismoak hirugarren olatuan egin zuen lan garrantzitsu bat, hain zuzen ere, gorputzek jasaten duten zapalkuntzaren interseksionalitatearen analisisa izan zen. Emakumeen gorputzak zeharkatzen dituzten zapalkuntzak interseksionalak dira. Askotariko emakumeen gorputzek askotariko egoera zapaltzaileak bizi dituzte; beraz, emakumeen artean prozesatzea planteatzen dugun ahizpatasuna edo sororitatea, gutako bakoitza zeharkatzen gaituen interseksionalitatetik ulertu behar da.

«Migrazioa da... ez duzu soilik migratzen itsasoko edo lurreko muga zeharkatuz; barne-migrazioa baldin bada, badira muga kulturalak ere, muga sozialak, muga politikoak. (...) Mugak modu ezberdinetan pasatzea da».

(Migratutako doktoregaia, Kolonbiar jatorrikoa, G5, Astigarraga 2021)

Euskal Herrira iristen diren pertsonak hainbat arrazoiengatik iristen dira. Badira bakarrik iristen direnak edo familian iristen direnak, beste batzuk iritsi eta gero ekartzen dituzte anai-arrebak, bikoteak, seme-alabak, gurasoak eta amonak. Kasu gehienetan, bizi-aukera hobeak bilatzen dituzte, beren jatorrizko lurraldeak iragartzen dizkienak baino.

Beste batzuetan, beren herrialdeetatik atera behar izaten dute gatazka sozial edo politikoek eraginda, eta, ondorioz, ezin izaten dute han jarraitu, jazarpen politiko-polizialaren, espexteratzeko arriskuaren edo are heriotzaren arriskuarekin.

Batzuentzat oso zaila da sarbidea, mugako migrazio-kontrola eta indarrean dauden atzerritarrei buruzko legeak direla-eta. Beste batzuk hasieran turista-bisekin sartzen dira, eta lana aurkitu eta paperak formalizatzeko zain geratzen dira. Batzuek ikasten jarraitzea erabakitzen dute, eta, agian, jatorrizko herrialdetik laguntzaren bat lortzen dute aurrera jotzeko. Askok beren jatorrizko herrialdeetara itzularazten dituzte, helmuga zapaldu orduko. Paperak, etxebizitza, lana, horiek dira sarbide-proba gainditzen dutenen lehentasunak.

«Bizi naizen herria oso txikia da, eta denak lehengusu txikiak dira, denek dute abizen bera, oso gaizki ikusia dago bat-batean neska bat agertzea haurdun, ezkontuta egon gabe, nor ote da aita... (...) Ni hona etorri nintzen, Euskal Herrira, bi urterekin, nire amarekin, hemen neukan izeba. Nire ama eta izebak 6 anai-arreba dira. Nire izeba zaharrenak lau ekarri zituen, beno, hiru, berarekin lau. Denok elkarrekin egon ginen, gero bakoitza bere paperak, lanak eta abar egiten hasi zen arte. Gero bakoitzak bere bizitza egin zuen. 10 urte pasa nituen Getarian, gero bi urte Orion, bost edo sei Zarautzen, eta azkenean 2017an nire aitarekin etorri nintzen Astigarragara bizitzera. Orduan, noski, pixka bat denetatik daukat».

(2 urtetatik Euskal Herrian migratua den gaztea, G5, Astigarraga, 2021)

127

«Ni Astigarragara iritsi nintzen nire senarrarekin duela urte bat eta erdi; gu Kolonbiatik atera ginen, hainbat arrazoi sozial-politiko tarteko, gauza asko Kolonbian, joan behar izan genuen eta aurkitu genuen modurik onena izan zen ikasten jarraitzea. Orduan doktoretza bat aurkitu genuen hemen, Euskal Herrian, EHU, eta COVID betean iritsi ginen. 2020ko otsailean izan zen, hots, gu iritsi eta handik bi astea dena itxi zuten. (...) Gela bat Egian, han egon ginen hilabetez, eta gero Astigarragako apartamentu batean. Pisua asko gustatu zitzaigun; Donostia eta inguruetan ikusi genuen merkeena izan zen. Nire gainerako senideak Kolonbian daude. Nire anaia lanean dago Mexikon eta nire gurasoak eta nire senarraren gurasoak Kolonbian; nire senarraren arreba Suedian ikasten ari da, eta bere senarrarekin bizitzera joango da».

(Migratutako doktoregaia, Kolonbiar jatorrikoa, G5, Astigarraga 2021)

Aurreko oinarritzko premiak gutxien-gutxienik lortzen badira, bertako bizitzarekin kultura-talka egitea izango da gorputz horiek aurre egin beharreko hurrengo erronka. Gipuzkoaren kasuan, eta Astigarragan zehazki, ikusten dugu hizkuntza oztopo kulturala dela emakume migratu askorentzat, haietzat eta haien familientzat. Beharbada ez da erraza izango familia migratuentzat, hemen hazitako eta dagoeneko eskolan euskara ikasten duten seme-alaben belaunaldientzat.

«Maitasun-gorroto harremana izan da, eta oraindik ere maitasun-gorrotoa da. Askok gustatzen zait

euskara, harekin maiteminduta nago, hizkuntza super berezia iruditzen zait, super polita, historia handia duena eta, aldi berean, ez dakizu nondik datorren. (...) Ni euskararekin hasi izan naiz. Hots, ni hizketan hasi nintzen eta une bat iritsi zen non nik euskaraz hitz egiten nuen etxean, baina inork ez ninduen ulertzen, inork ez dakielako euskaraz; haurtzain euskalduna hartu zuten niretzat, baina nirekin gazteleraz aritzen zen, orduan, hainbat arazo izan nituen espresatzeko, izan ere, etxetik kanpo euskara gehiegi zegoen, eta etxean gaztelera gehiegi, orduan nire burua hor zegoen pixka bat... ez zekien ongi nola egin behar zituen loturak. (...) Nire amak behartzen ninduen pixka bat irakurtzera, orduan hasi nintzen 'Kika super bruja' liburuekin, gero euskarara aldatu nuen, eta euskaraz irakurtzen hasi nintzen. (...) Orduan euskararekin aberasten hasi nintzen, oso eroso sentitzen hasi nintzen, orduan bai, elebiduna naizela sentitzen dut. Adibidez, nire lagunekin geratzen naizenean, askotan ez daukat erraztasunik gazteleraz hitz egiteko, trahatu egiten zait, batzuetan hitz batzuk esaten ditut gazteleraz edo gazteleraz espresatzen naiz, eta gero euskarara itzultzen naiz.. (...) Ez naiz ausartu EGA frogatik egiten, badakidalako ez dudala aterako; izan ere, ulertzen dut, badakit idazten, baina ez dakit, ez daukat konfiantza nahikoa, atzera eragiten dit, egia esan».

(2 urtetatik Euskal Herrian migratua den gaztea, G5, Astigarraga, 2021)

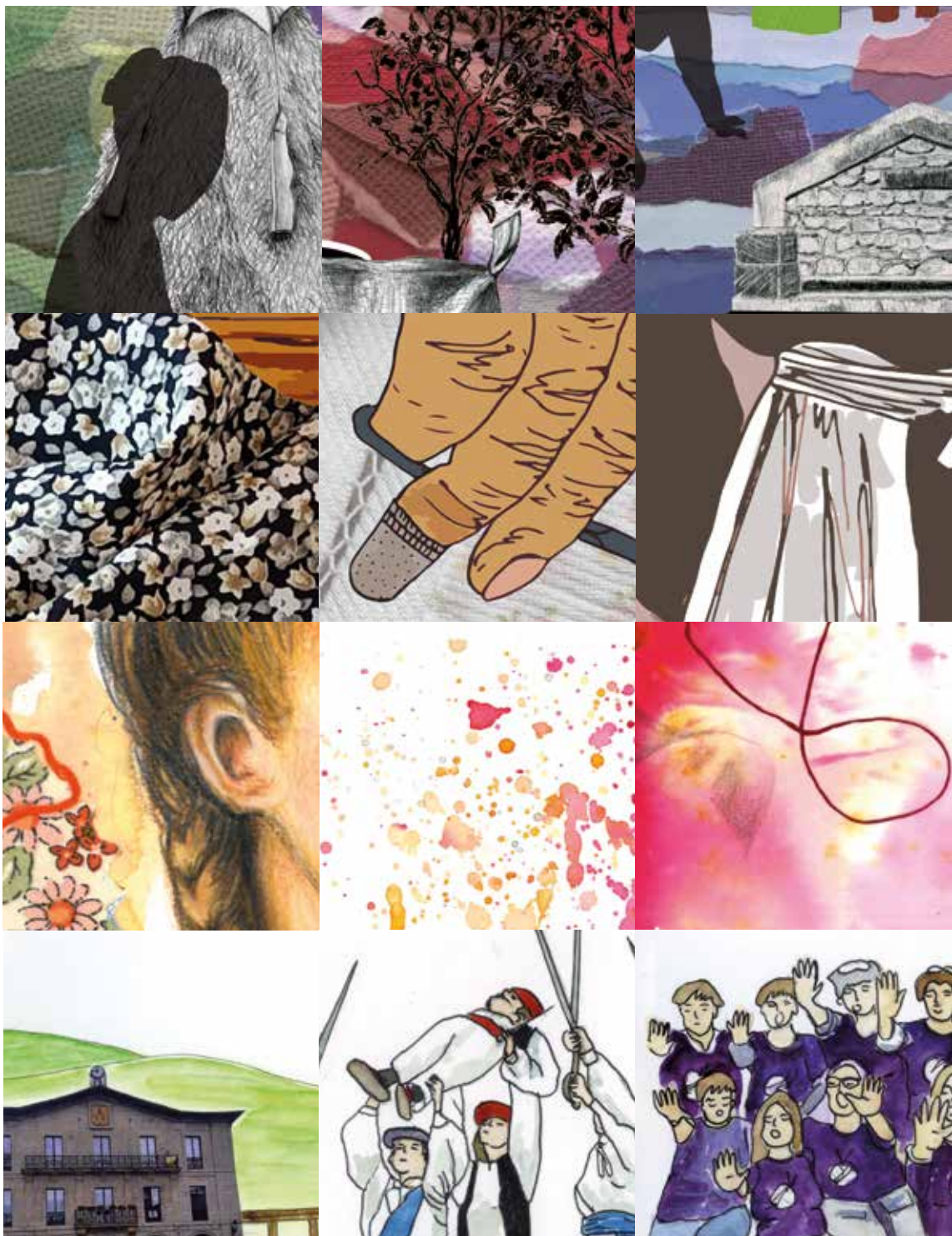
Immigrazioari dagokionez, jarrera arrazista edo xenofoboeri dagokienez, ez gara beste herri batzuekiko desberdina den herri bat. Sentimendu horiek inbaditu egiten gaituzte eta haiek borrokatzen ikas dezakegu. Feminismoa dagoeneko konturatu da, edo, hobeto esanda, emakume migratu eta arrazializatuek jakinarazi digute, haiek izan baitira era askotara diskriminatuak, emakume, migratu eta arrazializatu izate hutsagatik. Gorputzek desberdinak izateagatik jasaten duten diskriminazioak beldurrak sortzen ditu: desberdina denaren beldurra, lortzea hainbeste kostatu zaizun edo oraindik ez dituzun baliabideak galtzeko beldurra. Norberaren zapalkuntza sentimenduak ere itsutzen gaitu, beste pertsonak pairatzen dituzten zapalkuntzen aurrean. Aipatu dugun ahizpatasunak gorputzen aniztasunaren arteko enpatia behar du. Funtsezkoa da jasaten dituzten zapalkuntzak aitortzea eta une bakoitzean norberaren pribilegioa aitortzea, zapalkuntza partekatuen aurkako borroka bateratura heltzeko.

«Oso neska gogaikarria izaten hasi nintzen, hainbat kontutan (...) Eta txikitan hasi nintzen amarekin hitz egiten feminismoari buruz; liburuak irakurtzen zituen neska txikia nintzen. Feminismoaz hitz egiten nion amari, eta hark erantzuten zidan: “Zuk ez duzu ulertzen zer den emakumea izatea”. “Ama, nik 15 urte ditut eta, noski, badakit zer den emakumea izatea. Dagoeneko pairatu dut hilekoa, pairatu dut umeen bullying-a, pairatu dut kaletik beldurrez ibili behar izatea, gauza asko pairatu izan ditut, eta zu, ama bezala, ez zara ohartu. Ume izatea ez da soilik kalifikazioak pasatzea, klaseak eta kurtsoak pasatzea. Ume izateak esan nahi du oso erasokorra den mundu batera etortzea. Hori guztia bizi eta gorrotatu izan dut!”. Eta esan nion bion arteko errespetua, emakume garen heinean, elkar entzutean eta ulertzean datzala, ondo gaudela ikustean. (...) Eta esaten diguten beste gauza bat honako hau da: “Baina han, Europan, matxismoa ez da existitzen”; “Zu Europan super zainduta

zaude”; “Han atera zaitzke gauzez, ez da hemen bezala”. Ez, baina bizikletaz joaten banaiz nire senarrarekin, Hernanitik jaitsiz honaino, eta galtza motzetan joaten banaiz, badago jendea begira geratzen zaizuna, eta begirada horietan sentitzen duzu denetarik pentsatzen ari direla. Eta nik egun batean esan nuen esaldi bat, oraindik ere zigortzen nauena; izan ere, bizikletatik jaitsi ginen, nire senarrak entzun zuen mutil batek txistua jotzen zuela, eta begirada izugarria egin zuen, eta nik esan nuen: “Baina zer lotsagabeak, zurekin noa-eta!”; “Ez, baina kontua ez da nirekin joatea edo ez; zu bakarrik joan zaitzke, eta ez dizute zertan horrelakorik egin”. Orduan, zera kontatzen nion familiari: “izan ere, matxismoa ez da kontinente kontua, leku guztietan gertatzen da”».

(Migratutako doktoregaia, Kolonbiar jatorrikoa, G5, Astigarraga 2021)

Matxismoa ez da kontinente kontua, leku guztietan gertatzen da. Matxismoa askotariko emakumeak emakume izateagatik zapaltzen dituen jarrera da, gizarte guztietan eta horietako bakoitzean desagerraraztea dagokiguna. Astigarraga ez dago salbuetsita, eta horren alde lan egiten duten pertsona asko ditu. Feminismoa, beraz, pentsamendu bat da, mugimendu global eta antolatua, interseksionalitatearen ikuspegitik aplikatu behar dena, emakumeen gorpuzetan dauden zapalkuntzak askotarikoak direlako eta denboran aldatzen direlako. Erresistentzia- eta eraldaketa-ekintzak gertatzen diren testuinguruetan kokatuta daudela ulertu behar da. Jendarteak eta biztanleak egituratzen dituzten genero-sistemak desorekatuak dira eta sistema konplexuak dira, eta, horregatik, tresna konplexuak behar dituzte, hala nola feminismoa, horiek eraldatzeko eta bidezkoago bihurtzeko.

/9/

ESKERRAK

9. Eskerrak

Ahalduntze garaiak dira emakume askorentzat, indibidualtasunetik kolektibora eta alderantziz. Lan honek emakumeen praktiketan dauden indarra eta kontraesanak erakutsi nahi izan ditu. Hauek bizitako bidegabekeriak, baita aurre egindakoak eta gaindituak ere. Emakumeentzako agentzia garaiak dira, aurrekoek erakutsitako agentzian oinarrituak. Emakume horiek aintzat hartuta, baita beraiek deskribatutako ekintzak eta praktikak ere, lan honen helburua Astigarragako emakumeen historia hurbiltzea izan da, kontakizunean falta diren emakumeak ere kontuan hartuz, eta jakinda hau ez dela kontatzeko dagoen istorio bakarra.

Eskerrak eman nahi dizkiegu ikerketa honetan parte hartu duten emakume guztiei, hainbat modutan, beren historia kontatzeko duten jarreragatik, konfiantzagatik, interesagatik eta motibazioagatik. Eskerrik asko denei, joera historikoa aldatzen laguntzeagatik: jasotako eta kontatutako diskurtsoen bidez, herri baten ezagutza, politika eta arlo sozialaren bidez, herri honen emozionalitatea eta horrek bizi dezakeenarenaren bidez, horrek guztiak emakumeen gorputzak ere barne hartzen baititu. Emakumeei ukatutako eta aitortu gabeko espazioa okupatzeko garaia da, plazak betetzeko garaia da.

/ 10 /

BIBLIOGRAFIA
ETA AIPAMENAK

10.

Bibliografía eta aipamenak

Castrejana-Fernández, Amets

(2021-2022) *Historia reciente de las mujeres de Astigarraga a través de sus prácticas corporales* (s. XX-XXI)

Del Valle, Teresa

(1985) *Mujer Vasca. Imagen y realidad*. Ed. Barcelona: Anthropos

(1995) “*Identidad, memoria y juegos de poder*”

Esteban, Mari Luz

(2004) y (2008) “*Etnografía, itinerarios corporales y cambio social. Apuntes teóricos y metodológicos*.”
En: E. Imaz (de.) *La materialidad de la identidad*.

Donostia/San Sebastián: Editorial Hariadna, pp. 135-158

(2011) “*Cuerpos y políticas feministas. El feminismo como cuerpo*”.

En: Villalba Augusto, C.; Álvarez Lucena, N. (coords.) *Cuerpos Políticos y Agencia. Reflexiones Feministas sobre Cuerpo, Trabajo y Colonialidad*.

Granada: Universidad de Granada. Colección Periferias nº 12, pp. 45-84

(2013) *Antropología del cuerpo. Género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Ed Bellaterra

Gonzalez-Abrisketa, Olatz

(2013) “*Cuerpos desplazados. Género, deporte y protagonismo cultural en la plaza vasca*”.

AIBR-Revista de Antropología Iberoamericana, vol 8, No 1, pp. 83-110

(2018) “*Basque Women on Court: The Success, Repression, and Oblivion of Professional Racket Pelota Players in Spain, 1917-1980*”. *The International Journal of History of Sport*.”

Halberstam, Judith

(2008) *Masculinidades Femeninas*. Egales arg.

Isis-Elarre, Ana Isabel y Rosa

(2016) *Historia de las mujeres en Euskal Herria I. Prehistoria, romanización y Reino de Navarra*. Editorial Txalaparta

(2021) *Historia de las mujeres en Euskal Herria III. A las puertas de la emancipación. Siglo XIX*. Editorial Txalaparta

Legorburu Faus, Elena y Ayerbe Iribar, Mª Rosa

(1999) *El monasterio de San Bartolomé de San Sebastián en Astigarraga. Adaptación de una comunidad femenina de clausura en la edad contemporánea*. Ayuntamiento de Astigarraga

Muniz, Elsa

(2010) *Disciplinas y prácticas corporales. Una mirada a las sociedades contemporáneas*. Anthropos

Negrete-Peña, Rocio

(2019) “*Maria Arondo, ¿una voz representativa de las ‘bonnes’ españolas en París? Clase, género, raza y migración*”.

Kamchatka. Revista de análisis cultural, 14. (203-222)

Odrizola, Lourdes

(2014) “*El camino real y la casa de postas de Astigarraga*”. Grupo Ketalde

Ortner, Sherry

(2006) *Antropología y Teoría Social: cultura, poder y agencia*. Duke University Press

Otero Glorie, Isabel

(2020) *Madejas contra la violencia sexista*. Harituz. Tejiendo.

Roquero Ussía, Charo

(2019) *Historia de las mujeres en Euskal Herria II. Del viejo reino al antiguo régimen*.

Editorial Txalaparta

Scraton, Sheila

(2000) “*Educación física de las niñas: un enfoque feminista*”. Morata, S.L. arg.

Aurreko proiektuetan jasotako lekukotzak:

Ahotsak Proiektua (2016). *Euskal Herriko hizkera eta ahozko ondarea Astigarragako Hizkera* (1998)

Kontsultatutako web estekak:

Astigarraga Aldizkaria, Astigar

<https://astigar.eus/aldizkaria/>

Astigarragako Udala

